

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
KONSTITUCINĖS TEISĖS KATEDRA

VAIDAS KURMELIS
PARLAMENTO TEISĖS IR VALSTYBĖS VALDŽIOS INSTITUCIJŲ PROGRAMA

RINKIMŲ TEISĖS PRINCIPAI

Magistro baigiamasis darbas

Katedros vedėjas –
Prof. dr. Gediminas Mesonis

Darbo vadovas –
Doc. dr. Milda Vainiūtė

Vilnius, 2008

TURINYS

ĮVADAS	3
I. RINKIMŲ TEISĖ	6
1. Demokratija ir rinkimai	6
2. Dvejopa rinkimų teisės samprata	8
II. RINKIMŲ TEISĖS PRINCIPAI, JŲ SVARBA	9
1. Rinkimų principų svarba	9
2. Visuotinių rinkimų principas	11
2.1. Visuotinės rinkimų teisės principo apribojimai	12
2.2. Istoriniai cenzai	13
2.3. Šiuolaikiniai cenzai	15
2.3.1. Amžius, pilietybė, nuolatinė gyvenamoji vieta	15
2.3.2. Piliетinių ir politinių teisių apribojimas	18
3. Lygių rinkimų principas	22
3.1. Lygių rinkimų principas formaliuoju aspektu	24
3.2. Lygių rinkimų principas materialiuoju aspektu: sprendžiamosios balsų galios lygybė	25
3.2.1. Aktyvioji rinkimų geometrija	27
3.2.2. Pasyvioji rinkimų geometrija	28
3.3. Lygių rinkimų principas materialiuoju aspektu: galimybių lygybė	30
3.3.1. Finansavimo lygybė	33
3.3.2. Rinkiminė geografija	35
3.4. Rinkimų rezultatų lygybė	36
4. Laisvų rinkimų principas	37
4.1. Laisvas rinkėjo valios formavimasis	38
4.2. Laisvas valios išreiškimas	41
4.3. Abstentizmas	42
4.4. Privalomas dalyvavimas rinkimuose	44
4.5. Laisvų rinkimų principas pasyviosios rinkimų teisės aspektu	45
4.6. Žiniasklaidos laisvė: sudedamoji laisvų rinkimų principo dalis	47
5. Rinkimų slaptumo principas	49
5.1. Rinkimų slaptumo procedūrinis užtikrinimas	49
5.2. Rinkimų slaptumas – rinkėjo pareiga	51
6. Tiesioginių rinkimų principas	52
6.1. Tiesioginių rinkimų būdas	52
6.2. Netiesioginių rinkimų būdas	53
7. Baigiamosios pastabos	56
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	58
Literatūros sąrašas	60
Santrauka	66

IVADAS

Temos aktualumas. Lietuvos Respublikos Konstitucija reglamentuoja, kad suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus.¹ Ši konstitucinė norma įtvirtina atstovaujamosios institucijos formavimą rinkimų būdu. Taigi akivaizdu, kad rinkimų institutas yra vienas iš konstitucinės teisės, kaip mokslo šakos, institutų. Laisvi ir teisėti rinkimai – esminis demokratijos instrumentas, leidžiantis per tautos valios pareiškimą suformuoti legitimius valstybinės valdžios organus.² Lietuvos konstitucinės teisės specialistai pabrėžia, kad “siekiant atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės, tautos valia sudarant valdžios institucijas gali būti išreikšta tik per demokratinius rinkimus”³. Valios išreiškimas turi būti tiesioginis, t.y. tiesioginiuose rinkimuose, kurie turi būti organizuojami reguliariai, laiduojant visuotinę ir lygią rinkimų teisę bei užtikrinant slaptą balsavimą.

Rinkimų proceso metu susiklostantys teisiniai santykiai yra reglamentuojami ne tik Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, bet ir jos pagrindu priimtuose įstatymuose (Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas, Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymas, Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas). Įstatymuose suformuluotos normos, reglamentuojančios rinkimus, neturi prieštarauti Konstitucijai ir konstituciniams įstatymams. Įstatymų leidėjas įtvirtindamas rinkimų teisės normas ne visada išvengia reglamentavimo spragų arba netinkamo reglamentavimo. Dažnas rinkimų sistemos taisyklių kaitaliojimas turi įtakos rinkėjų balsų pasiskirstymui, partinės sistemos raidai ir politinių partijų atstovavimui parlamente.⁴

Pažymėtina, kad Seimo – Tautos atstovybės rinkimų principai yra įtvirtinti Konstitucijoje, jų negalima paneigti, iškreipti ar apriboti jokia žemesnės galios teisės aktu. Pagal Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalį Seimo nariai renkami remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu.⁵ Remiantis 2004 m. lapkričio 5 d. Konstitucinio Teismo išvada ir kitais priimtais nutarimais darytina išvada, kad Seimo, Lietuvos Respublikos Prezidento, vietos savivaldos atstovaujamojų institucijų rinkimų ir jų organizavimo principai yra įtvirtinti

¹ 4 str. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.

² Кулинов О. П. Большая книга выборов: как проводятся выборы в России: опыт, теории, технологии и практика проведения избирательных кампаний в России. Москва : Арт Бизнес Центр, 2003. С.37.

³ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2001. P. 618.

⁴ Lukošaitis A. Parlamento institucionalizacija ir teisėkūros procesas: Lietuvos atvejis: monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005. P.44.

⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada “Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento paklausimo, ar per 2004 m. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas” // Valstybės žinios. 2004-11-09, Nr.163-5955.

Konstitucijoje *expressis verbis*. Be šių tiesiogiai įtvirtintų konstitucinių rinkimų teisės principų kai kurie autoriai išskiria ir papildomus rinkimų teisės principus, kurie nėra tiesiogiai įtvirtinti Konstitucijos tekste, tačiau juos galima kildinti iš konstitucinių normų, reglamentuojančių rinkimų proceso organizavimo tvarką, valstybės valdžios institucijų sudarymo tvarką, įtvirtinančių asmens teises ir kt. Rinkimų principai yra įtvirtinti ne tik nacionaliniuose teisės aktuose, bet ir tarptautinių organizacijų ir institucijų priimtose deklaracijose, konvencijose. Pagrindiniai rinkimų principai nustatyti Venecijos komisijos priimtame Geros praktikos rinkimuose kodekse⁶. Pagrindiniai principai yra visuotinių rinkimų principas, lygių rinkimų principas, laisvų rinkimų principas, slaptų rinkimų principas ir tiesioginių rinkimų principas. Rinkimų principai suteikia ne tik teises rinkėjams ir kandidatams, bet ir suponuoja tam tikras pareigas.

Šiame darbe nagrinėjama tema yra aktuali ir problematiška dėl painaus ir nepastovaus rinkimų principų įstatyminio įtvirtinimo ir dėl nepilnos, Konstitucinio Teismo dar tik formuojamos, rinkimų teisės doktrinos. Kaip pastebi E.Jarašiūnas, Konstitucinio Teismo formuojama rinkimų teisės principų doktrina yra fragmentiška.⁷ Konstitucinio Teismo nagrinėtos bylos formuoja išsamius rinkimų proceso skaidrumo ir kontrolės reikalavimus, tačiau tik kai kurių principų atžvilgiu ir bendraja jų prasme. Nuolat tobulinant ir keičiant rinkimų įstatymų nuostatas susijusias su rinkimų kampanijos finansavimu, agitacijos vykdymu ir t.t., negali susiformuoti tvirta šių rinkimų proceso organizavimo ir vykdymo taisyklių apsaugos praktika. Tai pabrėžia šios temos aktualumą. Temos aktualumą pabrėžia reali politinė ir teisinė situacija susiklosčiusi Lietuvoje. Respublikos Prezidentas po 2008 m. Seimo rinkimų Lietuvos Respublikos Konstituciniam teismui pateikė tris paklausimus dėl išvados, ar per 2008 m. Seimo narių rinkimus nebuvo pažeistas Seimo rinkimų įstatymas, taip pat ar nebuvo pažeistas “lygių rinkimų principas ir demokratinės rinkimų procedūros”⁸. Teorinės medžiagos, įstatyminės bazės ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijos nagrinėjimas yra naudingas vertinant įstatymų leidėjo pastangas tinkamai reglamentuoti rinkimų teisės normas.

Lietuvos teisės moksle rinkimų teisės principų tema nėra plačiai nagrinėta, tačiau keli Konstitucinės teisės ir politikos mokslų specialistai (E. Šileikis, L. Bielinis, A. Lukošaitis, A. Normantas) yra nagrinėję šią temą savo darbuose ir vadovėliuose skirtuose Konstitucinei teisei. Pagrindinis šaltinis rinkimų principų analizei yra užsienio autorių darbai. Rusijos teisės

⁶ Code of Good Practice in Electoral Matters. Guidelines and Explanatory Report. // CDL-STD(2003)034 [http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD\(2003\)034-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD(2003)034-e.asp) prisijungta 2008-10-02.

⁷ Jarašiūnas E. La Cour Constitutionnelle de la Republique de Lituanie et la Protction des Fondaments Constitutionnels de L'Institut des Elections Democratiques // Jurisprudencija. 2007, Nr. 4(94) P.14.

⁸ Lietuvos Respublikos Prezidento 2008 m. lapkričio 6 d. dekretas “Dėl paklausimo Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui” // Valstybės žinios. 2008, Nr. 128-4894.

specialistai (О.П. Кулинов, В.В. Маклаков, В.Е. Чиркин, Д.Б. Катков, Е.В. Корчиго, А.Г. Орлов) savo darbuose daugiau dėmesio skiria rinkimų principų analizei ir praktiniam jų pritaikymui vykdant rinkimus. Vakarų demokratijos valstybėse su nusistovėjusiomis rinkimų sistemomis ir giliomis rinkimų tradicijomis daugiau dėmesio yra skiriama procedūriniais rinkimų teisės aspektams. Penki pagrindiniai demokratinių rinkimų principai yra laikomi istoriniu Europos konstitucijų paveldu, kurie, kaip jau minėta, yra įtvirtinti ir jų apsauga užtikrinta, ne tik nacionalinėse konstitucijose, bet ir tarptautinių institucijų priimtuose aktuose ir deklaracijose.⁹

Darbo problema – rinkimų teisės principų reglamentavimas Seimo priimtuose įstatymuose ir kituose teisės aktuose.

Darbo objektas – rinkimų teisės principų įstatyminis įtvirtinimas Lietuvos Respublikos teisės sistemoje ir užsienio valstybių teisės aktuose.

Darbo tikslas – išsiaiškinti, ar dabar esanti įstatyminė bazė yra pakankama tinkamai reglamentuoti rinkimų proceso metu susiklostančius teisinius santykius ir ar Lietuvos įstatymuose yra įtvirtinti visi rinkimų teisės principai.

Darbo uždaviniai:

1. išanalizuoti teorinę ir norminę literatūrą bei teismų jurisprudenciją, susijusią su rinkimų teise ir jos principų įtvirtinimu.
2. aprašyti rinkimų teisės principus, įtvirtintus Konstitucijoje *expressis verbis* ir išvedamus iš kitų konstitucinių principų.
3. išanalizuoti Lietuvos Respublikos rinkimų principų teisinį reglamentavimą, palyginti jį su užsienio valstybių teisiniu reglamentavimu.

Tyrimo metodai:

1. *abstrakcijos, sintezės, indukcijos ir dedukcijos* metodais formuluojamos darbe naudojamos sąvokos, atliekama naudotos literatūros analizė.
2. *lyginimo* metodas naudojamas įvertinti užsienio valstybių ir Lietuvos teisės požiūrį į rinkimų teisės principų įtvirtinimą.
3. *dokumentų analizė* - teisės normų aktų, taip pat teismų dokumentų informacijos tyrimo priemonė.

⁹ Code of Good Practice in Electoral Matters. Guidelines and Explanatory Report. // CDL-STD(2003)034 [http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD\(2003\)034-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD(2003)034-e.asp) prisijungta: 2008-10-02.

I. RINKIMŲ TEISĖ

1. Demokratija ir rinkimai

Demokratija, žmogaus teisės ir teisės viešpatavimas yra trys pagrindiniai Europos konstitucinio paveldo ramsčiai. Pirma, demokratiniai rinkimai negali būti rengiami neužtikrinant fundamentalių laisvių, apimant išraiškos laisvę, susirinkimų ir asociacijų laisvę, kaip svarbias laisves įgyvendinat politinius tikslus. Antra, demokratinį rinkimų procesą turi paklusti teisės viršenybei (teisės viršenybė yra preziumuojama); rinkimų teisės taisyklių laikymasis privalo būti užtikrintas įstatymiškai (pagrindinės taisyklės reglamentuojamos įvairios juridinės galios teisės aktuose, numatomos sankcijos už tokių taisyklių pažeidimus; gali būti taikomos įvairios teisinės atsakomybės formos – administracinė, baudžiamoji, konstitucinė), išrinkti organai privalo atlikti visas jiems patikėtas funkcijas, įgyvendinti pareigas. Išrinktas organas, nesugebantis atlikti jam konstitucija pavestų funkcijų, paverstų rinkimų procesą beprasmiu. Ir trečia, idant rinkimai būtų laikomi laisvi, o jų rezultatai legitimūs, [rinkimai] privalo atitikti tam tikrus kriterijus.¹⁰

Esminiai atstovaujamosios demokratijos elementai *inter alia* yra pagarba žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, politinės valdžios siekimas ir įgyvendinimas remiantis teisės viešpatavimo principu, periodiniai, laisvi ir teisingi rinkimai, besiremiantys slaptu ir visuotiniu balsavimu, atspindinčiu tautos suvereniteto išraišką, politinių partijų ir organizacijų pliuralizmas, valdžių padalijimas ir valstybės valdžios institucijų nepriklausomumas. Anot E.Šileikio, vienas pagrindinių demokratijos elementų yra demokratiniai rinkimai.¹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nuomone, per rinkimus kiekvienas pilietis įgyvendina savo teisę kartu su kitais dalyvauti valdant savo šalį¹². Užsienio autoriai pabrėžia, kad vienas svarbiausių demokratinio režimo bruožų yra viešosios valdžios organų formavimas rinkimų būdu, kuriuose teisę dalyvauti turi didžioji dauguma piliečių.¹³ Pažymėtina, kad formuojant tam tikrus viešosios valdžios organus teisę dalyvauti turi ne tik piliečiai, bet ir užsienio valstybių gyventojai, nuolat gyvenantys tam tikroje valstybėje. Kai kurie autoriai laikosi nuomonės, kad rinkimai ir

¹⁰ Garrone P. The Constitutional Principles of The Electoral Law // New trends in electoral law in a pan-European context. CDL-STD(1998)025 [http://www.venice.coe.int/docs/1998/CDL-STD\(1998\)025-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/1998/CDL-STD(1998)025-e.asp) prisijungta: 2008-10-02.

¹¹ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P.160.

¹² Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1996 m. lapkričio 23 d. išvada “Dėl Respublikos Prezidento paklausimų, ar per Seimo narių rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas” // Valstybės žinios. 1996-11-27, Nr.114-2644.

¹³ Автономов А.С. и др. / ред. Маклаков В.В. Зарубежное избирательное право: учебное пособие. Москва: НОРМА, 2003. С. 9.

balsavimas nėra vien tik atstovaujamosios institucijos formavimo būdas, bet pagrindinė teisė ir pasipriešinimo prieš politinę priespaudą būdas.¹⁴

Šiuolaikinėse demokratinėse valstybėse rinkimai suprantami kaip tautos valios išreiškimo forma, tautos suvereniteto kaip svarbiausios konstitucinės vertybės realizavimo būdas. Kaip pastebi A.G.Orlovas, dalyvavimas rinkimuose suteikia rinkėjui teisę ir galimybę įgyvendinti organizavimo (formavimo) ir veiklos kontrolę įstatymų leidžiamosios, įstatymų vykdomosios, vietos savivaldos organų, taip pat kai kurių pareigūnų, postus užimančių rinkimų būdu, atžvilgiu.¹⁵

Būtina pabrėžti, kad rinkimų egzistavimas valstybėje dar nereiškia demokratinės valdymo formos. Rinkimai ne demokratinėse valstybėse yra formalūs ir negali išreikšti tikrosios rinkėjų valios. Pažymėtina, kad realus valios įgyvendinimas priklauso nuo daugelio aplinkybių, pirmiausia – nuo pilietinės visuomenės brandumo, valstybės gyvenimo demokratinų tradicijų, valstybės piliečių politinės-teisinės kultūros lygio ir pan.¹⁶ Valstybinės valdžios atstovaujamojo organų sudarymas ne rinkimų būdu, nepagrįstų (nors dažnai ir įstatymiškai įtvirtintų) rinkimų cenzų įvedimas, balsavimo rezultatų klastojimas ir falsifikavimas dažnai reiškia tai, kad siekiant valdžios pasitelkiami autoritariniai metodai. Rinkimai negali būti laikomi demokratiškais, o jų rezultatai – legitimiais ir teisėtais, jeigu rinkimai vyksta paminant Konstitucijoje įtvirtintus demokratinų rinkimų principus, pažeidžiant demokratinės rinkimų procedūras.¹⁷ Kaip pastebi E.Šileikis „demokratija – praktinė problema, kuriai veiksmingiau spręsti ne rinkimais iš esmės nėra alternatyvų“.

Rinkimų svarba demokratijos procesui yra neginčijama. Rinkimų proceso organizavimas ir vykdymas privalo remtis tam tikrais konstitucinės teisės principais, idant jie būtų laikomi demokratiškais ir legitimuojančiais valstybinės valdžios institucijas.

¹⁴ Kern P.B. Universal Suffrage without Democracy: Thomas Hare and John Stuart Mill. *The Review of Politics*, Vol. 34, No. 3, (Jul., 1972). <http://www.jstor.org/stable/1406497> prisijungta: 2008-06-12.

¹⁵ Конституционное право зарубежных стран: учебник для [студентов] вузов, [обучающихся по специальности Юриспруденция] / ред. Баглая М.В. и др.]. Москва: Норма, 2005. С.235.

¹⁶ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2001. P.620.

¹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. lapkričio 7 d. išvada “Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2008 m. lapkričio 5 d. dekretu Nr. 1K-1564 išdėstyto paklausimo, ar per 2008 metų Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas” // Valstybės žinios. 2008, Nr. 130-4992

2. Dvejopa rinkimų teisės samprata

Prieš pradėdant plačiau nagrinėti rinkimų teisės principus, reikėtų atskleisti pačios rinkimų teisės prigimtį. Konstitucinės teisės teorijoje egzistuoja dvejopas rinkimų teisės supratimas. Pirmiausia rinkimų teisė suprantama objektyviaja prasme – tai visuma konstitucinės teisės normų, reguliuojančių visuomeninius santykius, atsirandančius sudarant viešosios valdžios renkamas institucijas.¹⁸ Rusų autorių darbuose objektyvioji rinkimų teisė apibūdinama kaip visuma viešosios teisės normų, reglamentuojančių piliečiams suteikiamą teisę dalyvauti rinkimų procese (teisė gauti balsą, dalyvauti rinkimuose, apskusti rinkimų rezultatus ar kitus pastebėtus rinkimų tvarkos pažeidimus).¹⁹ Taigi objektyviaja prasme rinkimų teisė yra teisės normos, kuriose yra įtvirtinamos asmenų pilietinės ir politinės teisės, suteikiančios asmeniui išreikšti savo valią sudarant viešosios valdžios atstovaujamas institucijas. Šios teisės dažniausiai yra užtikrinamos piliečiams, tačiau sparčiai plečiantis tarpvalstybinei integracijai, rinkimų teisės normos turi užtikrinti ir tam tikrame administraciniame vienetuose nuolat gyvenančių užsieniečių teises dalyvauti organizuojant vietos atstovaujamosios valdžios institucijas.

Subjektyviaja prasme rinkimų teisė – tai kiekvieno piliečio teisė dalyvauti rinkimuose. Subjektyvioji rinkimų teisė siejama su pačiu žmogumi, rinkėju. Tai kiekvieno piliečio teisė tapti rinkimų proceso dalyviu. Vėlgi, atsižvelgiant į tarptautinių santykių plėtojimąsi ir viršnacionalinių institucijų (pvz.: Europos Parlamentas) atsiradimą, yra tikslinga subjektyviają rinkimų teisę apibrėžti kaip asmenų apskritai (nesusaistant rinkimų teisės sąvokos su pilietybės, kaip žmogaus teisinio ryšio su tam tikra valstybe, sąvoka) teisę dalyvauti rinkimų procese. Subjektyviuoju aspektu rinkimų teisė skiriama į aktyviają ir pasyviają. Aktyvioji rinkimų teisė – tai piliečiui suteikiama teisė balsuoti rinkimuose. Aiškinant plačiau aktyvioji rinkimų teisė reiškia, kad asmuo privalo būti įtrauktas į rinkėjų sąrašą, jam išduodamas balsavimo biuletenis, t.y. aktyvioji rinkimų teisė apima kompleksą teisių, susijusių su piliečio galimybe realizuoti savo rinkimų teisę.²⁰ Teisė rinkti kiekvienas asmuo gali įgyvendinti tik pats asmeniškai atlikdamas aktyvius veiksmus: atvykti į rinkimų apylinkę, gauti biuletenį, jį užpildyti ir įmesti į balsadėžę. Pasyvioji rinkimų teisė – tai kiekvieno piliečio teisė būti užregistruotam kandidatui, vykdyti rinkiminę agitaciją ir kt. Paprastai tariant, būti renkamam. Skirtingai nei aktyvioji teisė rinkti,

¹⁸ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2001. P.621.

¹⁹ Маклаков В.В. Избирательное право и избирательные системы буржуазных и развивающихся стран : учебное пособие. Москва: БЮЗИ, 1987. С.14.

²⁰ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2001. P.621.

pasyvioji rinkimų teisė priklauso nuo trečiųjų asmenų, t.y. rinkėjų, kurie įgyvendina savo aktyviąją rinkimų teisę.

II. RINKIMŲ TEISĖS PRINCIPAI, JŲ SVARBA

1. Rinkimų principų svarba

Konstitucinėje demokratijoje politinių atstovaujamųjų institucijų formavimui yra keliami ypatingi reikalavimai. Šios institucijos negali būti formuojamos tokiu būdu, kad kiltų abejonių dėl jų legitimumo, teisėtumo, *inter alia* dėl to, ar renkant asmenis į politines atstovaujamas institucijas nebuvo pažeisti demokratinės teisinės valstybės principai.²¹ Šiandien demokratija yra nepasiekiamą be rinkimų, kurie privalo būti rengiami remiantis tam tikrais pagrindiniais principais. Šie fundamentalūs principai atspindi Europos konstitucinio paveldo specifinę sritį – Europos rinkiminį paveldą.²²

Penki pagrindiniai principai, atspindintys Europos istorinį paveldą, yra visuotinė rinkimų teisė, lygi rinkimų teisė, laisvi rinkimai, rinkimų slaptumas ir tiesioginė rinkimų teisė. Dažnai pabrėžiama, kad rinkimai turi būti rengiami periodiškai. Tačiau teorinėje literatūroje periodiškumo reikalavimas nėra išskiriamas kaip savarankiškas principas, o teisės aktuose nėra tiesiogiai įtvirtintas. Šie aukščiau išvardinti principai yra įtvirtinti įvairios juridinės galios teisės aktuose, bet dažniausiai valstybių konstitucijose. Tai pabrėžia rinkimų principų (taip pat ir pačių rinkimų) svarbą demokratiškos valstybės politiniame, taip pat ir teisiniame gyvenime. Pagal savo esmę – rinkimų principus galime laikyti tam tikrais kriterijais, pagal kuriuos vertinamas rinkimų demokratiškumas. Arba galima teigti, kad demokratiniai rinkimai remiasi penkiais kardinaliais principais: visuotiniu balsavimu, kuris turi būti laisvas, lygus, tiesioginis ir slaptas.²³ Rinkimų demokratiškumo lygis yra neatsiejamas nuo valstybės valdymo formos. Tiksliau, kuo demokratiškesni rinkimai, kuo tvirčiau yra laikomasi rinkimų teisės principų, tuo didesnė tikimybė, kad valstybės valdymo forma yra demokratinė.

²¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada “Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento paklausimo ar per 2004 m. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas” // Valstybės žinios. 2004-11-09, Nr.163-5955.

²² Code of Good Practice in Electoral Matters. Guidelines and Explanatory Report. // CDL-STD(2003)034 [http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD\(2003\)034-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD(2003)034-e.asp) prisijungta: 2008-10-02.

²³ Garrone P. The Constitutional Principles of The Electoral Law. // New trends in electoral law in a pan-European context. CDL-STD(1998)025 [http://www.venice.coe.int/docs/1998/CDL-STD\(1998\)025-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/1998/CDL-STD(1998)025-e.asp) prisijungta: 2008-10-02.

Šio Europos rinkiminio paveldo branduolį sudarantys principai yra įtvirtinti beveik visų valstybių konstitucijose, rinkimų įstatymuose ir kituose teisės aktuose reglamentuojančiuose rinkimų procesus. Nacionalinės teisės normos kuo puikiau užtikrina konstitucinių rinkimų teisės principų reglamentavimą ir apsaugą. Dažnai rinkimų teisės principai konstitucijose yra įtvirtinami eksplicitiškai, rinkimų teisę reglamentuojantys įstatyminiai ir poįstatyminiai teisės aktai detalizuoja principų taikymą praktikoje.²⁴ Tačiau rinkimų teisės principų apsauga nėra vien tik nacionalinės teisės pareiga. Tarptautinės įtvirtinimo ir apsaugos priemonės taip pat yra svarbios.

Rinkimų teisės principai taip pat yra įtvirtinti ir tarptautinės bendruomenės priimtuose, nors ir ne visada įpareigojančią galią turinčiuose norminiuose aktuose. 1950 metais pasirašytoje Europos žmogaus teisių konvencijoje nebuvo nuostatų, reglamentuojančių rinkimų teisės santykius, tačiau Pirmajame papildomame protokole atsirado nuostatos, saugančios asmenų pilietines ir politines teises. Konvencijoje teigiama, kad „Aukštosios Susitariančiosios Šalys įsipareigoja pagrįstais terminais organizuoti laisvus rinkimus, kai yra slaptai balsuojama, kad sudarytų tokias sąlygas, kurios garantuotų žmonių nuomonės raiškos laisvę renkant įstatymų leidybos institucijas“²⁵. Kaip galima pastebėti laisva rinkimų teisė ir slaptas balsavimas yra *expressis verbis* įtvirtinti principai. Tuo tarpu Europos valstybių teismų praktika pripažįsta, kad visus likusius rinkimų teisės principus galima išvesti iš šių pagrindinių nuostatų.²⁶

Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 21 straipsnio 1 ir 3 dalyse yra įtvirtinta teisė į dalyvavimą valdant savo šalį: „Kiekvienas žmogus turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per laisvai išrinktus atstovus. Žmonių valia yra valstybinės valdžios pagrindas; ši valia reiškama periodiškuose ir teisinguose rinkimuose, rengimuose remiantis visuotine bei lygia rinkimų teise ir vykdomuose slaptu balsavimu arba lygiaverte laisvo balsavimo tvarka“.²⁷

Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte nustatyta, kad „kiekvienas pilietis be jokios diskriminacijos ir be nepagrįstų apribojimų turi teisę ir galimybę balsuoti ir būti išrinktas per reguliariai rengiamus teisingus rinkimus remdamasis visuotine ir lygia rinkimų teise, slaptu balsavimu, kurie garantuoja laisvą rinkėjų valios išreiškimą“²⁸. Taigi akivaizdu, kad tinkamas

²⁴ Europe's electoral heritage. CDL (2002) 7 rev. [http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL\(2002\)007-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL(2002)007-e.asp). prisijungta: 2008-10-02.

²⁵ 4 str. Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 1 protokololas <http://www.tm.lt/strasburas/protokolai1.doc> prisijungta: 2008-06-18

²⁶ Europe's electoral heritage. CDL (2002) 7 rev. [http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL\(2002\)007-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL(2002)007-e.asp). prisijungta: 2008-10-02.

²⁷ 21 str. 1 ir 3 d. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

²⁸ 25 str b) punktas. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.

rinkimų teisės principų įtvirtinimas yra ne tik valstybės individualus reikalas, bet ir tarptautinės bendruomenės rūpestis.

2. Visuotinių rinkimų principas

Lietuvos Respublikos Konstitucijos straipsniuose reglamentuojančiuose Seimo, Respublikos Prezidento ir vietos savivaldos rinkimus (atitinkamai 55 straipsnio 1 dalis, 78 straipsnio 2 dalis, 119 straipsnio 2 dalis) yra įtvirtintas visuotinių rinkimų principas. Nors tiesiogiai šis principas nėra įvardinamas pažodžiui, tačiau „visuotinių rinkimų principas yra logiškai ir sistemiškai kildintinas iš Konstitucijoje vartojami žodžių „visuotinė rinkimų teisė“²⁹. Visuotinė rinkimų teisė reiškia, kad valstybėse, kuriose valdžios šaltiniu laikoma Tauta, rinkėjų korpusas negali būti siaurinamas remiantis socialiniais požymiais, kad atskiri socialiniai sluoksniai nebūtų nušalinti nuo dalyvavimo rinkimuose.³⁰ Visuotinės rinkimų teisės principas demokratinėse valstybėse egzistuoja tik tada, kai nėra jokių ribojimų, kurių pagrindas būtų visuomeninė padėtis, socialiniai skirtumai, rasė arba kilmė.³¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2008 m. spalio 1 d. nutarime buvo labai lakoniškas apibrėždamas visuotinių rinkimų principą. Visuotinės rinkimų teisės principas reiškia, kad visiems Lietuvos Respublikos piliečiams, atitinkantiems iš Konstitucijos ir jai neprieštaraujančių įstatymų kylančius reikalavimus (sąlygas), turi būti užtikrinta teisė dalyvauti Seimo narių rinkimuose.³²

Neatsitiktinai kalbant apie visuotinių rinkimų principą yra kalbama apie rinkėjų korpusą. Tik formaliai rinkimų teisė yra laikoma visuotine, faktiškai rinkimų teisė yra suteikiama taip vadinamam rinkėjų korpusui, t.y. piliečiams, kuriems įstatymiškai yra suteikta teisė balsuoti.³³ M.Duverger, apibrėždamas visuotinę rinkimų teisę, pažymėjo, kad teisiškai visuotinė rinkimų teisė – tai tokia galimybė dalyvauti rinkimuose, kuri neribojama turto bei sugebėjimų; tačiau tai nereiškia, kad visi šalies piliečiai turi balsavimo teisę.³⁴ Visuotinės rinkimų teisės

²⁹ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P.164.

³⁰ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2001. P. 625.

³¹ Маклаков В.В. Избирательное право и избирательные системы буржуазных и развивающихся стран : учебное пособие. Москва: ВЮЗИ, 1987. С.14.

³² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 1 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 37 straipsnio 1 dalies (2008 m. balandžio 15 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 2008-10-04, Nr.114-4367.

³³ Конституционное право зарубежных стран: учебник для [студентов] вузов, [обучающихся по специальности Юриспруденция] / ред. Баглая М.В. и др.]. Москва: Норма, 2005. С.237.

³⁴ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2001. P. 625.

neriektų tapatinti su „totaline rinkimų teise“³⁵. Rinkimų teisės suteikimas visiems piliečiams, reikštų ir rinkimų teisės suteikimą asmenims iki 18 metų bei asmenims, kurie teismo yra pripažinti neveiksniais. Tam tikri įstatyminiai apribojimai yra būtini, kad rinkimų procesas netaptų absurdišku. Reikėtų pažymėti, kad Europos Sąjungos valstybėse tam tikrų rinkimų metu (Europos Parlamento ir vietos savivaldos atstovaujamojų institucijų) rinkėjų korpusas valstybėje yra išplečiamas. Teisė balsuoti vietos savivaldos atstovaujamojų institucijų rinkimų metu yra suteikiama tam tikrame administraciniame vienetu nuolat gyvenantiems Europos Sąjungos valstybių piliečiams. Europos Parlamento rinkimų metu taikoma ta pati nuostata.

Atsižvelgiant į dvejopą rinkimų teisės pobūdį visuotinė rinkimų teisė siauruoju požiūriu apima kiekvieno aktyviają rinkimų teisę turinčio asmens galimybę būti įrašytam į rinkėjų sąrašus, gauti rinkimų biuletenį ir balsuoti, nepaisant jo lyties, turtinės padėties, išsilavinimo, tautybės, religijos, politinių pažiūrų ar kito neobjektyvaus rinkėjo vertinimo kriterijaus.³⁶ Platesniuoju požiūriu šis principas reiškia ir kiekvieno pasyviają rinkimų teisę turinčio asmens galimybę kelti savo kandidatūrą ir būti įregistruotam kandidatui. Kalbant apie pasyviają rinkimų teisę visuotinių rinkimų principas taikomas ir politinėms partijoms. Jis apima visų įsteigtų politinių partijų teisę pateikti kandidatų sąrašus.

Taigi visuotinių rinkimų principas tiek siauruoju, tiek platesniuoju požiūriu reiškia, kad įstatymų leidėjas ir rinkimų įstatymus taikančios institucijos negali be objektyvios priežasties riboti ne tik rinkėjų ir kandidatų, bet ir juos vienijančių politinių partijų galimybės dalyvauti rinkimuose.

2.1. Visuotinės rinkimų teisės principo apribojimai

Vertinant pažodžiui, visuotinė rinkimų teisė reikštų visiems suteikti pagrindines politines teises: teisę balsuoti (aktyvioji rinkimų teisė) ir teisę būti išrinktam (pasyvioji rinkimų teisė).³⁷ Tačiau visuotinė rinkimų teisė, kaip konstitucinio lygybės principo sudedamoji dalis, nereiškia, kad visi bet kurios valstybės teritorijoje gali balsuoti.³⁸ Rinkimų teisėms visada yra taikomi tam tikri apribojimai, susiję su amžiumi, pilietybe, dažnai ir su nuolatine gyvenamąja vieta. Šiuolaikinėje demokratinėje visuomenėje visuotinė rinkimų teisė yra svarbiausias

³⁵ Маклаков В.В. Избирательное право и избирательные системы буржуазных и развивающихся стран : учебное пособие. Москва: ВЮЗИ, 1987. С.14.

³⁶ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P.164.

³⁷ Europe's electoral heritage. CDL (2002) 7 rev. [http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL\(2002\)007-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL(2002)007-e.asp). prisijungta: 2008-10-02.

³⁸ Garrone P. Electoral law: general principles and regulatory levels. CDL(1992)001. [http://www.venice.coe.int/docs/1992/CDL\(1992\)001-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/1992/CDL(1992)001-e.asp) prisijungta: 2008-10-02.

elementas rodantis rinkimų teisės demokratiškumo lygį.³⁹ Pripažįstama, kad visuotinė rinkimų teisė apima visus asmenis, nepaisant jų lyties, kurie yra sulaukę pilnametystės ir nuolat gyvena nacionalinėje teritorijoje.

Visuotinių rinkimų principas pradėjo formuotis tik XIX a. antroje pusėje. Johnas Stuartas Millsas, rašydamas apie tobulą atstovaujамąją sistemą, visuotinių rinkimų principą siejo su viduriniąja klase, siekdamas balsuojančiųjų skaičių riboti pagal kiek įmanoma žemesnius kriterijus. Kaip pastebi J.S.Millsas, jei atstovus rinks mažas rinkėjų skaičius, tai ir atstovaujami bus tik labai menki interesai ir ne visada sutampantys su bendruomenės norais.⁴⁰ Turto cenzą jis visiškai atmetė, tačiau liko ištikimas elektorato ribojimui lyties, amžiaus ir išsilavinimo pagrindais.

Dar iki 1846 m. Prancūzijoje iš trisdešimt penkių milijonų gyventojų rinkimų teise naudotis galėjo tik 245 tūkstančiai žmonių.⁴¹ Rinkimų teisės demokratizacija prasidėjo 1848 m., įvedus visuotinę rinkimų teisę rinkėjų skaičius išaugo iki 8,2 milijonų. Analogiška padėtis vyravo ir Anglijoje – dėl įvairių ir gausių apribojimų rinkimuose balsuoti galėjo ne daugiau kaip 3 procentai šalies gyventojų. 1832 m. reikalaujant čartistų partijai buvo įgyvendinta pirmoji rinkimų teisės reforma, kuri rinkėjų korpusą padidino nuo 400 iki 900 tūkstančių rinkėjų.⁴² Tačiau ir šis skaičius sudarė tik 1/24 visų Anglijos gyventojų. Didžioji dalis Europos valstybių iki XX a. pradžios taikė įvairaus pobūdžio apribojimus rinkėjų korpusui. Kai kuriose valstybėse (pvz.: Belgijoje, Portugalijoje) rinkimų teisės (tiek aktyviosios, tiek pasyviosios) įgijimas buvo susietas su tam tikromis metinėmis pajamomis, taip įgalindama tik tam tikro socialinio sluoksnio asmenis būti rinkėjais ir renkamaisiais.

2.2. Istoriniai cenzai

Istoriniu aspektu buvo taikomi įvairūs rinkimų teisės draudimai. Beveik iki XX a. vidurio moterys neturėjo rinkimų teisės, jos negalėjo naudotis nei aktyviaja, nei tuo labiau pasyviaja rinkimų teise. Tačiau viduramžių Prancūzijoje ir keliose kitose Europos valstybėse balsavimo teisę turėjo namų ūkių galvos nepaisant jų lyties. 1755 metais Korsikos Respublikos Konstitucija teisę rinkti Atstovų susirinkimą (*Representative assembly*) suteikė visiems

³⁹ Конституционное право зарубежных стран: учебник для [студентов] вузов, [обучающихся по специальности Юриспруденция] / ред. Баглая М.В. и др.]. Москва: Норма, 2005. С.238.

⁴⁰ Hamburger J. James Mill on Universal Suffrage and the Middle Class. *The Journal of Politics*, Vol. 24, No. 1, (Feb., 1962). <http://www.jstor.org/stable/2126742> prisijungta: 2008-06-12.

⁴¹ Конституционное право зарубежных стран: учебник для [студентов] вузов, [обучающихся по специальности Юриспруденция] / ред. Баглая М.В. и др.]. Москва: Норма, 2005. С.237.

⁴² Ten pat. С.238

vyresniems nei 25 metai gyventojams, taip pat ir moterims, jei jos buvo netekėjusios ar našlės.⁴³ Tokie pavieniai atvejai buvo sutinkami ir keliose JAV valstijose bei Britanijos tautų sandraugos teritorijose, tačiau ši teisė apsiribojo tik balsavimu miesto tarybos susirinkimuose ir buvo lydima įvairių kitų suvaržymų (pvz.: moterys sulaukusios 30, turinčios nuosavybės, našlės arba netekėjusios – senmergės). Šio cenzo pagrindas buvo visuomenėje giliai įsišaknijusi nuomonė, kad moters vieta yra namuose. 1906 metais Suomija buvo pirmoji valstybė, suteikusi moterims teisę dalyvauti rinkimuose (tiek balsuoti, tiek būti išrinktai). Lietuvoje teisę dalyvauti rinkimuose moterys įgijo tik 1922 metais.

Kitas jau nebeegzistuojantis visuotinių rinkimų principo apribojimas buvo susijęs su mokesčiais ir nuosavybės turėjimu. „Mokesčių kvalifikacijos“ neatitinkantys asmenys, kurie nemokėjo tam tikros nustatytos tiesioginių mokesčių sumos ar negalėjo sumokėti jiems nustatytų mokesčių arba neturėjo nuosavybės ar jų turima nuosavybė neatitiko nustatytos normos, negalėjo balsuoti ar būti renkami.⁴⁴

Savo griežčiausia forma išsilavinimo cenzas buvo taikomas tik beraščiams. Neraštingų asmenų išbraukimas iš rinkėjų sąrašų buvo argumentuojamas tuo, kad tik skaityti ir rašyti mokantis asmuo gali niekieno neverčiamas, laisvai užpildyti balsavimo biuletenį. Tuo tarpu neraštingas pilietis, norėdamas išreikšti savo valią, turės prašyti kitų asmenų pagalbos, kurie gali pasinaudoti patogia padėtimi ir daryti įtaką kito asmens apsisprendimui.⁴⁵ Kai kuriose Pietų Amerikos valstybėse tik XX a. 9 dešimtmetyje neraštingiems asmenims buvo suteikta teisė balsuoti rinkimuose. 1980 metai Peru pirmą kartą leidus balsuoti neraštingiems piliečiams, į rinkimų sąrašus buvo įtraukti 857 tūkstančiai gyventojų. 2002 metų duomenimis beveik 37 mln. Brazilijos gyventojų vyresnių nei 15 metų nemokėjo skaityti ir rašyti.⁴⁶ Kai kuriems politologams ir dabar patiktų mintis rinkimų teisę suteikti tik asmenims turintiems tam tikrą išsilavinimą, taip apsaugant valstybę, kaip teigė Millsas, nuo neišmanėlių valdymo. Reikia atkreipti dėmesį, kad Millsas pasisakė už visuotinę rinkimų teisę, ir balsavimo teisės suteikimą visiems asmenims, kurie atitiko minimalų išsilavinimo reikalavimą: “didžiausias išsilavinimo kiekis, kuris gali būti pasiekiamas vienodai visiems”⁴⁷.

⁴³ http://en.wikipedia.org/wiki/Woman's_suffrage prisijungta: 2008-06-23.

⁴⁴ Garrone P. Electoral law: general principles and regulatory levels. CDL(1992)001. [http://www.venice.coe.int/docs/1992/CDL\(1992\)001-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/1992/CDL(1992)001-e.asp) prisijungta: 2008-10-02.

⁴⁵ Конституционное право зарубежных стран: учебник для [студентов] вузов, [обучающихся по специальности Юриспруденция] / ред. Баглая М.В. и др.]. Москва: Норма, 2005. С.243

⁴⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Education_in_Brazil prisijungimo laikas 2008-06-23.

⁴⁷ Kern P.B. Universal Suffrage without Democracy: Thomas Hare and John Stuart Mill. The Review of Politics, Vol. 34, No. 3, (Jul., 1972). <http://www.jstor.org/stable/1406497> prisijungta: 2008-06-12.

Keičiantis visuomenei, kuriantis įvairiems socialiniams judėjimams, vis tvirčiau įsigalint demokratiniais principams, šie ir kiti visuotinių rinkimų principo apribojimai tapo atgyvena ir buvo pašalinti iš teisinės sistemos.

2.3. Šiuolaikiniai cenzai

2.3.1. Amžius, pilietybė, nuolatinė gyvenamoji vieta

Visuotinių rinkimų principas reiškia, kad aktyvioji rinkimų teisė priklauso kiekvienam piliečiui, kuris yra sulaukęs tam tikro amžiaus ir neserga psichikos liga ar neturi kitų psichikos sutrikimų, kurie neleistų adekvačiai vertinti aplinkos ir priimti savarankiškų ir sąmoningų sprendimų.⁴⁸ Sprendimą dėl asmens neveiksnumo priima teismas po specialistų atliktos ekspertizės.

Pirmiausia teisė balsuoti ir teisė būti išrinktam yra ribojama amžiaus kriterijumi. Amžiaus cenzas yra pateisinamas tuo, kad tik sulaukęs tam tikro amžiaus asmuo gali visapusiškai įvertinti savo veiksmo (t.y. balsavimo, kaip valios pareiškimo) reikšmę ne tik sau, bet ir visuomenei.⁴⁹ Nustačius aukštą amžiaus apribojimą iš rinkėjų korpuso galima išbraukti ganėtinai didelę ir dažnai politiškai aktyvią bei linkusią į radikalius pasikeitimus visuomenės dalį. XX a. 7 dešimtmetyje suaktyvėjus jaunimo ir studentų judėjimų veiklai, valstybės buvo priverstos sumažinti aktyviosios rinkimų teisės amžiaus cenzą iki 18 metų.

Visos šalys be išimties amžiaus apribojimą taiko nepilnamečiams. Vaikai ir asmenys iki tam tikros amžiaus ribos, iki kurios pagal nacionalinės teisės normas jie neįgyja civilinio teismo ir veiksnumo, negali turėti jokių rinkimų teisių. Išsivysčiusiose pasaulio valstybėse sutinkama amžiaus riba įgyti aktyviajai rinkimų teisei yra pilnametystė. Geros praktikos rinkimuose kodekse reglamentuota, kad balsavimo teisei ir teisei būti išrinktam turi būti nustatomas minimalus amžiaus reikalavimas.⁵⁰ Brazilijoje, Nikaragvoje, Kuboje ir Irane teisė balsuoti yra suteikiama asmenims sulaukusiems 16 metų.⁵¹ Pasyviosios rinkimų teisės amžiaus cenzas atstovaujamojų institucijų rinkimuose yra nuo 21 iki 25 metų. Kandidatams į vietos savivaldos atstovaujamosios organus yra mažesnis, dažnai sutampantis su aktyviosios rinkimų

⁴⁸ Автономов А.С. и др. / ред. Маклаков В.В. Зарубежное избирательное право: учебное пособие. Москва: НОРМА, 2003. С.10.

⁴⁹ Конституционное право зарубежных стран: учебник для [студентов] вузов, [обучающихся по специальности Юриспруденция] / ред. Баглая М.В. и др.]. Москва: Норма, 2005. С.242.

⁵⁰ 1.1 p. a paragrafas. Code of Good Practice in Electoral Matters. Guidelines and Explanatory Report. // CDL-STD(2003)034 [http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD\(2003\)034-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD(2003)034-e.asp) prisijungta: 2008-10-02.

⁵¹ Конституционное право зарубежных стран: учебник для [студентов] вузов, [обучающихся по специальности Юриспруденция] / ред. Баглая М.В. и др.]. Москва: Норма, 2005. С.242.

teisės įgijimu. Geros praktikos rinkimuose kodekse teigiama, kad teisė būti išrinktam turėtų būti įgyjama to paties amžiaus kaip ir teisė balsuoti, arba ne vėliau kaip sulaukus 25 metų.

Skirtingas amžiaus kriterijus gali būti taikomas skirtingoms rinkimų rūšims. Neretai valstybės nustato aukštesnę amžiaus ribą kandidatams į prezidentus ir į aukštesnius parlamento rūmus (jei valstybėje egzistuoja dvejų rūmų parlamentas). Pavyzdžiui, Italijos Konstitucijos 58 straipsnio 2 dalis, numato, kad „į Senatą gali būti renkami rinkėjai vyresni nei 40 metų“⁵², o pagal 84 straipsnio 1 dalį, prezidentu gali būti renkamas „ne jaunesnis kaip 50 metų Italijos pilietis, kuris turi visas civilines ir politines teises“⁵³. Galima pastebėti tendenciją, kad kandidatams į aukštesnius parlamento rūmus yra taikomi didesni apribojimai, ypač susiję su amžiumi.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 78 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „Respublikos Prezidentu gali būti renkamas Lietuvos pilietis pagal kilmę, <...> jeigu jam iki rinkimų dienos yra suėję ne mažiau kaip keturiasdešimt metų“⁵⁴. Toks aukštas amžiaus cenzas Lietuvoje yra taikomas tik renkant valstybės vadovą. Renkant Seimo narius ir vietos savivaldos tarybų narius yra taikomas žemesnis amžiaus cenzas, atitinkamai 25 ir 21 metų riba.

Retesni atvejai, kai valstybės nacionalinė teisė nustato viršutinę ribą. Tai reiškia, kad nacionalinės teisės aktais yra nustatomas amžius, nuo kuriuo asmuo nebegali kandidatuoti į renkamus postus. Taikomos panašios taisyklės, kaip ir nustatant valstybės tarnautojų atsistatydinimo pagrindus sulaukus pensijinio ar kito, ne mažesnio nei pensijinis, amžiaus. Tačiau ši viršutinė amžiaus riba nėra taikoma aktyviajai rinkimų teisei, nes priešingu atveju pagyvenusiems žmonėms būtų nepagrįstai apribota rinkimų teisė.⁵⁵

Visuotinei rinkimų teisei taip pat gali būti taikomas pilietybės cenzas. Tai reiškia, kad tik tam tikros valstybės piliečiai gali dalyvauti rinkimuose (naudotis aktyviaja ir pasyviaja rinkimų teisėmis) renkant nacionalines atstovaujamas institucijas. Ši nuostata išplaukia iš teiginio, kad politines ir pilietines teises gali turėti tik piliečiai, asmenys, kuriuos su valstybe saisto teisiniai pilietybės santykiai. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 56 straipsnyje nustatyta, kad Seimo nariu gali būti renkamas Lietuvos Respublikos pilietis, kuris nesusijęs priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei. Konstitucinio Teismo nuomone, tokie reikalavimai yra pagrįsti ir taikytini, nes „tautai atstovauja tik tos valstybės piliečiai, žinantys ir sugebantys išreikšti savo bendrapiliečių lūkesčius bei interesus, suvokiantys ir galintys formuoti savo valstybės politinę

⁵² Italijos Respublikos konstitucija. www.servat.unibe.ch/icl/it00000_.html prisijungta: 2008-06-23. prisijungta: 2008-06-23.

⁵³ Ten pat.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.

⁵⁵ Europe's electoral heritage. CDL (2002) 7 rev. [http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL\(2002\)007-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL(2002)007-e.asp). prisijungta: 2008-10-02.

valią⁵⁶. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas pabrėžia, kad svarbiausias būdas konstitucinei sąlygai – būti „nesusijusiam priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei“ – įvykdyti yra užsienio valstybės pilietybės atsisakymas.

Išimtys nacionalinių rinkimų metu yra labai retos. Iš Europos valstybių tik Airijos Konstitucija numato galimybę įstatymu suteikti balsavimo teisę ir ne piliečiams.⁵⁷ Europos Sąjungoje valstybių narių piliečiams yra suteikta teisė dalyvauti vietos savivaldos ir Europos Parlamento rinkimuose (tiek rinkti, tiek būti išrinktam), tose valstybėse narėse, kuriose nuolat gyvena. Europos Taryba 1992 metais priėmė Konvenciją dėl užsieniečių dalyvavimo viešajame gyvenime vietos lygmeniu⁵⁸, kurios C skyriuje 6 straipsnyje yra numatyta teisė užsieniečiams nuolat gyvenantiems (nustatomas ne trumpesnis kaip 5 metų terminas) balsuoti vietos valdžios rinkimuose ir taip pat būti išrinktiems. Tačiau tik penkios valstybės – Danija, Suomija, Norvegija, Švedija ir Nyderlandų Karalystė – yra priėmusios šią Konvenciją be išlygų minėtam straipsniui.⁵⁹

Aktyviajai ir pasyviajai rinkimų teisei, neprieštaraujant visuotinių rinkimų principui, yra taikomas nuolatinės gyvenamosios vietos cenzas. Šis apribojamas dažniau yra taikomas renkant vietos valdžios institucijas. Įstatymų leidėjas nustato, koks asmuo yra laikomas nuolat gyvenantis tam tikroje teritorijoje. Nuolatinis gyvenimas administraciniame vienetė yra siejamas su laiku. Kaip pastebi P.Garrone, renkant vietos valdžios institucijas laiko terminas neturėtų būti ilgesnis nei keli mėnesiai, nes kitaip tai prieštarautų visuotinių rinkimų principui.⁶⁰ Valstybių konstitucijose taip pat galima sutikti reikalavimų, kad kandidatuojantys į vietos atstovaujamosios valdžios institucijas būtų pragyvenę konkretų laiką specifinėje teritorijoje (arba teritorijoje, kurioje kelia savo kandidatūrą). Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 119 straipsnio 2 dalies nuostatas, komentavo, kad tiek pasyvioji, tiek aktyvioji rinkimų teisė renkant vietos savivaldos atstovaujamasias institucijas yra siejama su asmens nuolatinio gyvenimu atitinkamame administraciniame vienetė. Tai reiškia, kad įstatymų leidėjas

⁵⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 38 straipsnio 4 dalies ir Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 36 straipsnio 4 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”// Valstybės žinios. 1998-11-18, Nr. 100-2791.

⁵⁷ Europe’s electoral heritage. CDL (2002) 7 rev. [http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL\(2002\)007-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL(2002)007-e.asp). prisijungta:2008-10-02.

⁵⁸ Convention on the Participation of Foreigners in Public Life at Local Level. <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=144&CM=8&DF=5/19/2006&CL=ENG> prisijungta: 2008-10-02.

⁵⁹ Europe’s electoral heritage. CDL (2002) 7 rev. [http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL\(2002\)007-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL(2002)007-e.asp). Prisijungimo laikas 2008-10-02.

⁶⁰ Garrone P. The Constitutional Principles of The Electoral Law. // New trends in electoral law in a pan-European context. CDL-STD(1998)025 [http://www.venice.coe.int/docs/1998/CDL-STD\(1998\)025-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/1998/CDL-STD(1998)025-e.asp) prisijungta: 2008-10-02.

turi konstitucinę pareigą įstatymu nustatyti tokią asmens nuolatinio gyvenimo atitinkamame administraciniame vienetė fakto nustatymo tvarką, kad savivaldybių tarybų nariais būtų renkami ir savivaldybių tarybų narius rinktų tik tie asmenys, kuriuos galima pagrįstai laikyti nuolatiniais atitinkamų administracinių vienetų gyventojais.⁶¹ Nustatant nuolatinę gyvenamąją vietą taikomos Civilinio kodekso nuostatos.

2.3.2. Pilietinių ir politinių teisių apribojimas

Kai kuriose valstybėse yra taikoma praktika atimti tam tikras pilietines ir politines teises iš konkrečių asmenų. Pirmiausia tokia praktika taikoma asmenims, kurie teismo yra pripažinti neveiksniais. Lietuvos Respublikos Konstitucija ir kiti teisės aktai nustato tik vieną visuotinės rinkimų teisės ribojimo pagrindą įgyvendinant aktyviają rinkimų teisę. Pagal Konstitucijos 34 straipsnį rinkimuose nedalyvauja piliečiai, kurie teismo pripažinti neveiksniais. Šis principas taikomas ir pasyviajai rinkimų teisei. Teismas sprendimu, kuriuo apribojamas asmens veiksnumas, apribojamos ir visos su tuo susijusios teisės, taip pat ir teisė rinkti, ir būti išrinktam.

Kita stambi asmenų grupė, kuriems taikomas tam tikrų teisių apribojimas yra nuteistieji. Nyderlandų Karalystės Konstitucijos 54 straipsnio 2 dalyje yra numatyta, kad asmenys kurie yra nuteisti ilgesne nei vieneri metai laisvės atėmimo bausme neturi teisės balsuoti.⁶² Rumunijos Konstitucija taip pat numato apribojimą nuteistiesiems pasinaudoti pilietinėmis ir politinėmis teisėmis.⁶³ Tokios priemonės neprieštarauja visuotinių rinkimų principui tiek, kiek jos neprieštarauja proporcingumo principui.⁶⁴ Latvijos Respublikos Konstitucijoje yra tiesiogiai įtvirtinta, kad aktyviaja ir pasyviaja rinkimų teise gali naudotis Latvijos piliečiai, turintys visas

⁶¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 3 straipsnio 4 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 5 straipsnio 1 dalies 2 punkto (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 18 straipsnio 1 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 19 straipsnio 1 dalies 2, 3, 4, 8, 15 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 21 straipsnio 1 dalies 1, 5, 7, 9, 12, 15, 16, 17, 18 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), šios dalies 6 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. rugsėjo 25 d. redakcijos) ir šios dalies 14 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. lapkričio 8 d. redakcijos), taip pat dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo įrašymo į konstitucinių įstatymų sąrašą įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. // Valstybės žinios. 2003-02-25, Nr. 19-828.

⁶² Nyderlandų Karalystės Konstitucija. www.servat.unibe.ch/icl/nl00000_.html prisijungta: 2008-06-22.

⁶³ Rumunijos Konstitucijos 36 straipsnio 2 dalis nustato, kad protiškai atsilikę, izoliuoti (alienated), taip pat asmenys, kuriems teismo sprendimu yra atimtos pilietinės teisės negali balsuoti. www.servat.unibe.ch/icl/ro00000_.html prisijungta: 2008-06-22.

⁶⁴ Europe's electoral heritage. CDL (2002) 7 rev. [http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL\(2002\)007-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL(2002)007-e.asp). prisijungta: 2008-10-02.

pilietybės teises.⁶⁵ Latvijos Konstitucijos 101 straipsnis sukonkretina, kad piliečių dalyvavimą valstybės valdyme nustato įstatymas. Renkant Latvijos Respublikos Parlamentą – Saeimą, yra taikomi aktyviosios rinkimų teisės apribojimai. Asmenys, kurie atlieka bausmę laisvės atėmimo vietoje; įtariamieji, kaltinamieji ar teisiamieji, kuriems pritaikyta kardomoji priemonė – areštas; asmenys, kurie įstatymo nustatyta tvarka pripažinti neveiksniais. Pasyviajai rinkimų teisei taip pat yra taikomi apribojimai. Kandidatais į Saeimo narius negali būti asmenys, kurie buvo etatiniai TSRS, Latvijos TSR, užsienio valstybių saugumo, žvalgybos ar kontržvalgybos tarnybų darbuotojai; po 1991 m. sausio 13 d. buvo Kompartijos, Latvijos TSR darbo žmonių internacionalinio fronto, Darbo kolektyvų jungtinės tarybos, Karo ir darbo veteranų organizacijos, Visos Latvijos visuomenės gelbėjimo komiteto ir jo regioninių komitetų nariais.⁶⁶ Kandidatu į prezidentus gali būti asmuo, turintis visas pilietines teises ir sulaukęs 40 metų.⁶⁷ Taigi akivaizdu, kad Latvijos rinkimų teisę reglamentuojantys teisės aktai numato, kad kandidatuoti gali tik tas asmuo, kuris visapusiškai gali naudotis savo pilietinėmis teisėmis.

Palyginimui Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 2 straipsnio 3-5 dalys nustato baigtinį sąrašą asmenų, kurie negali būti renkami Seimo nariais. Tačiau būtina pažymėti, kad Seimo rinkimų įstatymo 98 straipsnio 1 dalyje numatoma, kad kandidatas į Seimo narius turi viešai paskelbti apie savo bendradarbiavimą su kitų valstybių slaptosiomis tarnybomis ne pagal Lietuvos Respublikos užduotis. Šią informaciją Vyriausioji rinkimų komisija paskelbia kandidato į Seimo narius rinkimų plakate. Tame pačiame straipsnyje nurodoma, kad jei kandidatas nenurodė šios aplinkybės ir galioja teismo sprendimas, kuriuo nustatytas juridinę reikšmę turintis faktas, toks kandidatas nėra registruojamas, o jei kandidatas buvo įregistruotas, Vyriausioji rinkimų komisija nedelsdama panaikina tokio asmens įregistravimą kandidatu. Taigi analizuojant šias įstatymo nuostatas, galima daryti išvadą, kad pasyvioji rinkimų teisė asmenims, bendradarbiavusiems su kitų valstybių slaptosiomis tarnybomis, negali būti varžoma, jei jie tai paskelbia viešai, nesvarbu ar dėl to yra priimtas teismo sprendimas ar ne.

Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje pilietinių teisių įgyvendinant aktyviają rinkimų teisę apribojimo sankcija už nusikalstamas veikas neegzistuoja. Rinkimų teisę reglamentuojančiuose įstatymuose yra įtvirtinta rinkėjų teisė balsuoti bausmės vykdymo

⁶⁵ Latvijos Respublikos Konstitucijos 8 ir 9 straipsniai. Užsienio šalių konstitucijos: Prancūzijos Respublikos Konstitucija, Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis Įstatymas, Didžiosios Britanijos Konstitucija (nekonsoliduota), Suomijos Respublikos Konstitucija, Estijos Respublikos Konstitucija, Latvijos Respublikos Konstitucija, Lenkijos Respublikos Konstitucija, Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucija, Rusijos Federacijos Konstitucija : mokomasis leidinys./ [sudarytojai Egidijus Jarašiūnas, Gediminas Mesonis] Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. P.197.

⁶⁶ Bacevičius.V, Vainiūtė M., Žilys J., ir kt. Konstitucinio reguliavimo įvairovė: kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006. P.229.

⁶⁷ Ten pat. P.233.

įstaigose⁶⁸. Tuo tarpu asmenys, nebaigę atlikti baudmės pagal teismo paskirtą nuosprendį, negali būti renkami Seimo nariais, Respublikos Prezidentu ir savivaldybių tarybų nariais. Tarybos nariu negali būti renkamas užsienio valstybės pilietis, kurio pasyvioji rinkimų teisė yra teismo apribota valstybėje, kurios pilietis jis yra.⁶⁹ Konstitucinis Teismas, aiškindamas apkaltos proceso teisinės pasekmės, konstatavo, kad Konstitucijoje yra įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, kad asmuo, kurį Seimas apkaltos proceso tvarka pašalino iš Respublikos Prezidento pareigų už priesaikos sulaužymą, šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, niekada negali būti renkamas Respublikos Prezidentu. Pagal tokį aiškinimą asmuo šiurkščiai pažeidęs Konstituciją ir sulaužęs priesaiką netenka teisės būti išrinktam – taikomas pilietinių ir politinių teisių ribojimas. Naudojantis pasyviąja rinkimų teise visuotinių rinkimų principas yra ribojamas “nepriekaištingos reputacijos” cenzu.

Kitas visuotinės rinkimų teisės principo ribojimo pagrindas sutinkamas Lietuvos teisinėje sistemoje yra susijęs su užimamomis pareigomis. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo formuojamą doktriną, susijusią su rinkimų teise, Konstitucijoje yra draudžiamas dvigubas mandatas⁷⁰. Tai reiškia, kad tuo pačiu metu tie patys asmenys negali įgyvendinti funkcijų vykdant valstybės valdžią ir būti institucijų, per kurias įgyvendinama savivaldos teisė, nariais. Šie Konstitucijos reikalavimai reiškia ne tai, kad nurodyti asmenys neturi teisės siekti būti išrinktais savivaldybių tarybų nariais (t.y., kad jie neturi pasyviosios rinkimų teisės renkant savivaldybių tarybų narius), bet tai, kad jeigu susidaro tokia teisinė situacija, kai Konstitucijos 141 straipsnyje nurodytas asmuo⁷¹ arba asmuo, vykdantis funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, arba valstybės pareigūnas, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus turi įgaliojimus kontroliuoti ar prižiūrėti savivaldybių veiklą, išrenkamas savivaldybės tarybos nariu, jis iki naujai išrinktai savivaldybės tarybai susirenkant į pirmąjį posėdį privalo apsispręsti,

⁶⁸ 73 str. 1 d. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 1992, Nr.22-635.

⁶⁹ 2 str. 4 d. Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 17-711.

⁷⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 3 straipsnio 4 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 5 straipsnio 1 dalies 2 punkto (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 18 straipsnio 1 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 19 straipsnio 1 dalies 2, 3, 4, 8, 15 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 21 straipsnio 1 dalies 1, 5, 7, 9, 12, 15, 16, 17, 18 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), šios dalies 6 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. rugsėjo 25 d. redakcijos) ir šios dalies 14 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. lapkričio 8 d. redakcijos), taip pat dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo įrašymo į konstitucinių įstatymų sąrašą įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.” // Valstybės žinios. 2003-02-25, Nr.19-828.

⁷¹ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 141 straipsnis. Asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai negali būti Seimo nariais ir savivaldybių tarybų nariais. Jie negali užimti renkamų ar skiriamų pareigų civilinėje valstybinėje tarnyboje, dalyvauti politinių partijų ir politinių organizacijų veikloje. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.

ar eiti savo ankstesnes pareigas, ar būti savivaldybės tarybos nariu.⁷² Šis Konstitucinio Teismo aiškinimas grindžiamas Konstitucijos 141 straipsnyje įtvirtintu draudimu kai kuriems asmenims užimti renkamas atstovaujamojų institucijų narių pareigas suponuoja, kad Konstitucijos 141 straipsnyje nurodytas asmuo gali naudotis pasyviaja rinkimų teise, tačiau jei bus išrinktas, toks asmuo galės užimti tik vienas pareigas. Svarbu pažymėti, kad pagal aktualią Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo redakciją⁷³, savivaldybės tarybos nariu negali būti renkamas asmuo, kuris rinkimų dieną atlieka privalomąją karo arba alternatyviają krašto apsaugos tarnybą, taip pat likus 65 dienoms iki rinkimų neišėjęs į atsargą ar pensiją profesinės karo tarnybos karys arba statutinės institucijos ir įstaigos pareigūnas, kuriam pagal specialius įstatymus ar statutus yra apribotas dalyvavimas politinėje veikloje. “Negali būti renkamas” reiškia, kad negali naudotis pasyviaja rinkimų teise. Tai reiškia, kad asmens priklausančio karinėms, sukarintoms ar saugumo struktūroms kandidatūra negali būti keliama ar išsikelti pats, kol jis užima pareigas tose struktūrose. Įstatymų leidėjas nustato, kad toks asmuo, norėdamas pasinaudoti pasyviaja rinkimų teise, turi sustabdyti savo veiklą minėtose struktūrose prieš 65 dienas iki rinkimų dienos.

Kita pareigūnų, kuriems taikomi tam tikri pilietinių ir politinių teisių suvaržymai, yra teisėjai. Siekiant užtikrinti teisėjų nepriklausomumą ir nešališkumą, Konstitucijos 113 straipsnio 2 dalis draudžia teisėjams dalyvauti politinių partijų ir kitų politinių organizacijų veikloje. Teisėjo dalyvavimas politinėje veikloje pažeistų teisėjo nešališkumą ir nepriklausomumą. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas tiesiogiai įtvirtina draudimą teisėjams būti renkamais, kol jie eina teisėjo pareigas. Šis draudimas, anot Konstitucinio Teismo, grindžiamas tuo, kad “darnios, teisingos pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis, konstitucinis laisvų ir demokratinių rinkimų principas <...> suponuoja tai, kad neturi būti sudaroma jokių prielaidų pasinaudoti savo įgaliojimais siekiant tapti Seimo nariu, taigi kilti konfliktui tarp tokio asmens tarnybinių pareigų ir jo privataus intereso būti išrinktam Seimo nariu”⁷⁴. Taigi iš šio aiškinimo

⁷² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 3 straipsnio 4 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 5 straipsnio 1 dalies 2 punkto (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 18 straipsnio 1 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 19 straipsnio 1 dalies 2, 3, 4, 8, 15 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 21 straipsnio 1 dalies 1, 5, 7, 9, 12, 15, 16, 17, 18 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), šios dalies 6 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. rugsėjo 25 d. redakcijos) ir šios dalies 14 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. lapkričio 8 d. redakcijos), taip pat dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo. Įrašymo į konstitucinių įstatymų sąrašą įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.” // Valstybės žinios. 2003-02-25, Nr.19-828.

⁷³ Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 17-711.

⁷⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1¹ straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 2004-05-26, Nr.85-3094.

galima daryti išvadą, kad visuotinės rinkimų teisės principas gali būti ribojimas siekiant apginti ir užtikrinti laisvų rinkimų principą ir taip garantuoti demokratiškus kriterijus atitinkančius rinkimus.

Bet kokie visuotinės rinkimų teisės principo apribojimai turi būti pagrįsti, tinkamai reglamentuoti teisės aktu, taikomi tik visuomenės interesais ir negali prieštarauti proporcingumo principui.⁷⁵ Perfrazuojant Konstitucinio Teismo aiškinimą⁷⁶, galima teigti, kad įstatymų leidėjas, nustatydamas reikalavimus, kuriuos turi atitikti kandidatas, privalo paisyti Konstitucijos; jis negali nei pats paneigti, iškreipti ar apriboti visuotinės, lygios, tiesioginės rinkimų teisės, slapto balsavimo, nei sudaryti teisinių prielaidų tai padaryti kitiems subjektams.

Apibendrinant galima teigti, kad visuotinės rinkimų teisės principo apribojimas amžiaus ir veiksnio pagrindais, aktyviosios rinkimų teisės atžvilgiu, nors kai kurių valstybių taikomas, tačiau yra nepriimtinas. Tuo tarpu asmuo siekiantis įgyvendinti pasyviają rinkimų teisę privalo atitikti tam tikrus kriterijus, kurie turi būti nustatomi vadovaujantis demokratiškumo ir proporcingumo principais.

3. Lygių rinkimų principas

Lygių rinkimų teisės principas yra neatsiejamas asmenų lygiateisiškumo. Konstitucijos 29 straipsnio nuostata „įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs“ reiškia reikalavimą, kad šalies teisėje pagrindinės teisės ir pareigos kiekvienam asmeniui būtų įtvirtintos lygiai su kitais, be jokių išimčių.⁷⁷ Šioje konstitucinėje nuostatoje yra įtvirtintas draudimas lyties, rasės, religijos, tautybės, kilmės, pažiūrų ar kitais pagrindais diskriminuoti asmenis, t.y. vienai asmenų grupei suteikti palankesnes teises nei kitai grupei.

Jei visuotinės rinkimų teisės principas savo esme reiškia, kad rinkėjų korpusas negali būti siaurinamas remiantis socialiniais požymiais, tai lygi rinkimų teisė turi būti suprantama kaip viso rinkėjų korpuso (nepriklausomai nuo socialinių požymių) lygiateisiškumas formuojant valstybinės valdžios institutus. Rinkėjas nepriklausomai nuo jo amžiaus, tautybės, rasės, religijos, išsilavinimo, turimos nuosavybės ir kitų skiriamųjų požymių galėtų daryti vienodą įtaką atstovaujamosios valdžios formavimui. Šios teorinės nuostatos yra patvirtinamos ir pabrėžiamos

⁷⁵ Garrone P. Electoral law: general principles and regulatory levels. CDL(1992)001. [http://www.venice.coe.int/docs/1992/CDL\(1992\)001-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/1992/CDL(1992)001-e.asp) prisijungta: 2008-10-02.

⁷⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 01 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 37 straipsnio 1 dalies (2008 m. balandžio 15 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2008-10-04, Nr.114-4367.

⁷⁷ Abramavičius A. Asmenų lygiateisiškumo principo interpretavimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. // Jurisprudencija. 2006, Nr.12(90); 42–50.

ne tik įstatymų leidėjų, bet ir konstitucinę kontrolę vykdančių institucijų. Antai Prancūzijos Konstitucinė Taryba konstatuoja, kad pilietybė (rinkimų teisę susiedama su pilietinėmis asmens teisėmis, kurią gali įgyvendinti tik šalies pilietybę turintys asmenys) suteikia identišką sąlygą visiems, kurie nėra išskirti dėl amžiaus, neveiknumo ar tautybės (*nationality*), rinkti ir būti išrinktiems.⁷⁸ Šie konstituciniai principai daro bet kokią pilietybę, kurie naudojami tiek aktyviaja, tiek pasyviaja rinkimų teise, skirstymą į atskiras grupes antikonstituciniu ir draudžiamą.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos kūrėjai įtvirtindami atstovaujamojo valstybės valdžios institucijų formavimo tvarką, nustatė, kad jas sudaro asmenys renkami visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu.⁷⁹ Plačiau lygi rinkimų teisę nebuvo paaiškinta, tačiau atsižvelgiant į tai, kad Konstitucijos nuostatos turi būti aiškinamos ir vertinamos neatsiejamai viena nuo kitos, lygios rinkimų teisės principą galima aiškinti remdamiesi Konstitucijos 29 straipsniu. Šiame straipsnyje įtvirtinta imperatyvi nuostata draudžianti žmogaus teisių varžymą (ir privilegijų suteikimą), remiantis lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu. Taigi lygi rinkimų teisė reiškia, kad jokiais iš išvardintų pagrindų negali būti apribota galimybė pasinaudoti aktyviaja ir pasyviaja rinkimų teise, taip pat dėl vieno ar kitų priežasčių sudaryta pranašesnė formali teisinė padėtis įgyvendinant minėtas teises.

Siekiant užtikrinti lygių rinkimų teisės principo įgyvendinimą, reikia laikytis trijų sąlygų: 1) kiekvienas rinkėjas turi vienodą balsų skaičių; 2) kiekvienas kandidatas turi atstovauti vienodą rinkėjų skaičių; 3) rinkėjų negalima skaidyti į grupes pasižyminčias rasiniais, religiniais, turtiniais bruožais bei tokioms grupėms nustatyti skirtingus renkamojo atstovaujamojo organų narių skaičius.⁸⁰ Šios trys sąlygos atskleidžia, kad lygi rinkimų teisė yra suvokiama nevienareikšmiškai. Iš vienos pusės ji yra susijusi su asmenimis turinčiais rinkimų teisę, iš kitos pusės – su renkamojo valdžios organų nariais. Taip pat galime įžvelgti ir kitokio skirstymo užuomazgas. Įstatymo leidėjas privalo garantuoti ne tik starto lygybę, bet ir užtikrinti lygybę viso proceso metu.

Lygių rinkimų principas gali būti aiškinamas formaliuoju ir materialiuoju aspektais. Formaliuoju aspektu lygi rinkimų teisė yra susijusi su teisine lygybe. Materialiuoju aspektu lygi rinkimų teisė yra siejama su proceso lygybe. Nors šis skirstymas yra sutinkamas rusų literatūroje, tačiau panašus lygios rinkimų teisės principo suvokimas randamas ir vakarietišku autorių

⁷⁸ Prancūzijos Konstitucinės Tarybos 1982 m. lapkričio 18 d. sprendimas Nr.82-146 // http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank_mm/anglais/a82146dc.pdf prisijungta: 2008-10-02.

⁷⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalis, 78 straipsnio 2 dalis ir 119 straipsnio 2 dalis. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.

⁸⁰ Маклаков В.В. Избирательное право и избирательные системы буржуазных и развивающихся стран : учебное пособие. Москва: ВЮЗИ, 1987. С.21.

darbuose. Lygių rinkimų teisės principui suteikiamas trejopas pobūdis: lygios rinkimų teisės (formalioji lygybė), lygi rinkėjų balsų sprendžiamoji galia ir galimybių lygybė (pastarieji – materialioji lygybė). Šis apibendrinantis požiūris pateikiamas Geros praktikos rinkimuose kodekse.

3.1. Lygių rinkimų principas formaliuoju aspektu

Formalus lygių rinkimų principas reiškia, kad kiekvienas pilietis, dalyvaujantis rinkimuose, nepriklausomai nuo amžiaus, lyties, rasės, tautybės, visuomeninės ir socialinės padėties ar kitų požymių, turi vienodą balsų skaičių.⁸¹ Taigi vienas rinkėjas turi vieną balsą, arba jei yra suteikiami keli balsai, tai kiekvienam rinkėjui turi būti suteikiamas vienodas skaičius balsų. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų įstatymo 3 straipsnis nustato, kad kiekvienam rinkėjui yra suteikiamas vienas sąrašo balsas ir penki papildomi – pirmumo balsai.⁸² Vakarų Europos konstitucionalistai sutartinai teigia, kad lygūs rinkimai neįmanomi, jeigu tik tam tikrai rinkėjų grupei bus suteikiami keli balsai, arba bus leidžiama balsuoti kelis kartus. Anot P.Garrone, vienas rinkėjas turi vieną ir tik vieną balsą.⁸³ Jokie socialiniai – ekonominiai, politiniai faktoriai, asmeninės rinkėjo savybės nei kitos sąlygos neturi daryti įtakos piliečio kaip rinkėjo padėčiai.⁸⁴ Toks požiūris atsispindi ir Geros praktikos rinkimuose kodekse, nustatančiame, kad kiekvienas rinkėjas turi tik vieną balsą, o kai rinkimų sistema sudaro sąlygas turėti daugiau nei vieną balsą, kiekvienas rinkėjas turi turėti vienodą balsų skaičių.⁸⁵

Kiek kitaip formalųjį lygių rinkimų principo pobūdį vertina E.Šileikis – „visi rinkimų proceso dalyviai – rinkėjai, kandidatai, juos išskėlusios politinės partijos ar vertinančios visuomenės informavimo priemonės – turėtų lygias teises (ne faktines finansines ar organizacines!) galimybes vykdyti rinkimų agitaciją, apskūsti rinkimų komisijų sprendimus, stebėti, kaip skaičiuojami balsai, ir pan.⁸⁶ Formali rinkimų lygybė kildinama iš konstitucinio lygiateisiškumo principo: rinkėjai, dalyvaujantys rinkimuose, yra lygūs ir nei vienai rinkėjų grupei negali būti suteikiamas pranašumas prieš kitus rinkėjus. Atkreipiant dėmesį į tai, kad

⁸¹ Автономов А.С. и др. / ред. Маклаков В.В. Зарубежное избирательное право: учебное пособие. Москва: НОРМА, 2003. С.12.

⁸² Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 17-711.

⁸³ Europe's electoral heritage. CDL (2002) 7 rev. [http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL\(2002\)007-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL(2002)007-e.asp). prisijungta: 2008-10-02.

⁸⁴ Конституционное право зарубежных стран: учебник для [студентов] вузов, [обучающихся по специальности Юриспруденция] / ред. Баглая М.В. и др.]. Москва: Норма, 2005. С.238.

⁸⁵ 2.1 punktas. Code of Good Practice in Electoral Matters. Guidelines and Explanatory Report. // CDL-STD(2003)034 [http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD\(2003\)034-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD(2003)034-e.asp) prisijungta: 2008-10-02.

⁸⁶ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P.169.

rinkimų teisė suprantama aktyviaja ir pasyviaja prasmėmis, lygių rinkimų principas reiškia ir tai, kad kiekvienas asmuo, įgyvendinantis pasyviają rinkimų teisę, turi turėti lygias su kitais galimybes. Kandidatų lygybė užtikrinama nustatant tas pačias sąlygas ir reikalavimus kandidatams iš(si)kelti, registruoti(s), vykdyti priešrinkiminę agitaciją, dalyvauti skaičiuojant balsus ir nustatant rinkimų rezultatus.

S.Vidrinskaitė apibūdindama lygių rinkimų teisės principą neskaido jo į formalųjį ir materialųjį.⁸⁷ Autorė pateikia apibrėžimą, atitinkantį Seimo rinkimų įstatymo 3 straipsnį, kad „kiekvienas turintis teisę rinkti Lietuvos Respublikos pilietis turi po vieną balsą vienmandatėje ir daugiamandatėje rinkimų apygardose, o šie balsai yra lygiaverčiai kiekvieno kito, turinčio teisę rinkti, piliečio balsams. Kiekvienas rinkėjas turi lygią teisę pareikšti savo nuomonę dėl kandidatų, įrašytų į tą kandidatų sąrašą, už kurį jis balsuoja daugiamandatėje rinkimų apygardoje, o ši nuomonė yra lygiavertė kiekvieno kito balsavusio už šį sąrašą rinkėjo nuomonei“. Šioje formuluotėje atsispindi materialusis lygios rinkimų teisės aspektas, nes vieno rinkėjo balso svoris yra prilyginamas kiekvieno kito rinkėjo balso svoriui.

3.2. Lygių rinkimų principas materialiuoju aspektu: sprendžiamosios balsų galios lygybė

Materialiuoju aspektu rinkimų teisė reiškia, kad vieno rinkėjo balsas yra lygus kito rinkėjo balsui. Rusų autoriai tai aiškina taip: kiekvieno rinkėjo balsas turi vienodą lemiamąjį svorį, kai vienas atstovaujamojo organo narys yra renkamas to paties rinkėjų skaičiaus kaip ir kiekvienas kitas atstovaujamojo organo narys.⁸⁸ Rinkimai yra lygūs, kai konkretus gyventojų skaičius vienoje rinkimų apygardoje renka tokį patį atstovų skaičių kaip ir toks pats rinkėjų skaičius kitoje rinkimų apygardoje. Kai renkamas vienasmenis atstovaujamas organas, kiekvieno rinkėjo balsas yra automatiškai lygus bet kurio kito rinkėjo balsui. Pagal Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 4 straipsnį kiekvienas Lietuvos Respublikos pilietis, turintis teisę rinkti Respublikos Prezidentą, rinkimuose turi vieną balsą.⁸⁹

Geros praktikos rinkimuose kodeksas nustato, kad lygi rinkėjų balsų sprendžiamoji galia reiškia, kad renkamo atstovaujamojo organo vietos būtų vienodai padalintos visoms rinkimų

⁸⁷ Vidrinskaitė S. Rinkimų sistemos specifika ir raida Lietuvoje // Jurisprudencija. 2007 Nr.11 (101); 42-49.

⁸⁸ Автономов А.С. и др. / ред. Маклаков В.В. Зарубежное избирательное право: учебное пособие. Москва: НОРМА, 2003. С.13.

⁸⁹ Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 1993, Nr. 2-29.

apygardoms.⁹⁰ Pirmiausia, ši taisyklė turi būti taikoma vykdant rinkimus į parlamentą (arba jei parlamentą sudaro dveji rūmai – piliečių atstovų rūmus) ar regioninės bei vietos valdžios atstovaujamosios organus.

Antra, teritorija turi būti padaloma tokiu būdu, kad vietos būtų tolygiai paskirstomos, atsižvelgiant į konkretų kriterijų, pavyzdžiui, gyventojų skaičių, piliečių (taip pat ir etninių mažumų atstovų) skaičių, registruotų rinkėjų skaičių, realiai rinkimuose balsuojančių rinkėjų skaičių. Gali būti taikomi įvairūs šių kriterijų deriniai. Visiška rinkėjų balsų sprendžiamosios galios lygybė yra pasiekama, kai kiekvieną kandidatą renka vienodas gyventojų, piliečių, registruotų rinkėjų arba realių rinkėjų skaičius.⁹¹

Trečia, nustatant rinkimų apygardų teritorijų ribas reikia atsižvelgti į geografinius kriterijus, administracinį arba net istorinį suskirstymą. Rinkimų apygardų ribų nustatymas yra svarbus lygios rinkimų teisės principo įgyvendinimui, nes, kaip pastebi JAV Aukščiausiasis Teismas, „jeigu rinkiminių apygardų ribos būtų braižomos taip, kad dalies rinkėjų balsai įgytų didesnę sprendžiamąją galią nei kitų, būtų pažeista ne tik lygi rinkimų teisė, bet ir lygaus atstovavimo principas“⁹². Teismas taip pat priduria, kad Atstovų rūmai, pagal savo prigimtį įtvirtintą Konstitucijoje, turi atstovauti visiems žmonėms, kai vienas rinkėjas yra visiškai lygus kitam rinkėjui.

Ketvirta, skirstant į rinkimų apygardas, leidžiamas nukrypimas nuo vidutinės pasirinktos reikšmės neturėtų viršyti 10 procentų, tačiau neturi siekti 15 procentų (išskyrus atvejus, kai reikia užtikrinti mažumos teises arba retai gyvenamuose regionuose). Tai reiškia, kad vieną kandidatą renkančių rinkėjų skaičiaus kiekvienoje rinkimų apygardoje neturėtų skirtis dešimčia procentų, o išskirtiniais atvejais – penkiolika procentų. Ypatingos padėties suteikimas kai kurioms rinkimų apygardoms iš esmės nepažeidžia lygios rinkimų teisės principo ir lygios rinkėjų balsų sprendžiamosios galios. Tokiu būdu teisė turėti bent vieną savo atstovą parlamente ar kitame atstovaujajame organe suteikiama ir toms apygardoms, kurios turi žymiai mažiau gyventojų (arba rinkėjų, priklausomai nuo pasirinkto kriterijaus) nei nustatyta vidutinė rinkimų apygardos norma. Penkta, kad būtų užtikrinta lygi rinkėjų balsų sprendžiamoji galia, vietų paskirstymas tarp rinkimų apygardų turi būti peržiūrimas bent jau kas dešimt metų. Šešta, daugiamandatėse rinkimų apygardose renkamų kandidatų skaičius turi būti perskirstomas nepakeičiant rinkimų apygardos ribų. Svarbu pabrėžti, kad Geros praktikos rinkimuose kodekso

⁹⁰ Europe's electoral heritage. CDL (2002) 7 rev. [http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL\(2002\)007-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL(2002)007-e.asp). prisijungta: 2008-10-02.

⁹¹ Garrone P. Electoral law: general principles and regulatory levels. CDL(1992)001. [http://www.venice.coe.int/docs/1992/CDL\(1992\)001-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/1992/CDL(1992)001-e.asp) prisijungta: 2008-10-02.

⁹² Wesberry v. Sanders, 376 U.S. 1 (1964) caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=376&invol=1 prisijungta: 2008-10-02.

kūrėjai rekomenduoja vienmandačių rinkimų apygardų ribas peržiūrėti reguliariai. Šios rekomendacijos padeda apsaugoti lygių rinkimų teisės principą ir užkirsti kelią rinkiminėms manipuliacijoms – rinkimų geometrijai.

3.2.1. Aktyvioji rinkimų geometrija

P.Garrone skiria dvi rinkimų geometrijos formas. Aktyvioji rinkimų geometrija – tai procesas, kai elektorato pasiskirstymas arba atstovaujamojo organo vietų rinkiminėms apygardoms paskirstymas, sudaro sąlygas nelygiam atstovavimui.⁹³ Kaip teigė V.V.Maklakovas, kiekvienas kandidatas turi atstovauti vienodą rinkėjų skaičių, tačiau akivaizdu, kad absoliučios lygybės negalima įgyvendinti. Toliau pats autorius pastebi, kad su atstovavimu susijusi lygybė reikalauja ne kad visose rinkiminėse apygardose būtų renkamas vienodas kandidatų skaičius, o kad santykis tarp renkančiųjų ir renkamųjų skaičiaus būtų proporcingas.⁹⁴ Vakarų demokratijos valstybės nusistato labai įvairius proporcingus skirtumus. Tačiau beveik visose pastebima tendencija viršyti rekomenduojamą 10 (išskirtiniais atvejais 15) procentų atotrūkį. P.Garrone cituoja Vokietijos Federacinės Respublikos Konstitucinio Teismo požiūrį, kad vienmandačių rinkiminių apygardų populiacija gali svyruoti iki 25 procentų į abi puses nuo vidutinio rinkiminės apygardos populiacijos dydžio. Prancūzijos Konstitucinė Taryba renkant Nacionalinę Asamblėją leidžia apie 20 procentų svyravimus. Didžiosios Britanijos rinkimų sistemoje, rinkėjų skaičiaus skirtumai tarp didžiųjų regionų yra 25 procentai.

Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 9 straipsnis nustato rinkimų apygardų sudarymo tvarką. Rinkimams organizuoti yra sudaroma viena daugiamandatė ir 71 vienmandatė apygardos. Kaip numato įstatymas rinkimų apygardų sudarymo pagrindas yra rinkėjų skaičius rinkimų apygardoje, Lietuvos Respublikos teritorijos suskirstymas į vienmandates apygardas per praėjusius Seimo rinkimus ir administracinis teritorinis padalijimas.⁹⁵ Taip pat nustatomas papildomas reikalavimas, kad rinkėjų skaičius rinkimų apygardoje būtų nuo 0,8 iki 1,2 vidutinio rinkėjų visose vienmandatėse apygardose skaičiaus. Vienmandatės rinkimų apygardos sudaromos taip, kad vienmandatės apygardos teritorijoje gyventų 1/71 rinkėjų (+/- 20 procentų

⁹³ Garrone P. Electoral law: general principles and regulatory levels. CDL(1992)001. [http://www.venice.coe.int/docs/1992/CDL\(1992\)001-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/1992/CDL(1992)001-e.asp) prisijungta: 2008-10-02.

⁹⁴ Маклаков В.В. Избирательное право и избирательные системы буржуазных и развивающихся стран : учебное пособие. Москва: ВЮЗИ, 1987. С.22.

⁹⁵ Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 1992, Nr.22-635.

tikslumu).⁹⁶ Vienmandatėse rinkimų apygardose išrenkamas 71 Seimo narys, t.y. kiekvienoje vienmandatėje apygardoje po vieną Tautos atstovą. Daugiamandatėje rinkimų apygardoje, kuri yra visa Lietuvos teritorija, rinkėjai turi po vieną balsą ir, pagal proporcinę rinkimų sistemą, renkama 70 Seimo narių.

3.2.2. Pasyvioji rinkimų geometrija

Antroji rinkiminės geometrijos forma – tai pasyvioji rinkiminė geometrija. Šis lygios rinkimų teisės principo pažeidimas atsiranda, kai ilgą laiką nėra peržiūrimas atstovaujamosios institucijos vietų paskirstymas rinkimų apygardoms arba rinkimų apygardų ribos nėra patikslinamos. Tai savarankiškas procesas, jo atsiradimui politiniai sprendimai neturi įtakos, todėl ir suvaldyti šį procesą yra sudėtingiau. Per ilgą laiką atsiranda įvairių pokyčio valstybės teritorijoje, dažniausiai tai populiacijos skaičiaus svyravimas įvairiuose administraciniuose vienetuose, kartais visos valstybės gyventojų skaičiaus sumažėjimas. Pavyzdžiui, 1874 m. Berlyno šeštojoje rinkiminėje apygardoje buvo dvigubai didesnė nei pirmoji rinkimų apygarda, nors turėjo tokį patį atstovų skaičių, tačiau 1912 m. šeštoji rinkiminė apygarda buvo 15 kartų didesnė nei pirmoji.⁹⁷ Tai nėra tik istorinė problema.

Egzistuoja dvi galimybės, kaip panaikinti pasyviają rinkiminę geometriją. Vienas sprendimas – tai reguliarus atstovaujamosios institucijos vietų paskirstymas tarp rinkimų apygardų. Šį sprendimą galima įgyvendinti daugiamandatėse rinkimų apygardose. Vienmandatėse rinkimų apygardose tai yra neįmanoma. Pasyviosios rinkiminės geometrijos bandoma išvengti reguliariai keičiant vienmنداčių rinkimų apygardų ribas.

Kitas, daug patikimesnis, būdas išvengti pasyviosios rinkiminės geometrijos yra reguliariai kartoti vietų tarp rinkimų apygardų perskirstymą arba apygardų teritorijų ribų keitimą. Geriausias šio sprendimo būdo pritaikymas yra Jungtinės Amerikos Valstijos. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas laikosi labai griežtos nuomonės dėl proporcinio Kongreso vietų padalijimo. Aiškindamas JAV Konstitucijos 1 straipsnio 2 paragrafo 3 dalį šis Teismas yra pabrėžęs, kad turi būti griežtai laikomasi nuostatos, jog kiekviena valstija turi turėti bent po vieną atstovą Atstovų rūmuose, atstovų skaičius neturėtų viršyti vieno atstovo 30 000

⁹⁶ 2004 metų duomenimis didžiausia rinkimų apygarda buvo Antakalnio, joje buvo registruota 44033 rinkėjų, mažiausia – Prienų, joje registruota 31251 rinkėjų. www3.lrs.lt/rinkimai/2004/seimas/indexn.html prisijungimo laikas 2008-08-17.

⁹⁷ Garrone P. Electoral law: general principles and regulatory levels. CDL(1992)001. [http://www.venice.coe.int/docs/1992/CDL\(1992\)001-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/1992/CDL(1992)001-e.asp) prisijungta: 2008-10-02.

gyventojų⁹⁸, rinkimų apygardų ribos neturi peržengti valstijų ribų. Šiuo tikslu kas dešimt metų yra atliekamas visuotinis gyventojų surašymas, kurio pagrindu taikant lygių proporcijų metodą (*method of equal proportions*) yra naujai perskirstomos Atstovų rūmų vietos⁹⁹ tarp rinkimų apygardų. Rinkimų apygardos, anot Aukščiausiojo Teismo, turi būti kiek praktiškai įmanoma lygesnės žmonių skaičiumi.¹⁰⁰ Tai gali pasirodyti tik teorinis teiginys, tačiau jis yra įgyvendinamas ir praktikoje. Valstijų teritorijos yra suskirstomos į beveik vienodo gyventojų skaičiumi rinkimų apygardas. Galimas nuo kelių iki kelių šimtų gyventojų skirtumas tarp didžiausios ir mažiausios rinkimų apygardos toje pačioje valstijoje.¹⁰¹ Teisėjas Harlanas, atskirojoje nuomonėje išdėstytoje byloje *Wesberry v. Sanders*¹⁰², pažymi, kad rinkimų apygardų populiacijos skirtumas vienoje ar kitoje valstijoje nėra esminis Konstitucijoje įtvirtintos lygių rinkimų teisės pažeidimas. Nereikia maišyti tiesioginių atstovų rinkimų valstijoje ir atstovų paskirstymo tarp valstijų. Jeigu Atstovų rūmų vietų paskirstymas valstijoms yra Federalinės valdžios reikalas, tai valstijų skirstymas į rinkimų apygardas turi būti paliktas pačioms valstijoms. Tačiau svarbu pažymėti, kad Aukščiausiojo Teismo nuomone, visiška valstijų diskrecija nustatant rinkimų apygardų ribas gali būti neparanki tam tikrų socialinių ar kitokių grupių atžvilgiu ir iškreipti lygios rinkimų teisės principą.

⁹⁸ „Neturi būti renkamas daugiau kaip vienas atstovas nuo trisdešimties tūkstančių gyventojų, tačiau kiekviena valstija privalo turėti bent vieną atstovą“. Užsienio šalių konstitucijos: Prancūzijos Respublikos Konstitucija, Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis Įstatymas, Didžiosios Britanijos Konstitucija (nekonsoliduota), Suomijos Respublikos Konstitucija, Estijos Respublikos Konstitucija, Latvijos Respublikos Konstitucija, Lenkijos Respublikos Konstitucija, Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucija, Rusijos Federacijos Konstitucija : mokomasis leidinys./ [sudarytojai Egidijus Jarašiūnas, Gediminas Mesonis] Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. P.268.

⁹⁹ Atstovų rūmų narių skaičius nėra tiesiogiai įtvirtintas Konstitucijoje. Konstitucijoje numatyti tik bendri principai, kad Atstovų rūmų narius turi rinkti gyventojai ir kad kiekviena valstija turėtų bent po vieną atstovą. Taikydamas šiuos principus įstatymų leidėjas yra priėmęs teisės aktą nustatantį, Atstovų rūmų vietų paskirstymo tvarką, bet ne konkretų narių skaičių, pabrėždamas, kad Prezidentas turi kreiptis į Atstovų rūmus pranešdamas gyventojų surašymo rezultata ir Atstovų rūmų vietų paskirstymą naudojant lygių proporcijų metodą. Taikant šį metodą gyventojų skaičius padalijamas, taip, kad kiekvienoje rinkimų apygardoje būtų vienodas gyventojų skaičius.

www.law.cornell.edu/uscode/usecode02/usc_sec_0200000002---a000-.html prisijungta: 2008-10-02.

Rinkimų apygardų ribos neturi kirstis su valstijų ribomis. Vadovaujantis šiuo principu dabar Atstovų rūmus sudaro 435 nariai, kurie yra renkami 50-yje valstijų suskirstytų į 435 rinkimų apygardas po vidutiniškai 693 tūkstančius gyventojų. en.wikipedia.org/wiki/United_States_House_of_Representatives prisijungta: 2008-10-02.

¹⁰⁰ *Wesberry v. Sanders*, 376 U.S. 1 (1964) caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=376&invol=1 Teisėjo Harlan'o nuomonė. prisijungta: 2008-10-02.

¹⁰¹ Pavyzdžiui Niujorko valstija padalinta į 29 rinkimines apygardas, kurios kiekvienos teritorijoje yra 654 360 gyventojų. Džordžijos valstija dalijama į 13 rinkiminių apygardų, skirtumas tarp didžiausios ir mažiausios rinkiminės apygardos yra 71 gyventojas. 2007 metų duomenys. http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_United_States_congressional_districts prisijungta: 2008-10-02.

¹⁰² *Wesberry v. Sanders*, 376 U.S. 1 (1964) caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=376&invol=1 prisijungta: 2008-10-02.

Atstovų rūmų vietų perskirstymas tarp valstijų vyksta po kiekvieno surašymo. 1990 m. surašymo rezultatai parodė, kad kelių valstijų, tarp jų Floridos, Kalifornijos ir Teksaso, populiacija ženkliai išaugo. Todėl tarp rinkiminių apygardų perskirsčius vietas 8 valstijos įgijo 19 papildomų vietų, o 13 valstijų prarado atitinkamą kiekį vietų. 2000 metų surašymo duomenys buvo parankūs Kalifornijai, Teksasai, Floridai, šios valstijos įgijo naujų vietų Atstovų rūmuose. Tuo tarpu Jutos valstija prarado vieną atstovą (tiksliau dėl to, kad Šiaurės Karolina įgijo vieną atstovą, kurio tikėjosi Juta), dėl to valstijos vadovai kreipėsi į Aukščiausiąjį Teismą. Kai kurie teisėjai atskirose nuomonėse pabrėžė skaičiavimo metodo politinę reikšmę. Politinė, sprendimų priėmimo galia konstituciškai yra padalijama tarp valstijų atsižvelgiant į jų gyventojų skaičių, gyventojų skaičiaus pokyčiai lemia ir jėgų pokyčius, todėl tikslus žmonių suskaičiavimas (*enumeration*) yra svarbus klausimas.¹⁰³ Po 2010 metų surašymo tikimasi (pagal kasmetinius populiacijos pokyčių stebėjimo rezultatus), kad tarp 21 valstijos bus padalintos 14 vietų Atstovų rūmuose – 9 valstijos įgis naujų atstovų, 12 valstijų praras atstovus.¹⁰⁴

Europos valstybėse taip pat stengiamasi išvengti lygios rinkimų teisės principo pažeidimų atsirandančių dėl pasyvios rinkiminės geometrijos. Jungtinės Karalystės Parlamento Bendruomenių rūmus sudaro 646 tautos atstovai. Kiekvienas narys atstovauja vienai rinkimų apygardai (Anglija turi 529 rinkimines apygardas, Velsas – 40, Škotija – 59, Šiaurės Airija – 18). Jungtinėje Karalystėje veikia specialios institucijos (*Boundary Commissions*, viena komisija kiekvienam regionui sudarančiam Jungtinę Karalystę), kurių pagrindinis tikslas yra kas 8-12 metų pateikti išvadas dėl rinkiminių apygardų ribų. Nuo komisijų išvadų priklausys ir Bendruomenių rūmų narių skaičius. Kaip nustatyta Parlamentinių rinkiminių apygardų akte (*Parliamentary Constituencies Act 1986*), rinkiminių apygardų skaičius Didžiojoje Britanijoje neturi būti žymiai didesnis ar mažesnis nei 613.¹⁰⁵

3.3. Lygių rinkimų principas materialiuoju aspektu: galimybių lygybė

Kaip jau minėta, lygių rinkimų teisės principą sudaro trys dalys. Trečioji šio principo dalis – tai galimybių lygybė. Ši sudedamoji lygybės rinkimuose principo dalis išskiriama tiek Geros praktikos rinkimuose kodekse, tiek teorinėje literatūroje. Galimybių lygybė turi būti

¹⁰³ Utah v. Evans. 536 U.S. 452 (2002) United States Reports. Vol. 536.

www.supremecourtus.gov/opinions/boundvolumes.html prisijungta: 2008-10-02.

¹⁰⁴ Bensen C. Displacement Of Katrina Victims Still Has Impact: Apportionment In 2010 www.polidata.org/census/wprgl26a.pdf prisijungta: 2008-10-02.

¹⁰⁵ Parliamentary Constituencies Act 1986. 2 skyriaus 1 straipsnio 1 punktas. www.uk-legislation.hmso.gov.uk/RevisedStatutes/Acts/ukpga/1986cukpga_en_1 prisijungta: 2008-10-03.

taikoma partijoms ir kandidatams. Formaliai įtvirtintos taisyklės susijusios su kandidatų kėlimu, rinkimų agitacija ar kitomis su pasyviąja rinkimų teise susijusiomis procedūromis turi būti vienodai taikomos visiems. Nė vienai politinei jėgai neturi būti suteikiama išskirtinė padėtis. Taigi galima daryti išvadą, kad galimybių lygybė reiškia, jog valstybės valdžios institucijos, ypač atsakingos už rinkimų procesų organizavimą ir vykdymą, turi būti neutralios. Nepaisant to, kokios partijos yra valdančiosios bei turi savo atstovus valdžios institucijose, pačios institucijos turi išlikti nešališkos ir nebūti naudojamos kaip įrankis siekiant sudaryti nelygias politinių partijų bei kandidatų konkuravimo sąlygas. Valstybė turi išlikti nešališka ir užtikrinti, kad įstatymai būtų taikomi vienodai.

Valstybės valdžios institucijų neutralitetas turi apimti: 1) neutralitetą agitacinės kampanijos metu; 2) neutralitetą žiniasklaidoje, ypač jei tai yra nacionalinis transliuotojas; 3) nešališkumą skirstant valstybės dotacijas partijoms ir rinkimų kampanijoms.

Bendraja prasme valstybė turi išlaikyti neutralią padėtį rinkimų metu. Ši taisyklė griežtai taikoma toms institucijoms, kurios organizuoja rinkimus (Lietuvoje – Vyriausioji rinkimų komisija). Valstybės institucijos neturi viešai reikšti paramos kandidatui ar politinei partijai. Jos taip pat neturi būti naudojamos kaip politinės reklamos įrankis. Neatsitiktinai ir Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 54 straipsnyje draudžiama bet kam naudotis tarnybine padėtimi valstybės ar savivaldybės institucijose, taip pat visuomenės informavimo priemonėse, vykdant bet kokią rinkimų agitaciją ar bandant paveikti rinkėjų valią. Valstybės, savivaldybių pareigūnams, valstybės tarnautojams draudžiama naudotis tarnybine padėtimi sudaryti sau ar partijai išskirtines rinkimų agitacijos sąlygas.¹⁰⁶ Dažnai priešrinkiminė situacija yra visiškai kitokia. Masinės informacijos priemonėse galima pastebėti užsakomųjų straipsnių, kurie yra apmokami valstybės institucijų, tačiau juose akcentuojami konkretaus politiko nuopelnai. Kadangi nei Vyriausioji rinkimų komisija, nei kitos kontrolės institucijos nepajėgia užkirsti kelio šiai praktikai, tokia susidariusia padėtimi gali naudotis politikai siekiantys ne tik dalį politinės reklamos apmokėti iš valstybės biudžeto lėšų, bet ir pačią instituciją naudoti kaip reklamos įrankį.

¹⁰⁶ Vyriausioji tarnybinės etikos komisija 2007 m. priėmė sprendimą, kuriuo pripažino, kad Žemės ūkio ministrė K.D.Prunskienė pažeidė Viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybės tarnyboje įstatymą, visuomenės informavimą apie Žemės ūkio ministerijos veiklą vykdydama, skelbiant politinės reklamos ar ministrės savireklamos požymių turinčius straipsnius. Vyriausios tarnybinės etikos komisijos sprendimas. 2007 m. birželio 28 d. Nr. KS-55. www.vtek.lt prisijungta: 2008-10-06.

Ministrė Komisijos sprendimą apskundė Vilniaus apygardos administraciniam teismui, kuris pasisakė, kad komisijos sprendimo pirmas punktas yra nepagrįstas. Teismas neatliko faktinių duomenų teisinės analizės, nes, anot paties teismo, nebuvo pagrindo tokiai analizei atlikti. Teismas taip pat atkreipė dėmesį, kad nėra aiškaus visuomenės informavimo apie ministerijų veiklą teisinio reglamentavimo. www.vaateismas.lt/index.php/lt/39650/ prisijungta: 2008-10-06.

Galimybių lygybė gali būti „griežta“ arba „proporcine“.¹⁰⁷ „Griežta“ galimybių lygybė reiškia, kad visos politinės partijos yra traktuojamos vienodai, nevertinant visuomenės palaikymo ar užimamos vietos parlamente. „Proporcinė“ galimybių lygybė reiškia, kad partijų padėtis priklauso nuo gautų balsų per praeitus rinkimus. Tai reiškia, kad partija, kuri yra opozicijoje nesulauks tokio palaikymo iš valstybės, kaip valdančioji partija. Arba atvirkščiai, valstybėje gali būti laikomasi politikos, kad partijos, kurios neturi daug atstovų parlamente, arba atstovauja tam tikroms mažumų grupėms, sulauktų didesnės finansinės paramos arba joms būtų suteikiamos didesnės galimybės naudotis nacionaliniais informaciniais kanalais. Kaip matyti, galimybių lygybė yra susijusi su bet kokios formos paramos gavimu iš valstybės, ar tai būtų finansinės dotacijos, eterio laikas nacionaliniame žiniasklaidos kanale ar kitos paramos formos. Gali būti, kad skiriant vienas paramos formas, pavyzdžiui, finansinę paramą, bus laikomasi „griežtos“ lygybės, o kitas, pavyzdžiui, reklama per nacionalinę žiniasklaidą – „proporcinės“ lygybės.

Pagrindinė galimybių lygybės idėja yra tai, kad visos politinės jėgos, nepažeisdamos išraiškos laisvės principo, galėtų išreikšti savo idėjas, pateikti politines programas, rengti rinkėjų susitikimus su kandidatais, viešus debatus ir kitaip skleisti savo politinę žinią. Šiuo atveju valstybės institucijų pareiga yra siekti, kad partijos įgyvendintų savo teises nepažeisdamos kitų partijų ir trečiųjų asmenų teisių. Galimybių lygybė dažniausiai yra siejama su žiniasklaida. Dažnai per masines informavimo priemones yra pateikiama tendencinga, konkrečiai politinei jėgai palanki, o jų priešininkei nepalanki, informacija. Rinkiminės agitacijos ir rinkimų metu žiniasklaidos priemonės turėtų išlikti nešališkos.¹⁰⁸ Tačiau privačių visuomenės informavimo kanalų savininkai, vadovai ar akcininkai gali būti susiję su politinėmis jėgomis, todėl tikėtis, kad bus pateikiama nešališka informacija, yra naivu. Kita problema, susijusi su informacijos priemonėmis, yra tai, kad daugiausia dėmesio susilaukia valdančiųjų veikla, opozicinės partijos dažnai lieka šešėlyje. Todėl labai svarbu, kad įstatymų leidėjas pasirinktų tinkamus šių problemų sprendimų būdus. Viena galimybė yra rinkiminės agitacijos perkėlimas į nacionalinį transliuotoją visoms politinėms jėgoms suteikiant vienodą eterio laiką. Albanijoje eterio laikas nacionaliniame radijo ir televizijos kanale yra proporcingai paskirstomas visoms partijoms: parlamente atstovus turinčios partijos gauna penkiolika minučių eterio laiko, neišrinktoms į parlamentą partijoms suteikiamas dešimties minučių eteris.¹⁰⁹ Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 51

¹⁰⁷ 2.3 punktas. Code of Good Practice in Electoral Matters. Guidelines and Explanatory Report. // CDL-STD(2003)034 [http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD\(2003\)034-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD(2003)034-e.asp) prisijungta: 2008-10-02.

¹⁰⁸ Europe's electoral heritage. CDL(2002)7rev. [http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL\(2002\)007-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL(2002)007-e.asp). prisijungta: 2008-10-02.

¹⁰⁹ Ten pat.

straipsnis numato, kad kiekvienam kandidatų sąrašui skiriama ne mažiau kaip po valandą visuomeninio (nacionalinio) radijo ir po tiek pat televizijos laiko debatams su kito ar kitų kandidatų sąrašų atstovais. Vienmandatėse apygardose iškeltiems arba išsikėlusiems kandidatams skiriama ne mažiau kaip 5 minutės visuomeninio (nacionalinio) radijo laiko.¹¹⁰ Vyriausios rinkimų komisijos patvirtintose taisyklėse dėl Nacionalinio radijo ir televizijos laidų, skirtų 2008 m. Seimo rinkimų agitacijai, rengimo atkartotos įstatymo nuostatos.¹¹¹ Vyriausioji rinkimų komisija laikydama proporcingumo principo kiekvienai partijai nustato reklamos (politinės agitacijos) laiką komercinėse televizijose. Kandidatų ir politinių partijų politinė reklama per nacionalinius transliuotojus rinkimų agitacijos kampanijos laikotarpiu skleidžiama pagal proporcinio lygiateisiškumo principą, proporcingai paskutinių rinkimų metu gautiems rinkėjų balsams, nuo partijos išrinktų politikų skaičiui ir partijos iškeltų kandidatų skaičiui¹¹², tačiau minimalus pasisakymo laikas vienai partijai yra dvi minutės. Partijos, neturinčios atstovų Seime, gauna po dvi minutes eterio laiko.

3.3.1. Finansavimo lygybė

Pagrindinė sritis, kurioje bet kuri valstybė turi imtis griežtų priemonių, tai rinkimų kampanijos finansavimo skaidrumo užtikrinimas. Teisiškai lygią galima padaryti tik valstybės teikiamą paramą. Vėlgi lygybė gali būti „griežta“ arba „proporcinė“. Lietuvoje dotacijos iš valstybės biudžeto yra paskirstomos proporcingai visoms partijoms, kurios yra gavusios ne mažiau kaip tris procentus visų rinkėjų balsų.¹¹³ Galima daryti išvadą, kad valstybės finansavimas yra užtikrinamas ne tik į Seimą išrinktoms partijoms, bet ir toms partijoms, už kurių kandidatus galima balsuoti per rinkimus ir kurios pereina tam tikrą barjerą.

Prancūzijoje valstybės finansinė parama suteikiama tik toms partijoms, kurios iškėlė kandidatus bent 50 rinkiminių apygardų ir jei per praėjusius rinkimus surinko bent vieną procentą balsų. Vėliau pinigai tarp partijų padalijami dviem etapais. Pradinė suma padalinama tarp partijų pagal tai kiek balsų gavo per praėjusius rinkimus, antra suma padalinama pagal tai kiek išrinktų atstovų partija turi dviejų rūmų parlamente. Valstybės dotacijos suma gali būti

¹¹⁰ Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 1992, Nr.22-635.

¹¹¹ Lietuvos Respublikos Vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimas Dėl Lietuvos Nacionalinio radijo ir televizijos laidų, skirtų 2008 m. Seimo rinkimų agitacijai, rengimo taisyklių tvirtinimo 2008 m. rugsėjo 8 d. Nr. 94 http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=326934&p_query=&p_tr2= prisijungta: 2008-10-20.

¹¹² 18 straipsnio 8 dalis. Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 135-4894.

¹¹³ 13 straipsnio 3 dalis. Ten pat.

sumažinta, jeigu partija neužtikrina lygybės lyties pagrindu kvotos.¹¹⁴ Siekiant kiek įmanoma labiau užtikrinti galimybių lygybę valstybė gali apriboti partijų finansavimą iš privačių asmenų lėšų. Tačiau lygiai taip pat apribojus privačių asmenų galimybes aukoti partijoms, gali būti sudaromos nelygios sąlygos. Dar svarbiau yra užtikrinti tokio finansavimo skaidrumą. Labiausiai paplitusi skaidrumą užtikrinanti priemonė, tai finansinių ataskaitų teikimas ir galimo išlaidų biudžeto viršutinės ribos nustatymas.¹¹⁵ Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas nustato maksimalias politinės kampanijos finansavimo ribas. Tais atvejais, kai rinkimų apygarda apima visą Lietuvos Respublikos teritoriją, maksimalus išlaidų vieno politinės kampanijos dalyvio politinei kampanijai dydis skaičiuojamas taip: šalies rinkėjų sąrašė įrašytų rinkėjų skaičius padauginamas iš 1,5 lito ir gauta sandauga suapvalinama dviejų pirmųjų reikšminių skaitmenų tikslumu. Tais atvejais, kai rinkimų apygarda apima Lietuvos Respublikos teritorijos dalį, maksimalus išlaidų vieno politinės kampanijos dalyvio politinei kampanijai dydis skaičiuojamas taip: vienos rinkimų apygardos rinkėjų skaičius dauginamas iš 2 litų ir gauta sandauga suapvalinama dviejų pirmųjų reikšminių skaitmenų tikslumu.¹¹⁶ Vyriausioji rinkimų komisija, vadovaudamasi šiomis nuostatomis, patvirtina maksimalų išlaidų vieno politinės kampanijos dalyvio politinei kampanijai dydį.

Politinių partijų rėmėjų, surinktų lėšų, patirtų išlaidų skelbimas padeda pažaboti neteisėtą rėmimą ir rinkėjų papirkinėjimą.¹¹⁷ Lietuvos Respublikos Prezidentas 2008 m. balandžio 10 d. pateikė Seimui svarstyti Politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo projektą, kurio 11 straipsnyje siūloma politinę kampaniją, išskyrus referendumo agitaciją, finansuoti iš valstybės biudžeto dotacijos, skirtos politinei kampanijai vykdyti.¹¹⁸ Taip pat buvo siūloma visiškai pakeisti dotacijų skyrimo principus, dotacijos sumą siejant ne su turimomis vietomis Seime, bet su gyventojų skaičiumi rinkimų apygardoje. Būtina pažymėti, kad finansavimo ribojimas iš privataus sektoriaus turi ir kitą

¹¹⁴ Political party funding in France // www.ambafrance-uk.org/Politics-Political-party-funding.html prisijungta: 2008-10-06.

¹¹⁵ Pavyzdžiui Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 50 straipsnyje nustatyta, kad „rinkimų agitacijos išlaidos ir politinės reklamos išlaidos, turėtos iki rinkimų agitacijos pradžios, turi būti įstatymų nustatyta tvarka deklaruojamos ir negali viršyti pagal įstatymus nustatyto didžiausio leistino rinkimų agitacijos išlaidų dydžio.

¹¹⁶ 16 ir 22 straipsniai. Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 135-4894.

¹¹⁷ Europe's electoral heritage. CDL (2002) 7 rev. [http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL\(2002\)007-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL(2002)007-e.asp) prisijungta: 2008-10-02.

¹¹⁸ Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo pakeitimo įstatymo projektas. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_bin?p_id=317586 prisijungta: 2008-12-16.

medalio pusę. Politinės partijos gali tapti priklausomos nuo valstybinės paramos, o tai leis valdžios institucijoms daryti įtaką politinėms jėgoms.

Ribojant, tiksliau – siekiant suteikti skaidrumo partijų finansavimui nereikia pamiršti, kad kandidatams, partijoms ir politinėms grupėms pinigai yra reikalingi, kad sukurtų tinkamai veikiančią organizacinę aparatą ir galėtų pateikti savo žinią rinkėjams per masines informavimo priemones. Todėl išlaidų ribojimas gali būti traktuojamas kaip išraiškos laisvės pažeidimas. Dar daugiau, galimų kampanijos išlaidų suvienodinimas nereiškia galimybių lygybės, tai tik sudarys nelygias sąlygas kandidatui, kuris nebuvo susikūręs įvaizdžio prieš rinkimų kampanijos pradžią, pateikti savo politinę žinią rinkėjams.¹¹⁹

3.3.2. Rinkiminė geografija

Egzistuoja subtili manipuliavimo rinkimų apygardų ribomis forma susijusi su galimybių lygybe, kai dėl rinkimų apygardų ribų nustatymo tam tikra politinė jėga įgyja persvarą prieš kitą politinę jėgą. Šiuo atveju pažeidžiama ne rinkėjų lygybė, bet politinių jėgų atstovavimo lygybė. Tai vadinamasis gerimanderingas (gerrymandering) – arba rinkiminė geografija¹²⁰. Jeigu rinkiminė geometrija yra susijusi su rinkėjais, tai rinkiminė geografija siejama su politinėmis partijomis arba asmenimis, kurie naudojami pasyviaja rinkimų teise. Rinkiminė geografija yra manipuliacijos rinkiminių apygardų teritorijos ribomis, kai dirbtinai perbraižomos rinkimų apygardų ribos taip sudarant nelygias partijų (ar kandidatų) konkuravimo sąlygas. Kitaip tariant, tai toks rinkimų apygardų formavimo būdas, kai tam tikroje teritorijoje siekiama sutelkti didesnę vieną partiją (ar kandidatą) palaikančių asmenų kiekį nei kitoje. Politinis gerimanderingas – tai geografinių teritorijų dalinimas į rinkimų apygardas, dažnai neatitinkančias esamų ribų, siekiant vienai partijai suteikti nesąžiningą pranašumą susilpninant opozicijos rinkėjų galią. Tai tyčinis ir neteisėtas teritorijos ribų ir gyventojų populiacijos iškraipymas siekiant partinių ar asmeninių politinių tikslų.¹²¹ Konkrečiu atveju valdančioji dauguma siekdama padidinti savo atstovų skaičių kitame parlamente, gali siūlyti pakeisti rinkimų apygardų ribas taip, kad opozicinių partijų rėmėjai būtų išsklaidyti, ir tokių partijų kandidatai nesulauktų pakankamos balsų daugumos, kad būtų išrinkti.

¹¹⁹ Buckley V. Valeo 424 U.S. 1 (1976) // http://www.law.cornell.edu/supct/html/histories/USSC_CR_0424_0001_ZO.html prisijungta: 2008-10-07.

¹²⁰ Rinkiminės geografijos terminas kaip atitikmuo gerimanderingui vartojamas Конституционное право зарубежных стран: учебник для [студентов] вузов, [обучающихся по специальности Юриспруденция] / ред. Баглая М.В. и др.]. Москва: Норма, 2005. С.239.

¹²¹ Vieth v. Jubelirer 541 U.S. 267 (2004) <http://supct.law.cornell.edu/supct/html/02-1580.ZO.html> prisijungta: 2008-10-06.

Kadangi tokį pažeidimą yra sunku nustatyti, geriausias būdas jam užkirsti kelią iš anksto. Nustatant rinkimų apygardų ribas reikia atsižvelgti į egzistuojantį teritorinį suskirstymą ir stengtis neperžengti jo ribų (rajonai, regionai, apskritys, municipalitetai, vaivadijos, departamentai ir kt.). Šią praktiką galima pritaikyti daugiamandatėse rinkimų apygardose. Taip pat rekomenduojama rinkimų apygardas įtvirtinti konstitucijoje.¹²² Kai reguliariais intervalais yra perbraižomos vienmendačių apygardų ribos, tai turėtų atlikti ne parlamentinis ar vyriausybinis organas, o nešališka institucija ar komisija. Tokią instituciją rekomenduojama sudaryti iš geografų, sociologų, politinių partijų atstovų, jei būtina – tautinių mažumų atstovų.¹²³

Nustatant rinkimų apygardų ribas reikia vengti ne tik politinio gerimanderingo, bet rinkiminės geografijos tautinių mažumų pagrindu. Priešingai, rinkimų apygardos turi būti sudaromos vadovaujantis atstovavimo lygybe, vadinasi, turi būti suteikiamos sąlygos ir tautinėms (rasinėms ar kt. mažumoms) rinkti savo atstovus į parlamentą. JAV Aukščiausiojo Teismo teisėjai byloje *Georgia v. Ashcroft* vieningai sutarė, kad tolygus mažumos rinkėjų paskirstymas po kelias rinkimų apygardas, gali lemti geresnį mažumos interesų atstovavimą ir jiems parankių kandidatų išrinkimą.¹²⁴ Nebūtina sutelkti mažumos rinkėjų į kelias rinkimų apygardas, kuriose būtų užtikrintas mažumos kandidatų išrinkimas.

3.4. Rinkimų rezultatų lygybė

Rinkimų rezultatų lygybė yra svarbus lygios rinkimų teisės principo aspektas, kurio nereglamentuoja tarptautinės teisės normos bei nėra apibrėžta kaip Europos rinkimų teisės paveldas, tačiau kuris realiai egzistuoja kai kurių valstybių teisėje.¹²⁵ Rezultatų lygybė yra susijusi su jau aptartais lygia rinkėjų balsų sprendžiamąja galia ir galimybių lygybe. Iš esmės rezultatų lygybė reiškia tai, kad išrinkto organo sudėtis turi atspindėti elektorato sudėtį.¹²⁶ Byloje *Mathieu-Monin ir Clerfaytas prieš Belgiją*, Europos žmogaus teisių teismas atkreipė dėmesį, kad „rinkimų sistemos kartais stengiasi laiduoti mažai suderinamus tarp savęs siekius (atspindėti

¹²² Garrone P. Electoral law: general principles and regulatory levels. CDL(1992)001. [http://www.venice.coe.int/docs/1992/CDL\(1992\)001-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/1992/CDL(1992)001-e.asp) prisijungta: 2008-10-02.

¹²³ 2.2 punktas. Code of Good Practice in Electoral Matters. Guidelines and Explanatory Report. // CDL-STD(2003)034 [http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD\(2003\)034-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD(2003)034-e.asp) prisijungta: 2008-10-02.

¹²⁴ *Georgia V. Ashcroft*. 539 U.S. 461 (2003) <http://www.law.cornell.edu/supct/html/02-182.ZS.html> prisijungta: 2008-10-22.

¹²⁵ Europe's electoral heritage. CDL (2002) 7 rev. [http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL\(2002\)007-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL(2002)007-e.asp) prisijungta: 2008-10-02.

¹²⁶ Garrone P. The Constitutional Principles of The Electoral Law. // New trends in electoral law in a pan-European context. CDL-STD(1998)025 [http://www.venice.coe.int/docs/1998/CDL-STD\(1998\)025-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/1998/CDL-STD(1998)025-e.asp) prisijungta: 2008-10-02.

tautos siekius ir sudaryti palankias sąlygas politinei valiai formuoti); vis dėl to jos turi užtikrinti, nekalbant apie žodžio laisvę, visų piliečių traktavimo lygybės principą taip, kad ne visi biuleteniai privalo būti tolygūs rezultatui ir kad ne kiekvienas kandidatas turi vienodus šansus nugalėti¹²⁷.

Kuo tiksliau elektorato sudėtis atspindima atstovaujamojoje institucijoje, tuo didesnė yra rezultatų lygybė. Pirmiausia tai susiję su proporciniu atstovavimu apskritai. Valstybės yra laisvos pasirinkti tokią atstovavimo formą tuo pačiu ir rinkimų sistemą, kokia joms atrodo tinkama užtikrinti proporcingumą ir atitinka valstybės politinę ir teisinę situaciją. Antra, tai susiję su gyventojų grupių atstovavimu. Tautinių mažumų politinės teisės turi būti saugomos ir ginamos bei leidžiama jas įgyvendinti be jokių apribojimų. Valstybė turi pareigą apginti tinkamą mažumų teisių atstovavimą. Kitas elementas – tai lyčių lygybė. Net jeigu nuostata, kad parlamente turi būti ne mažesnis nei nustatyta vienos ar kitos lyties atstovų procentas¹²⁸, nėra tiesiogiai įtvirtinta konstitucijoje, valstybė turi užtikrinti tinkamą abiejų lyčių atstovavimą. Tačiau lyčių lygybės klausimas yra sprendžiamas tik pavienėse valstybėse, o konstitucinių teismų jurisprudencija šiuo klausimų yra skurdi. Geros praktikos rinkimuose kodekse numatoma, kad konstitucinį pagrindą turintis minimalus kiekvienos lyties kandidatų partijos sąrašė reikalavimas neprieštarauja lygios rinkimų teisės principui.

4. Laisvų rinkimų principas

Laisvų rinkimų principas nėra tiesiogiai įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijos straipsniuose, reglamentuojančiuose rinkimų teisę ir netgi atskiras rinkimų rūšis reglamentuojančiuose įstatymuose. Tokio reglamentavimo trūkumas yra keistas turint omeny tai, jog iki 1992 metų rinkimai Lietuvoje nebuvo laisvi. E.Šileikis laisvų rinkimų principą siūlo kildinti iš demokratinės valstybės principo įtvirtinto Konstitucijos 1 straipsnyje ir Konstitucijos 4 straipsnyje įtvirtinto demokratinio tautos atstovų rinkimų būdo. Tai atskiras (savarankiškas) konstitucinio lygmens specialus principas, lygiavertis palyginti su visuotinių ar tiesioginių rinkimų principu.¹²⁹

¹²⁷ Berger V. Europos Žmogaus teisių teismo jurisprudencija. Vilnius: Pradai, 1997. P.539.

¹²⁸ Prancūzijos Konstitucinė Taryba 2000 metais konstatavo, kad įstatymo nuostata nustatanti, kad skirtumas tarp vienos lyties kandidatų ir kitos tame pačiame sąrašė neturėtų būti didesnis nei vienas, neprieštarauja Prancūzijos Konstitucijos 3 straipsniui. Prancūzijos Konstitucinės Tarybos 2000 m. gegužės 30 d. sprendimas Nr. 2000-429 // http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank_mm/anglais/a2000429dc.pdf prisijungta: 2008-10-20.

¹²⁹ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P.174.

Nors Lietuvos nacionalinėje teisės sistemoje laisvų rinkimų principas yra įtvirtintas implicitiškai, tačiau tarptautinės teisės normos šį principą įtvirtina tiesiogiai. Europos Žmogaus Teisių konvencijos Pirmojo protokolo (Seimo ratifikuotas 1995 metais) 3 straipsnis skelbia, kad „Šalys įsipareigoja <...> organizuoti laisvus rinkimus, <...> kad būtų sudarytos tokios sąlygos, kurios garantuotų žmonių laisvę renkant įstatymų leidžiamąją valdžią“. Europos žmogaus teisių teismas pabrėžia, kad „įteisindamas principą, būdingą tikrai demokratiniai santvarkai, 3-iasis straipsnis turi labai svarbią reikšmę Strasbūro sistemoje“.¹³⁰ Šis straipsnis „implikuoja“ individualias balsavimo ir rinkimo teises. Valstybės disponuoja gana plačia diskrecija nustatant „socialinius terminus“, tačiau esamos sąlygos neturi susiaurinti laisvų rinkimų principo iki jo esmės pažeidimo ir efektyvumo netekimo. Nustatomos principo įgyvendinimo sąlygos turi būti teisėtos ir panaudotos priemonės turi būti proporcingos.

Laisvi rinkimai užtikrina teisėtą valdomųjų sutikimą, demokratinės valdymo sistemos pagrindą. Priešingu atveju kils pagrįstos abejonės valdžios legitimumu. Laisvų rinkimų principas reiškia, kad niekas negali būti verčiamas balsuoti prieš savo valią. Iš šio apibūdinimo matyti, kad laisvų rinkimų principą sudaro dvi dalys. Pirmiausia, tai nevaržoma teisė į laisvą rinkėjo valios formavimąsi. Ši teisė yra susijusi su saviraiškos teise, kuri yra įtvirtinta Konstitucijos 25 straipsnyje. Antra, tai teisė nieko nevaržomam išreikšti savo valią balsuojant. Ši teisė siejama su rinkimų procedūromis.

Ganėtinai skirtingą laisvų rinkimų principo sampratą pateikia E.Šileikis. Laisvų rinkimų principo komponentais šis autorius įvardina: 1) rinkėjų laisvę balsuoti ar nebalsuoti; 2) politinių partijų laisvę kelti kandidatus; 3) rinkėjo galimybę laisva valia išsikelti kandidatui; 3) rėmėjų laisvę savo parašais išreikšti paramą besibalotiruojančiam kandidatui; 4) laisvę atsisakyti kandidatuoti; 5) visuomenės informavimo priemonių laisvę. Kaip matyti laisvų, rinkimų principas yra taikomas tiek aktyviajai rinkimų teisei, tiek pasyviajai.

4.1. Laisvas rinkėjo valios formavimasis

Teisė laisvai formuoti rinkėjo valiai yra susijusi su galimybių lygybe, t.y. su lygių rinkimų principu. Valstybė turi išlaikyti savo neutralią padėtį partijoms reklamuojantis, rengiant mitingus ar kitokius susirinkimus, vykdant rinkiminę agitaciją. Siekiant užtikrinti, kad rinkėjas galėtų tinkamai ir laisvai susidaryti nuomonę apie partijas ir jų politines programas, valstybė turi užtikrinti, kad tiek valstybės valdžios institucijų, tiek kitų partijų veiksmai nepažeistų partijų lygių galimybių skleisti informaciją. Nustatydamą rinkimų kampanijų finansavimo būdus, išlaidų

¹³⁰ Berger V. Europos Žmogaus teisių teismo jurisprudencija. Vilnius: Pradai, 1997. P.539.

ribas, valstybė laviruoja tarp partijų galimybių lygybės užtikrinimo ir rinkėjų teisės į pakankamą informaciją pažeidimo. Bandant išvengti tokios situacijos valstybė turi priimti tam tikrus įsipareigojimus. Viena išeitis yra kandidatų sąrašų ir politinių programų nemokamas skelbimas ir platinimas rinkėjams, eterio laiko suteikimas nacionaliniame (visuomeniniame) transliuotajame.¹³¹ Geros praktikos rinkimuose kodekse rekomenduojama visą valstybės pateikiamą informaciją apie kandidatus bei jų programas pateikti ne tik valstybine kalba, bet ir tautinės mažumos kalba.

Nemažiau svarbu, kad neutralią padėtį rinkimų procese išlaikytų socialinė valdžia – religinės bendruomenės. Daugelio valstybių konstitucijose yra įtvirtinamas bažnyčios atskyrimas nuo valstybės. Tai reiškia, kad religinės bendruomenės neturi daryti įtakos valstybės valdymui. Oficialiai vyrauja nuomonė, kad tarnavimas dievui (bet kokios religijos aukščiausiajai jėgai) negali būti suderinamas su aktyviais veiksmais pasaulietiniame politiniame gyvenime.¹³² Bet tai nereiškia, kad religinės bendruomenės visiškai nedalyvauja rinkimų procese.

Laikantis demokratinės valstybės ir demokratiškos tautos atstovų rinkimo principų, reikalaujama, kad rinkimų baigties pernelg vienpusiškai neveiktų religinės bendruomenės, kurios turi specialų konstitucinį statusą ir iš jo išplaukiančias funkcijas, teises ir pareigas.¹³³ Raginimas dalyvauti rinkimuose ir apsispręsti vadovaujantis „tiesa ir teisingumu, solidarumu su silpnaisiais ir atsakomybe už dvasinį tėvų paveldą“¹³⁴ gali pasirodyti krikščioniškas ir be jokios agitacinės potekstės. Tačiau ar raginimai tinkamai (pagal krikščioniškąją vertybių sistemą) įvertinti kai kurias principines nuostatas (dažnai liberalias, susijusias su šeimos, santuokos, gyvybės apsaugos samprata), kuriomis remiasi kelių partijų programos, gali būti traktuojami tik kaip nekaltas priminimas? Kyla dar sudėtingesnis klausimas, kaip valstybė turi reaguoti į agitaciją vykdomą religinių bendruomenių atstovų (ar įstatymų leidėjas gali nurodyti, ko negali kalbėti kunigas bažnyčioje?). Juk tai gali būti traktuojama kaip religijos laisvės suvaržymas. Tačiau ar valstybės valdžios institucijos turi leisti religinių konfesijų atstovams skatinti tikinčiuosius nebalsuoti už kai kurias partijas?¹³⁵ Minimimi bažnyčios veiksmai turi būti laikomi

¹³¹ 51 straipsnio 1-3 dalys. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 1992, Nr.22-635.

¹³² Конституционное право зарубежных стран: учебник для [студентов] вузов, [обучающихся по специальности Юриспруденция] / ред. Баглая М.В. и др.]. Москва: Норма, 2005. С.244.

¹³³ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P.176.

¹³⁴ Lietuvos vyskupų laiškas artėjant Seimo rinkimams // www.bernardinai.lt/index.php?url=articles%2F85165 prisijungta: 2008-10-09.

¹³⁵ Ispanijos katalikų bažnyčia ragino tikinčiuosius nebalsuoti už partijas, kurios bendravo, siekė taikaus susitarimo su ETA (valdančioji Socialistų partija laikėsi tokios politikos). Spain: Church Enters Election Campaign // www.nytimes.com/2008/02/01/world/europe/01briefs-spain.html prisijungta: 2008-10-09.

laisvų rinkimų principo pažeidimu, laisvos rinkėjų valios formavimosi ribojimu, tačiau valstybė negali taikyti jokių sankcijų, idant nebūtų pažeistas religijos laisvės principas. O religinių bendruomenių veiksmai neturėtų pažeisti pasaulietinės valstybės principo, nesvarbu, kokia forma įtvirtinto konstitucijose. Religiniai rinkėjų įsitikinimai neturi būti padaromi apsisprendimą lemiančiu veiksmu, asmenys negali būti verčiami aklaui veikti pagal religinio pagrindo moralinius principus.

Be ideologinės viršenybės, nemaža dalis religinių bendruomenių disponuoja nemenkais finansiniais resursais, kuriuos gali panaudoti remiant partijas ar kandidatus. Buvo bandymų teisiškai reglamentuoti bažnyčių paramą rinkiminėms kampanijoms, tačiau jie nebuvo įgyvendinti.¹³⁶ Šiuo metu Jungtinėse Amerikos Valstijose galiojantis mokesčių įstatymas numato, kad bažnyčios yra atleistos nuo mokesčių, jeigu nedalyvauja, ar kitaip nedaro įtakos kandidatui visuomeninį postą palaikančioje ar nukreiptoje prieš jį rinkiminėje kampanijoje.¹³⁷

Lygiai taip pat ir partijos bei kandidatai turi susilaikyti nuo komentarų susijusių su asmeniniais religiniais įsitikinimais. Kandidatą turi apibūdinti jo politinė programa, o ne religija. Religinio pobūdžio pastabos gali ne tik pritraukti rinkėjų, bet ir sukelti kitų religinių bendruomenių narių nepasitenkinimą arba net supriešinimą.

Nors, kaip jau minėta, Lietuvos Konstitucijoje ir įstatymuose nėra tiesiogiai įtvirtintas laisvų rinkimų principas, tačiau taisyklių, susijusių su rinkėjų teise formuoti savo nuomonę laisvai, galime sutikti. Kontroluoti rinkėjų valią draudžiama įstatymu, taip pat paveikti rinkėjo valią balsuoti ar nebalsuoti už kurį nors kandidatą ar kandidatų sąrašą.¹³⁸ Lietuvos Respublikos Seimo, Prezidento ir Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymuose įstatymų leidėjas įtvirtino nuostatas draudžiančias rinkėjų papirkinėjimą. Pavyzdžiui, Seimo rinkimų įstatymo 5¹ straipsnyje draudžiami veiksmai, kurių tikslas yra „paveikti rinkėjų valią <...>, ir kitaip trukdyti įgyvendinti rinkimų teisę“. Išskiriama vertybė – rinkėjų valia. Akivaizdu, kad rinkėjų valios sąvoka negali būti interpretuojama atskirai nuo laisvės turėti savo įsitikinimus ar tuo labiau nuo rinkėjo teisės laisvai formuoti savo nuomonę.

Įtaką laisvam rinkėjo valios formavimuisi daro tam tikrų politinių partijų ir politinių kandidatų pašalinimas iš rinkimų proceso. Suprantama, kad tokie veiksmai privalo turėti

1972 m. Centrinis Vokietijos Katalikų komitetas paskelbė pranešimą, kuriame, nors ir netiesiogiai, pasmerkė Vokietijos Socialdemokratų partijos programą socialinės politikos, ekonominių reformų klausimais. http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=1102 prisijungta: 2008-10-09.

¹³⁶ Cooperman A. House Panel Drops 'Safe Harbor for Churches' Measure // www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A44665-2004Jun15.html prisijungta: 2008-10-09.

¹³⁷ Jungtinių Amerikos Valstijų Vidaus mokesčių kodeksas 501 paragrafas (c) dalis. [www.law.cornell.edu/uscode/26/501\(c\).html](http://www.law.cornell.edu/uscode/26/501(c).html) prisijungta: 2008-10-09.

¹³⁸ 5 str. 2 d. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 1992, Nr.22-635.

pagrindą (visuomenės interesų gynimas), kitaip jie bus traktuojami kaip antiįstatymiški ir priešingi konstitucijoje įtvirtintoms vertybėms¹³⁹ bei pažeidžiantys laisvų rinkimų principą. Valstybės institucijos taip pat rodytų nepagarbą laisvų rinkimų principui, jei bus ribojama politinė reklama ir agitacinės kampanijos.¹⁴⁰

Už laisvo rinkėjų valios formavimosi pažeidimą privalo būti numatytos sankcijos. Asmenys pažeidę šią teisę turi būti patraukiami teisinėn atsakomybėn, kurios formą nustato valstybė. Lietuvos Respublikoje už rinkimų teisės pažeidimus susijusius su trukdymu rinkėjui įgyvendinti rinkimų teises taikoma tiek administracinė, tiek baudžiamoji atsakomybė. Jungtinių Amerikos Valstijų federaliniai teisės aktai reglamentuojantys rinkimų teisę, numato civilinę ir baudžiamąją atsakomybę už rinkėjų valios varžymą ir kitų rinkimų principų pažeidimą. Valstybės numato sankcijas už rinkimų principų apskritai pažeidimą ir rinkimų procedūrų pažeidimą.

4.2. Laisvas valios išreiškimas

Kita laisvų rinkimų principo sudedamoji dalis yra laisvas rinkėjų valios išreiškimas. Pagal Geros praktikos rinkimuose kodeksą laisvas rinkėjų valios išreiškimas yra suprantamas plačiau nei apribojimų nevaržomas balsavimas už pasirinktą kandidatą ar politinę partiją. Ši teisė apima balsavimo procedūrų laisvę ir tinkamą rinkimų rezultatų nustatymą.¹⁴¹ Balsavimo procedūrų laisvė reiškia, kad rinkėjui norinčiam išreikšti savo valią turi būti sudarytos ir užtikrintos tinkamos sąlygos: rinkėjas turi gauti biuletenį su registruotu kandidatų ar partijų sąrašu, rinkėjas privalo turėti galimybę biuletenį įdėti į balsadėžę. Valstybė aktyviais veiksmais turi užtikrinti, kad jokie asmenys ar netgi valdžios institucijos negalėtų trukdyti rinkėjui laisvai balsuoti. Geros praktikos rinkimuose kodekse taip pat pateikiamos rekomendacijos balsavimo

¹³⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 35 straipsnyje teigiama, kad „piliečiams laiduojam teisė laisvai vienytis į <...> politines partijas <...>, jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams“. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.

Pagal LR Politinių partijų įstatymo 4 straipsnio 3 dalį draudžiama steigti ir veikti politinėms partijoms, kurios praktikoja „rasinė, tautinė, religinė, socialinė nelygybė ir neapykanta, autoritarinio ir totalitarinio valdymo, valdžios užgrobimo prievarta metodai, karo ir smurto propaganda, žmogaus teisių ir laisvių, viešosios tvarkos pažeidimai, kitokios idėjos ir veiksmai, prieštaraujantys Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos įstatymams ir nesuderinami su visuotinai pripažintomis tautinės teisės normomis“. Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 135-4894.

¹⁴⁰ Garrone P. Electoral law: general principles and regulatory levels. CDL(1992)001. [http://www.venice.coe.int/docs/1992/CDL\(1992\)001-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/1992/CDL(1992)001-e.asp) prisijungta: 2008-10-02.

¹⁴¹ 26 punktas. Code of Good Practice in Electoral Matters. Guidelines and Explanatory Report. // CDL-STD(2003)034 [http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD\(2003\)034-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD(2003)034-e.asp) prisijungta: 2008-10-02.

procedūrų skaidrumui užtikrinti, kurias galima sujungti į kelias pagrindines grupes. Pirma, balsavimo procedūros turėtų būti nesudėtingos. Antra, rinkėjai visada turi turėti galimybę balsuoti specialiose patalpose įrengtose rinkimų apylinkėse (*polling station*); tik išskirtiniais atvejais galima organizuoti balsavimą paštu ar elektroninį balsavimą. Trečia, į rinkimų apylinkių komisijų sudėtį turi įeiti politinių partijų atstovai, rinkimų procesus turi teisę stebėti politinių partijų atstovai. Ketvirta, balsų skaičiavimas privalo vykti rinkimų apylinkėse, balsų skaičiavimo procedūras turi teisę stebėti kandidatų ir žiniasklaidos atstovai.

Laisvų rinkimų principas reiškia, kad rinkėjas turi/gali nieko nevaržomas, neįtakojamas, neverčiamas apsispręsti ar atlikti savo pilietinę pareigą ir balsuoti rinkimuose arba nebalsuoti. Rinkėjų aktyvumas yra svarbus veiksnys vien tam, kad rinkimai būtų laikomi įvykusiais, nekalbant apie tai, kad gausnis rinkėjų dalyvavimas balsuojant gali lemti ir įvairesnę parlamento sudėtį arba proporcingesnę elektorato atspindėjimą. Juk tai, kad iš 2 646 873 rinkėjų rinkimų dieną dalyvauja 36,71 procentas¹⁴², tikrai negali reikšti, kad išrinkti Tautos atstovai atspindi visos Tautos nuomonę bei interesus. Dalies Tautos – taip. Pats apsisprendimas balsuoti/nebalsuoti yra lemiamas įvairių priežasčių. Dažnai rinkėjai balsuodami ar nebalsuodami visiškai ar iš dalies pritaria perrenkamų atstovų besibaigiančiai veiklai ar protestuoja prieš ją.¹⁴³ Menkas dalyvavimas rinkimuose nėra pavienių valstybių problema.¹⁴⁴ Valstybės, įvairių visuomeninių organizacijų politikos, priminti apie dalyvavimo rinkimuose svarbą nereikėtų laikyti pažeidžiančia laisvų rinkimų principą. Svarbu, kad piliečiai galėtų ne tik laisvai apsispręsti dėl dalyvavimo balsuojant, bet ir suprastų vienokio ar kitokio apsisprendimo pasekmes.

4.3. Abstentizmas

Registruotų rinkėjų nedalyvavimas rinkimuose vadinamas abstentizmu (abstention). Viena pagrindinių abstentizmo priežasčių yra laikoma politinės nuomonės neturėjimas arba netikėjimas rinkimų rezultatais.¹⁴⁵ Kai kurių valstybių rinkimų praktikoje pasitaiko atvejų kai rinkėjai nedalyvauja rinkimuose baimindamiesi pasekmių. Valstybėse, kuriose partinė

¹⁴² Lietuvos Respublikos Seimo 2004 metų rinkimų statistikos duomenys apie rinkėjų aktyvumą. www3.lrs.lt/rinkimai/2004/seimas/eiga/aktl_20_1_2.htm prisijungta: 2008-10-08.

¹⁴³ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P.174.

¹⁴⁴ Jungtinių Amerikos Valstijų Census Beuro duomenimis 2006 metais rinkėjų aktyvumas federaliniuose rinkimuose siekė tik 48 procentus: galinčių balsuoti piliečių yra 201 973 000, registruotų rinkėjų – 135 847 000, balsavusių – 96 119 000. www.census.gov/prod/2008pubs/p20-557.pdf prisijungta: 2008-10-08.

¹⁴⁵ Конституционное право зарубежных стран: учебник для [студентов] вузов, [обучающихся по специальности Юриспруденция] / ред. Баглая М.В. и др.]. Москва: Норма, 2005. С.245

identifikacija¹⁴⁶ turi galias tradicijas (pavyzdžiui Jungtinės Amerikos Valstijos, Jungtinė Karalystė), galima įvairiais būdais versti neparankius rinkėjus likti namuose. Kitos valstybės susiduria su kitomis priežastimis. Atokių rajonų gyventojai neturi priemonių ir galimybių atvykti į rinkimų apygardas; apylinkės, kuriose balsuojama, yra nepatogiose vietose; balsavimo apylinkių darbo laikas yra trumpas ir kt.¹⁴⁷ Todėl rinkimus rengiančių ir vykdančių institucijų praktika organizuoti gyventojų atvežimą į rinkimų apylinkes neturi būti laikoma pažeidžiančia laisvų rinkimų principą, o kaip tik užtikrinančia rinkėjo laisvę dalyvauti rinkimuose ir laisvę išreikšti savo valią.

Siekiant užtikrinti rinkėjų laisvę dalyvauti ar nedalyvauti rinkimuose, turi būti sudaromos sąlygos negalintiems atvykti į rinkimų apylinkes rinkėjams dalyvauti ir balsuoti rinkimuose. Tokią funkciją atlieka išankstinis balsavimas, balsavimas paštu ir namuose, galimybės balsuoti suteikimas užsienyje gyvenantiems piliečiams, piliečiams esantiems įkalinimo įstaigose (jei tokių asmenų politinės teisės nėra ribojamos). Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2005-11-05 išvadoje dėl Seimo rinkimų įstatymo pažeidimo yra konstatavęs, kad įstatymų leidėjas turi konstitucinę pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad piliečiai, negalintys balsuoti rinkimų dieną, turėtų galimybę savo konstitucinę teisę įgyvendinti kitu metu. Būtina atkreipti dėmesį, kad įstatymų leidėjas turi diskreciją reguliuoti išankstinio ar balsavimo paštu santykius, tačiau tokios teisės nesuteikimas pažeidžia ne tik laisvų rinkimų principą, bet ir visuotinių rinkimų principą. Įstatymų leidėjas reguliuodamas su balsavimu paštu susijusius santykius, turi atsižvelgti ne tik į teisinius veiksnius, bet ir į visuomenės politinės kultūros ypatumus, pilietinės brandos lygį, <...>, nes jie taip pat lemia, ar balsavimu paštu nebus piktnaudžiaujama, ar balsavimo paštu institutas nevirš priemone iškreipti tikrąją rinkėjų valią ir nepaneigs Tautos teisės išsirinkti tokią savo atstovybę, kuri reikštų jos tikrąją aukščiausią suverenią galią.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Partinė identifikacija arba tapatybė - tai prisirišimas prie partijos, kuris padeda piliečiui nustatyti savo ir kitų vietą politiniame žemėlapyje. Blais A., Gidengil E., Nadeau R., Nevittle N. Measuring Party Identification: Britain, Canada and the United States // Political Behavior. 2001, vol 23, No. 1. www.chass.utoronto.ca/~nnevitte/docs/pidfor314.pdf prisijungta: 2008-10-06.

¹⁴⁷ Конституционное право зарубежных стран: учебник для [студентов] вузов, [обучающихся по специальности Юриспруденция] / ред. Баглая М.В. и др.]. Москва: Норма, 2005. С.245.

¹⁴⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada "Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento paklausimo, ar per 2004 m. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas" // Valstybės žinios. 2004-11-09, Nr.163-5955.

4.4. Privalomas dalyvavimas rinkimuose

Kai kuriose valstybėse dalyvavimas rinkimuose yra privalomas. Australijoje kiekvienas pilietis, sulaukęs 18 metų, privalo užsiregistruoti rinkėjų sąrašė ir dalyvauti rinkimuose, jei dėl pagrįstos pateisinamos priežasties asmuo to nepadarė, jam taikoma bausmė (bauda).¹⁴⁹ Privalomojo dalyvavimo rinkimuose kritikai teigia, kad vertimas žmones balsuoti yra nedemokratiškas, pažeidžiantis asmens laisvę ir net antikonstitucinis. Pagrindinis privalomojo dalyvavimo rinkimuose oponentų argumentas remiasi prielaida, kad balsavimas yra teisė, ne pareiga. Aktyviosios rinkimų teisės privalomumo įgyvendinimo priešininkai galėtų ginčyti, kad net jei balsavimas ir yra pareiga, ar valdžia gali versti piliečius atlikti tą pareigą. Juk daugelio pareigų valstybei atlikimas turi priklausyti nuo išsilavinusio ir patriotiško laisvo žmogaus sąmonės.¹⁵⁰ Teorinėje literatūroje taip pat galima sutiktų nuostatų griežtai smerkiančių bet kokį prievartinį piliečių dalyvavimą rinkimuose. Niekas neturi teisės daryti įtakos rinkėjams verčiant juos dalyvauti ar nedalyvauti rinkimuose, o taip pat riboti laisvos valios išraiškos.¹⁵¹

Tokio dalyvavimo rinkimuose šalininkai kontraargumentuoja didesniu parlamento pliuralizmu, tikslesne rinkėjų valios išraiška (kuo aktyvesnis rinkėjų dalyvavimas rinkimuose, tuo teisingiau šie rinkimai atspindi žmonių valią). Dalyvavimas rinkimuose yra tokia pati pilietinė pareiga kaip mokesčių mokėjimas, privalomasis išsilavinimas, buvimas prisiekusiuoju.¹⁵² Dalyvavimas rinkimuose turi būti pareiga dar ir todėl, kad valdžia įgaliojimus veikti gauna tiesiogiai iš Tautos, toks Tautos sutikimas turi būti atnaujinamas balsuojant.¹⁵³ Kadangi balsavimas yra slaptas, privalomasis dalyvavimas rinkimuose nereiškia, kad piliečiai yra verčiami balsuoti. Tačiau pats dalyvavimas ugdo geresnį supratimą apie politiką, valstybės valdymą ir kitus politinio dalyvavimo privalumus. Kitos valstybės, kuriose egzistuoja privalomasis dalyvavimas rinkimuose, yra Austrija, Belgija, Graikija, Italija, Prancūzija ir Šveicarija (pastarosiose valstybėse tik renkant aukštesniuosius parlamento rūmus) bei daugelis Pietų Amerikos valstybių (Argentina, Brazilija, Čilė, Meksika ir kt.).¹⁵⁴

Kita vertus, gali kilti klausimas ar įstatymų nuostatos draudžiančios asmenims naudotis pasyviaja ar aktyviaja rinkimų teisėmis nepažeidžia laisvų rinkimų principo. Jau buvo aptarta kai

¹⁴⁹ Compulsory voting // www.aec.gov.au/Voting/Compulsory_Voting.htm prisijungta: 2008-10-08.

¹⁵⁰ Dean J.W. Is It Time To Consider Mandatory Voting Laws? // <http://writ.news.findlaw.com/dean/20030228.html>, 2003 vas. 28. prisijungta: 2008-10-08.

¹⁵¹ Кулинов О. П. Большая книга выборов: как проводятся выборы в России: опыт, теории, технологии и практика проведения избирательных кампаний в России. Москва : Арт Бизнес Центр, 2003. С.35

¹⁵² Compulsory voting // www.aec.gov.au/Voting/Compulsory_Voting.htm prisijungta: 2008-10-08.

¹⁵³ Dean J.W. Is It Time To Consider Mandatory Voting Laws? // <http://writ.news.findlaw.com/dean/20030228.html>, 2003 vas. 28. prisijungta: 2008-10-08.

¹⁵⁴ Gratschew M. Compulsory voting // www.idea.int/vt/compulsory_voting.cfm . 2001. prisijungta: 2008-10-08.

kurių valstybių politika riboti politines nuteistųjų teises – neleisti naudotis rinkimų teisėmis. Tokiais valstybių veiksmais siekiama apsaugoti parlamentus nuo asmenų, kurie visuomenės akyse neturi patikimumo (nėra verti) tokias teises įgyvendinti.¹⁵⁵ Europos žmogaus teisių teismas, byloje Zdanoka prieš Latviją konstatavo, kad Europos žmogaus teisių konvencijos pirmojo protokolo 3 straipsnyje garantuojama laisvų rinkimų teisė nėra neribojama. Valstybė gali nustatyti rinkimų teisių įgyvendinimo apribojimus, tačiau jie turi būti proporcingi.

4.5. Laisvų rinkimų principas pasyviosios rinkimų teisės aspektu

Politinių partijų laisvė kelti savo kandidatus apima teisę kelti kandidatus visose arba tik kai kuriose vienmandatėse apygardose, daugiamandatėje apygardoje pateikti savo kandidatų sąrašą arba pateikti koalicinį kandidatų sąrašą kartu su kita partija, kelti savo kandidatą į Prezidento postą arba palaikyti kitos politinės jėgos iškeltą kandidatą, taip pat apskritai nedalyvauti rinkimuose. Lietuvos Respublikos Konstitucija, išvengdama tiesioginio reglamentavimo, įtvirtina įstatymo leidėjo pareigą nustatyti teisės būti išrinktam įgyvendinimo tvarką. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 37 straipsnis nustato, kad vienmandatėje ir daugiamandatėje apygardose partijos gali kelti kandidatus. Daugiamandatėje apygardoje partija pateikia kandidatų sąrašą, kuriame kandidatai surašyti iš jos nustatytos eilės. Šiame straipsnyje taip pat numatytas ribojimas, kad kandidatus gali kelti tik Politinių partijų įstatymo tvarka įregistruotos partijos ir atitinkančios tame pačiame įstatyme nustatytą reikalavimą dėl partijos narių skaičiaus. Įstatymų leidėjas nenumato, kad jokiuose rinkimuose 4 ar 8 metus kandidatų visiškai nekelianti politinė partija teisiškai laikoma nutraukusi savo veiklą, t.y. netekusi juridinio asmens statuso.¹⁵⁶ 2007 m. vasario 9 d. nutarime Konstitucinis teismas pateikė išaiškinimą, kad negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris užkirstų kelią politinėms partijoms arba jų iškeltiems bei remiamiems kandidatams dalyvauti rinkimuose. Politinių partijų įstatyme nustatyta, kad norint įsteigti politinę partiją būtina 1 000 steigėjų¹⁵⁷ (1990 metų redakcijoje buvo reikalaujama tik 400 steigėjų).

Rinkėjui turi būti suteikiama teisė išsikelti kandidatų atstovaujamojo organo rinkimuose (viso parlamento arba žemesniųjų jo rūmų, vietos savivaldos atstovaujamojo organų rinkimuose, taip pat renkant valstybės vadovą). Vėlgį valstybė turi sudaryti tokias sąlygas, kad kiekvienas

¹⁵⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. kovo 16 d. byla Zdanoka prieš Latviją // 58278/00. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=793543&portal=hbkm&source=externalbydo cnumber&table=1132746FF1FE2A468ACBCD1763D4D8149> prisijungta: 2008-10-08.

¹⁵⁶ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P.174.

¹⁵⁷ 5 str. 3 d. Politinių partijų įstatymas // Valstybės žinios, 2004-04-15, Nr. 54-1831.

pilietis arba valstybės gyventojas¹⁵⁸, kuriems nėra apribotos rinkimų teisės, turėtų teisę nevaržomas naudotis pasyviaja rinkimų teise. E.Šileikis pastebi, kad Lietuvos Respublikos Konstitucija (79 straipsnio 1 dalis) tiesiogiai numato tik piliečio galimybę būti įregistruotam kandidatu į Respublikos Prezidento postą, jei atitinka Konstitucijos keliamus reikalavimus (atitinka nustatytus cenzus ir yra surinkęs 20 000 remiančių rinkėjų parašų). Autorius atkreipia dėmesį, kad „nesuteikti pasyviają rinkimų teisę turinčiam vietos gyventojui galimybės išsikelti kandidatu į savivaldybės tarybos narius <...> objektyviai nepagrįsta[s] ir todėl nevisiškai atitinka <...> laisvų rinkimų principą“. Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui tik 2007 metais teko nagrinėti bylą dėl įstatymo nuostatų susijusių su kandidatavimu renkant savivaldybės tarybų narius. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad įstatymų leidėjas, įstatymu reguliuodamas savivaldybių tarybų rinkimų santykius, yra saistomas iš Konstitucijos kylančio reikalavimo nenustatyti tokio teisinio reguliavimo, kai asmuo, norintis pasinaudoti savo pasyviaja rinkimų teise renkant savivaldybių tarybų narius, būtų priverstas siekti narystės kurioje nors politinėje partijoje arba susaistyti save su kuria nors politine partija kitokiais – ne formalios narystės – ryšiais.¹⁵⁹

Seimo rinkimų įstatyme numatyta galimybė piliečiui kelti savo kandidatūrą vienmandatėje rinkimų apygardoje, jeigu jo išsikėlimą parašais paremia ne mažiau kaip 1 000 tos apygardos rinkėjų.¹⁶⁰ Jei įstatymų leidėjas panaikintų šią galimybę, asmens laisvė išsikelti kandidatu būtų panaikinta, tai prieštarautų laisvų, taip pat visuotinių ir tiesioginių rinkimų principams. Tačiau prieštaraujančiu rinkimų principams nėra laikoma būtinybė turėti ne mažiau kaip 1 000 rinkėjų paramą. Kaip teigia E.Šileikis, „nėra apčiuopiamo konstitucinio pagrindo teigti, kad 800 ar 500 kandidatų remiančių rinkėjų parašų labiausiai atitinka laisvų rinkimų principą“.

Laisvų rinkimų esmei prieštarautų ir rinkėjų paramos gavimas netinkamomis, neteisėtomis priemonėmis. Asmenys, kurie savo parašais paremia kandidatus, neturi būti verčiami tai daryti arba papirkinėjami bei kitaip įtakojami elgtis prieš savo valią. Seimo rinkimų įstatymo 38 straipsnio 3 dalyje draudžiama papirkinėti išsikėlimą parėmusius rinkėjus, atsilyginti ar žadėti atsilyginti už kandidato išsikėlimo parėmimą, taip pat grasinant reikalauti pasirašyti ar

¹⁵⁸ Atsižvelgiant į visuotinės rinkimų teisės principą ir jo taikymą, rinkimų teisė gali būti suteikiama ir piliečiams, ir nuolat tam tikroje teritorijoje gyvenantiems asmenims. Tarptautinės teisės normos reikalauja, kad užsienio piliečiams nuolat gyvenantiems valstybės teritorijoje būtų suteikiama teisė kelti savo kandidatūras rinkimuose į vietos savivaldos atstovaujamuosius organus.

¹⁵⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 34 straipsnio (2006 m. gruodžio 21 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2007-02-03, Nr.19-722.

¹⁶⁰ 37 str. 1 d. 2 p. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 1992, Nr.22-635.

kitaip pažeisti savanoriškumo principą (analogiška nuostata Prezidento rinkimų įstatyme nepateikiama, nors Konstitucijoje yra implicitiškai įtvirtintas reikalavimas turėti ne mažiau kaip 20 000 rėmėjų parašų).

Kandidatams turi būti palikta laisvė atsisakyti kandidatuoti. Tai turi būti taikoma ir savarankiškai išsikėlusiems kandidatams, ir partijų iškeltiems kandidatams. Įstatymiškai turi būti sudarytos sąlygos kandidatams atšaukti savo kandidatūras. Seimo rinkimų įstatyme teigiama, kad (1) pareiškinius dokumentus turi pildyti pats kandidatuojantis arba keliamas į kandidatus pilietis (38 straipsnio 4 dalis), (2) kartu su pareiškiniiais dokumentais pateikti sutikimą būti partijos iškelto kandidatu konkrečioje rinkimų apygardoje (38 straipsnio 1 dalies 5 punktas), (3) partija ar rinkimų koalicija, taip pat pilietis, iškeltas ar išsikėlęs kandidatu į Seimo narius vienmandatėje apygardoje arba politinės organizacijos sąrašė, bet kuriuo metu patys gali paskelbti savo pareiškinius dokumentus visiškai atšauktais, likus ne mažiau kaip 25 dienoms iki rinkimų (44 straipsnio 1 dalis).

Gali kilti klausimas, ar įstatymais nustatytas rinkimų užstatas nepažeidžia laisvų rinkimų principo. Rinkimai yra atsakingas politinis procesas, todėl pripažįstamas pagrįstu reikalavimas, kad pretendentai į parlamento narius įrodytų turintys tam tikrą politinę visuomenės paramą arba (ir) savo ketinimų pagrįstumą laiduotų tam tikru (protingu) finansiniu įsipareigojimu.¹⁶¹ Vertinant tai, galima teigti, kad rinkimų užstatas yra įrodymas, kad kandidatas eina į rinkimus suprasedamas, kad po jų jis bus tautos atstovas ir savo rinkiminę programą įgyvendins vadovaudamasis konstitucijos nuostatomis, tautos interesais ir savo sąžine¹⁶². Įstatymo leidėjo diskrecija yra nustatyti rinkimų užstatą, tačiau jo dydis turėtų atitikti protingumo kriterijų, nes kitaip jis pažeis laisvų ir lygių rinkimų principus.

4.6. Žiniasklaidos laisvė: sudedamoji laisvų rinkimų principo dalis

Žiniasklaidos laisvė taip pat neturi būti ignoruojama kalbant apie laisvų rinkimų principą. Laisvų rinkimų komponentais galima laikyti visuomenės informavimo priemonių („masinės informacijos priemonių“ pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 44 straipsnį) laisvę vertinti kandidatus (jų programas), juos iškėlusias politines partijas bei rėmėjus.¹⁶³ Konstitucijos 44 straipsnis draudžia žiniasklaidos priemonių cenzūrą. Žiniasklaidos priemonių laisvė yra svarbi

¹⁶¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 01 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 37 straipsnio 1 dalies (2008 m. balandžio 15 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 2008-10-04, Nr.114-4367.

¹⁶² Lietuvos Respublikos Konstitucijos 59 straipsnio 4 dalis. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.

¹⁶³ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P.175.

ir formuojantis rinkėjo valiai. Įstatymų leidėjas neturi drausti rinkimų metu masinės informacijos priemonėms skelbti sociologinių apklausų rezultatus, kurie atskleidžia gyventojų palaikymą partijoms ar kandidatams. Tokios nuostatos buvo įtvirtintos 1992 metais galiojusio Seimo rinkimų įstatymo nuostatose. Rinkimų kampanijos metu buvo draudžiama skelbti visuomenės nuomonės apklausos rezultatus, kuriuose yra politinių partijų, visuomeninių politinių judėjimų, jų iškeltų kandidatų, taip pat pavienių kandidatų reitingai.¹⁶⁴ Galima numanyti, kad tokios nuostatos atsiradimo priežastys buvo noras užtikrinti, kad rinkėjas susiformuos nuomonę savarankiškai, neveikiamas jokių kitų veiksnių (nesivadovaus bandos jausmu). Anot E.Šileikio, nors tokios informacijos viešinimas gali sudaryti palankias sąlygas subjektyviai rinkimų agitacijai, „tačiau savaime nesudaro sąlygų antikonstitucinei prievartai suformuoti rinkėjų valią“.

Žiniasklaidos priemonėms yra draudžiama skleisti informaciją apie balsų skaičiavimo ar rinkimų rezultatus tol, kol jų nepraneš Vyriausioji rinkimų komisija. Kitaip sakant informacijos apie dalyvavimą rinkimuose, balsų skaičiavimą ir jo tiek išankstinius, tiek galutinius rezultatus, monopolis priklauso Vyriausiajai rinkimų komisijai. Visuomenės informavimo priemonių atstovai gali dalyvauti skaičiuojant balsus apylinkėse bei apygardose, taip pat nustatant rinkimų rezultatus apygardose, tačiau tokios informacijos negali paskleisti anksčiau nei Vyriausioji rinkimų komisija. Aptardamas laisvų rinkimų principą šiuo aspektu E.Šileikis padaro išvadą, kad ribojimai taikomi balsavimui pasibaigus ir todėl nėra pagrindo išsamiau svarstyti, ar jie atitinka nagrinėjamą principą.¹⁶⁵ Šiuo aspektu neįmanoma nesutikti su autoriumi, kadangi laisvų rinkimų principas su žiniasklaidos laisve yra susijęs tiek, kiek reikia užtikrinti, kad niekas neribos rinkėjų teisės į informaciją, kuri padės susiformuoti nuomonę apie kandidatus ar politines partijas. Būtina atkreipti dėmesį, kad masinės informacijos priemonių atstovų dalyvavimas tolesnėse rinkimų procedūrose (balsų skaičiavime, rezultatų nustatyme) padeda užtikrinti rinkimų proceso skaidrumą ir didina pasitikėjimą išrinktais atstovais.

Senųjų redakcijų rinkimų įstatymuose egzistavo nuostatos, kurios leido abejoti įstatymų leidėjo veiksmais reglamentuojant laisvų rinkimų principo įgyvendinimą. Iki 2004 metų Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatyme buvo nuostata leidžianti valstybės kapitalo neturintiems kanalams pasiskelbti partijos rėmėjais ir jų agitacinę reklamą skelbti nemokamai.¹⁶⁶ Toks teisinis reglamentavimas sudarė sąlygas riboti laisvą rinkėjų valios formavimąsi įvairiais būdais ir kiekiais reklamuojant savo remiamą partiją. Atsižvelgiant į tai, kad Konstitucijos 44 straipsnio antroje dalyje įtvirtintos masinės informacijos priemonių demonopolizavimo

¹⁶⁴ 43 str. 3 d. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 1992, Nr.22-635.

¹⁶⁵ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P.175.

¹⁶⁶ 1999 metų redakcijos Įstatymo 52 straipsnio 3 dalis. Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas // Valstybės žinios, 1999-11-04, Nr. 93-2710.

nuostatos, visuomenės informavimo priemonės tiek kieno verčiamos, tiek savo noru neturėtų tapti konkrečios partijos rinkiminės agitacijos tribūna. Įvertinant visuomenės informavimo objektyvumo ir įvairiapusiškumo reikalavimus išplaukiančius iš Konstitucijos preambulės, 1, 4 ir 44 straipsnių, valstybės institucijos neturi versti visuomenės informavimo priemonių visiškai vienodai skelbti informaciją apie visus kandidatų sąrašus ar neskelbti nė apie vieną iš jų; o žiniasklaida privalo kiek įmanoma nešališkiau (be jokios paslėptos agitacinės potekstės) nušviesti padėtį politiniame, socialiniame, ekonominiame ir kultūriniame šalies gyvenime.

5. Rinkimų slaptumo principas

Rinkimų slaptumas, arba kaip kai kurie autoriai įvardina¹⁶⁷, slaptas balsavimas – rinkimų teisės principas, kurio esmė yra susijusi su laisvų rinkimų principu. Pagrindinis reikalavimas yra, kad rinkėjas balsuotų individualiai, nebūtų verčiamas atskleisti savo pasirinkimo. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmajame protokole slaptų rinkimų principas įvardijamas kaip papildantis laisvus rinkimus.¹⁶⁸ Tik slaptumu grįstas balsavimas gali užtikrinti laisvą rinkėjo valios išreiškimą. Taigi rinkimų slaptumas yra siejamas su konkrečiais rinkimų proceso etapais – balsavimu ir balsų skaičiavimu. Slaptas balsavimas yra vienas iš veiksnių užtikrinančių tinkamą demokratijos veikimą.¹⁶⁹

Būtina atkreipti dėmesį, kad slaptų rinkimų principas nereiškia, kad apskritai visas rinkimų procesas turi būti slaptas. Slapto balsavimo principas jokių būdu nereiškia slapto rinkimų rengimo ir vykdymo: slaptų balsavimo patalpų, neviešų rinkimų komisijų posėdžių, slapto kandidatų kėlimo, rinkėjų balsų skaičiavimo ar skelbimo.¹⁷⁰

5.1. Rinkimų slaptumo procedūrinis užtikrinimas

Daugelyje valstybių, įgyvendinant slaptų rinkimų principą, rinkėjų valios išreiškimui yra naudojami balsavimo biuleteniai, kuriuose rinkėjas arba išbraukia kandidato pavardę ar partijos pavadinimą, prieš kurio[s] išrinkimą jis pasisako, arba pažymi kandidato pavardę ar

¹⁶⁷ Toks terminas taip pat vartojamas Lietuvos Respublikos Konstitucijos 55 str. 1 d., 78 straipsnio 2 d. ir 119 str. 2 d., įtvirtinančiose rinkimų teises. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.

¹⁶⁸ „Aukštosios susitariančios šalys įsipareigoja priimtiniais terminais organizuoti laisvus rinkimus, slaptai balsuojant, <...>.“

¹⁶⁹ Kern P.B. Universal Suffrage without Democracy: Thomas Hare and John Stuart Mill. The Review of Politics, Vol. 34, No. 3, (Jul., 1972). <http://www.jstor.org/stable/1406497> prisijungta: 2008-06-12.

¹⁷⁰ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P.172.

partijos pavadinimą, kurių programinėms nuostatomis išreiškia savo pritarimą.¹⁷¹ Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 5 straipsnis numato, kad rinkėjas balsuoja asmeniškai ir slaptai.¹⁷² Balsavimo procesas beveik visose valstybėse yra vienodas, pirmiausia rinkėjas individualiai užpildo biuletenį atskiroje, uždaroje patalpoje, pakui tą biuletenį įmeta į bendrą balsadėžę. Pasitaiko atveju, kad be šių slaptumą užtikrinančių priemonių, naudojamos ir papildomos. Rinkėjas biuletenį, išreiškiantį jo valią, įdeda į voką ir tik tada įmeta jį į balsadėžę. Taigi svarbiausias slaptų rinkimų principo elementas yra individuali valios išraiška.

Įstatymų leidėjas turi imperatyvą sudaryti tokias sąlygas, kad visi rinkėjai turėtų galimybę išreikšti savo valią. Sąlygos turi nepažeisti visų rinkimų principų be išimties. Netinkamas rinkimų proceso reglamentavimas lemia ne tik slaptų rinkimų principo pažeidimą. Rinkimų įstatymuose yra įtvirtinti specialūs reikalavimai rinkimų patalpų įrengimui ir apsaugai. Pirmiausia rinkimų patalpose turi būti įrengtos slaptos balsavimo kabinos, kuriose rinkėjas galėtų slaptai užpildyti rinkimų biuletenius. Rinkimų patalpose yra draudžiama bet kokia rinkiminė agitacija (išskyrus VRK išleistą agitacinę ir informacinę medžiagą). Imperatyviai draudžiama pildyti biuletenį ne balsavimo kabinoje. Šie ir kiti procedūriniai reikalavimai užtikrinami administracinės ir baudžiamosios atsakomybės priemonėmis.

Prieštaraujančiu slaptų rinkimų principui neturi būti laikomas toks balsavimas, kai rinkėjas dėl fizinių trūkumų neturi galimybės individualiai užpildyti balsavimo biuletenio. Seimo rinkimų įstatymo (analogiškos nuostatos yra visuose galiojančiuose rinkimų įstatymuose) 66 straipsnyje nustatyta: rinkėjas, kuris dėl fizinių trūkumų negali pats rinkimų biuletenio užpildyti ir įmesti į balsadėžę, gali pasikviesti kitą asmenį (išskyrus rinkimų komisijos pirmininką, narį ar rinkimų stebėtoją), kuris už jį atliktų šiuos veiksmus. Reikalavimas, kad tokių veiksmų neatliktų komisijos narys ar rinkimų stebėtojas, yra suprantamas, nes Lietuvoje komisijos nariai ir stebėtojai yra partijų nariai¹⁷³. Gali susidaryti situacija, kai bus bandoma paveikti rinkėjo valią balsuoti už atstovaujama partiją, arba piktavališkai užpildyti balsavimo biuletenį priešingai nei rinkėjas būtų balsavęs. Rinkėjas turi pasirinkti asmenį, kuriuo pasitiki, šis atlieka veiksmus, kuriuos nurodo rinkėjas (pažymi tą partiją, kandidatą, suteikia pirmumo balsus ar kt.). Pagal Jungtinių Amerikos Valstijų Balsavimo teisių aktą tokiu asmeniu negali būti rinkėjo darbdavys

¹⁷¹ Автономов А.С. и др. / ред. Маклаков В.В. Зарубежное избирательное право: учебное пособие. Москва: НОРМА, 2003. С. 17.

¹⁷² Tokios pačios nuostatos yra įtvirtinamos Prezidento, Savivaldybių tarybų, Europos parlamento įstatymuose.

¹⁷³ Atitinkamai 17 ir 61 str. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 1992, Nr.22-635.

ar darbdavio atstovas, taip pat sąjungos, kuriai priklauso rinkėjas, atstovas.¹⁷⁴ Asmenį, atlikusį veiksmus už rinkėją, įstatymo leidėjas įpareigoja neatskleisti balsavimo paslapties.¹⁷⁵

5.2. Rinkimų slaptumas – rinkėjo pareiga

Geros praktikos rinkimuose kodeksas reglamentuoja, kad slaptas balsavimas yra ne tik teisė, bet ir rinkėjo pareiga. Asmuo ne tik neturi būti verčiamas atskleisti savo valios išreiškimo, bet ir savo noru neatskleisti apsisprendimo. Seimo rinkimų įstatymo 5 straipsnio 2 dalies nuostata, „su biuleteniu draudžiama atlikti tokius veiksmus, kurie galėtų atskleisti balsavimo paslaptį“, reiškia, kad joks žmogus, taip pat ir pats rinkėjas, negali viešai atskleisti užpildyto rinkimų biuletenio turinio. Arba pažymėti biuletenį kokiais nors ženklais (parašyti vardą, pavardę, inicialus, padėti parašą), iš kurių būtų galima identifikuoti rinkėją. Viešas rinkimų biuletenio pildymas taip pat laikomas slaptų rinkimų principo pažeidimu.

Sąmoningame savo balso paslapties atskleidime kai kurie autoriai įžvelgia rinkiminę agitaciją. Asmuo ne tik piktnaudžiauja savo konstitucine teise turėti įsitikinimus ir juos laisvai reikšti, bet ir siekia daryti įtaką nebalsavusiems rinkėjams. Tiesa galima diskutuoti, kiek savanoriškas asmens balso paslapties atskleidimas gali įtakoti kitų rinkėjų apsisprendimą.

Kaip jau buvo minėta slaptų rinkimų principas apima individualų balsavimą. Balsavimas, atitinkantis slaptų rinkimų principo reikalavimus, - „toks rinkėjų valios realizavimo aktas, kurio negalima kontroliuoti“¹⁷⁶. Šį reikalavimą reikėtų aiškinti kaip negalimumą balsuoti kolektyviai. Vadinamasis „šeimyninis balsavimas“¹⁷⁷ yra negalimas. Įtvirtinant individualų balsavimą, siekiama apriboti galimybę ne tiek įtakoti rinkėjo apsisprendimą, kiek riboti galimybę kontroliuoti rinkėjo valios realizavimą, t.y. aktyviais veiksmais užpildyti biuletenį ne pagal rinkėjo valią. Valstybėse, kuriose pliuralistinė demokratija yra naujiena, gyvybiškai svarbu suabsoliutinti šį reikalavimą, nes pasitaiko praktika, kai į balsavimo kabinetą sueina šeimos nariai, ir balsuoja taip kaip nurodo šeimos galva.¹⁷⁸

Apibendrinant, galima pažymėti, kad siauroju požiūriu slaptų rinkimų principą galima suvokti kaip „rinkėjų galimybę išreikšti savo interesus ir kartu politinę valią neatskleidžiant jos

¹⁷⁴ Voting Rights Act. http://www4.law.cornell.edu/uscode/uscode42/usc_sec_42_00001973--aa006-.html prisijungta: 2008-10-10.

¹⁷⁵ 5 str. 1 ir 2 d., 67 str. 7 d. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 1992, Nr.22-635.

¹⁷⁶ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2001. P.629.

¹⁷⁷ „Family voting“ sąvoka yra vartojama Geros praktikos rinkimuose kodekse, 4 punkto b dalyje.

¹⁷⁸ Europe's electoral heritage. CDL (2002) 7 rev. [http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL\(2002\)007-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL(2002)007-e.asp) prisijungta: 2008-10-02.

viešai“. Platesniu juo požiūriu slaptų rinkimų principas reiškia „tinkamą organizacinę ir techninę balsavimo patalpų įrengimą ir aptarnavimą, viešosios tvarkos balsavimo patalpose ir jų prieigose užtikrinimą, rinkimų komisijų narių ir kitų balsavimo stebėtojų pareigą nepažeisti balsavimo slaptumo“.

6. Tiesioginių rinkimų principas

Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas (taip pat ir kiti atskirų rūšių rinkimus reglamentuojantys įstatymai) nustato, kad atstovus rinkėjai renka be tarpininkų. Tai ir yra tiesioginių rinkimų principo esmė: atstovaujamosios institucijos narys yra tiesiogiai (nedalyvaujant jokiai tarpiniai grandžiai) renkamas piliečių. Konstitucijos 4 straipsnis nustato, kad „suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus“. „Demokratiškas atstovų rinkimas“ yra sukonkretinamas 55, 78 ir 119 Konstitucijos straipsniuose. Konstitucijos 55 straipsnis reglamentuojantis Seimo rinkimų tvarką nustato, kad „Tautos atstovai <...> renkami <...> remiantis <...> tiesiogine rinkimų teise“. Konstitucijos 78 straipsnis įtvirtina, kad Respublikos Prezidentą „renka Lietuvos Respublikos piliečiai <...> remdamiesi <...> tiesiogine rinkimų teise“. Konstitucijos 119 straipsnis įtvirtina, kad savivaldybių tarybų narius „renka Lietuvos Respublikos piliečiai ir nuolatiniai administracinio vieneto gyventojai, remdamiesi <...> tiesiogine rinkimų teise“. Taigi, kaip matyti iš cituotų straipsnių, Lietuvos Respublikos Konstitucija įtvirtina tiesioginius Tautos atstovybės, Respublikos Prezidento ir vietos savivaldos atstovaujamųjų institucijų rinkimus.

Tiesioginių rinkimų principas apima ne tik teisę balsuoti asmeniškai, bet ir pareigą tai daryti be tarpininkų. Naudodamasis aktyviaja rinkimų teise asmuo negali sudaryti jokio sandorio, kurio pagrindu savo balsą perleistų kitam asmeniui.¹⁷⁹ Naudojantis pasyviaja rinkimų teise kandidatui turi būti suteikta galimybė iškelti savo kandidatūrą be tarpininkų. Iki 2007 m. buvo galima drąsiai teigti, kad „įstatymų leidėjas be pakankamo konstitucinio pagrindo apriboja rinkėjų galimybes būti kandidatais į tarybos narius, privilegijuodamas tai daryti tam tikrus tarpininkus – politines partijas“¹⁸⁰.

6.1. Tiesioginių rinkimų būdas

¹⁷⁹ Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P.171.

¹⁸⁰ Ten pat. P.172.

Tiesioginių rinkimų principas, kaip tai įtvirtina Geros praktikos rinkimuose kodeksas, reikalauja, kad kai kurios atstovaujamosios valdžios institucijos būtų renkamos tiesiogiai. Tai – bent vieni nacionalinio parlamento rūmai (jeigu parlamentą sudaro vieni rūmai, tautos atstovai turi būti renkami tiesiogiai), viršnacionalinio lygmens legislatyviniai organai (pavyzdžiui Europos Parlamentas), vietos savivaldos tarybų nariai. Venecijos komisijos pranešime buvo reziumuota, kad tiesioginiai žemesniųjų parlamento rūmų rinkimai yra bendras Europos konstitucinis paveldas, kuriuo išreiškiamas žmonių suverenitetas ir demokratija.¹⁸¹ Europos Žmogaus Teisių Teismas apibrėždamas institucijas, kurios turėtų būti renkamos tiesioginiais rinkimais, rėmėsi Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnyje vartojama sąvoka “įstatymo leidimo korpusas”. Anot Teismo, žodžius “įstatymų leidimo korpusą” reikia aiškinti atsižvelgiant į konstitucinę valstybės situaciją; jie [žodžiai] netaikytini vien tik nacionaliniam parlamentui.¹⁸² Sprendžiant apie tokio “korpuso” pobūdį reikia įvertinti jo kompetenciją ir galias. Teismas pastebė, kad “čia susitariančios valstybės disponuoja plačia savo nuožiūros teise”. Istoriskai susiformavo praktika vietos valdžios atstovus, parlamento rūmų atstovus ir valstybės vadovus rinkti tiesiogiai. Tiesioginiam vietos valdžios institucijų rinkimų būdui yra skiriamas didesnis dėmesys, nes vietos valdžios institucijos reikšmingas demokratijos elementas. Vietos savivalda negalėtų egzistuoti be tiesiogiai administracinio vieneto gyventojų išrinktų atstovų. Tiesioginis vietos savivaldos atstovaujamųjų institucijų rinkimų būdas yra pabrėžiamas Europos Tarybos priimtoje Europos vietos savivaldos chartijoje. Trečio straipsnio antrasis punktas numato, kad „tarybos ir susirinkimai“ yra sudarytos slaptu balsavimu iš tiesioginių, lygių ir visuotinių rinkimų būdu laisvai išrinkti narių.¹⁸³ Tiesioginių rinkimų principas yra taikomas renkant Rusijos Federacijos vietos valdžios institucijų deputatus, Dūmos narius ir Rusijos Federacijos prezidentą. Jungtinėse Amerikos Valstijose tiesiogiai renkami Senato ir Atstovų rūmų nariai. Prancūzijos prezidentas ir Nacionalinės Asamblėjos nariai taip pat renkami tiesioginiu rinkimų būdu.

6.2. Netiesioginių rinkimų būdas

Be tiesioginių rinkimų būdo užsienio valstybės taikoma praktika atstovaujamųjų institucijų narius rinkti netiesiogiai. Išanalizavus literatūrą galima daryti išvadą, kad netiesioginiai rinkimai nėra tiesioginių rinkimų principo pažeidimas. Kai kurių autorių nuomone

¹⁸¹ Europe's electoral heritage. CDL (2002) 7 rev. [http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL\(2002\)007-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL(2002)007-e.asp). prisijungta: 2008-10-02.

¹⁸² Berger V. Europos Žmogaus teisių teismo jurisprudencija. Vilnius: Pradai, 1997. P.539.

¹⁸³ 3 str.2 d. Europos Vietos Savivaldos Chartija // Valstybės žinios. 1999, Nr. 82-2418.

tiesioginiai rinkimai yra demokratiškesni, nes rinkėjas savo valią gali išreikšti be jokių institucijų tarpininkavimo.¹⁸⁴ Taip pat tai atspindi įvairesnį nuomonių pasiskirstymą. Būtina atkreipti dėmesį, kad netiesioginis balsavimas neleidžia rinkėjui pačiam išrinkti savo atstovo. Taigi kyla klausimas dėl rinkėjų valios ir norų atstovavimo. Pagrindinė netiesioginių rinkimų problema: ar rinkikai – tarpinė grandis – išreiškia tikrąją rinkėjų nuomonę; ar rinkikas yra imperatyviai įpareigojamas balsuoti tik taip, kaip būtų balsavęs jį išrinkęs rinkėjas. Autoriai atkreipia dėmesį, kad kuo daugiau yra rinkimų pakopų, tuo labiau pažeidžiamas, iškreipiamas ar apribojama pirminė rinkėjo valia.¹⁸⁵ Jeigu visos atstovaujamosios institucijos būtų renkamos netiesiogiai, iškiltų grėsmė Tautos suverenitetui ir demokratiniam valstybės valdymo būdai. Todėl labai svarbu nustatyti aiškias ir skaidrias taisykles netiesioginių rinkimų vykdymui ir proporciniam atstovų vietų paskirstymui.

Netiesioginių rinkimų esmė – atstovaujamosios institucijos nariai arba vienasmenis organas yra renkamas rinkikų. Rinkikai yra specialiai išrinkti rinkimų teisę įgyvendinantys asmenys. Rinkikų funkciją taip pat gali atlikti ir tiesioginių rinkimų principu suformuotas valstybės parlamentas. Rinkėjai tiesiogiai renka rinkikus arba specialųjį organą, kuris vėliau renka asmenį užimti renkamas pareigas.

Netiesioginius rinkimus galima skirstyti į dvipakopius ir daugiapakopius. Dvipakopiuose rinkimuose tarp rinkėjo ir renkamosios institucijos egzistuoja tarpinė grandis, kuriai rinkėjas perleidžia valios išreiškimo funkciją arba tarpinei grandžiai yra suteikiama teisė veikti rinkėjų vardu. Pavyzdžiui, Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentas yra renkamas netiesiogiai, dviejų pakopų rinkimuose. Pirmiausia yra išrenkami rinkikai, kurie nustatytu laiku renkasi į specialųjį posėdį ir renka Amerikos prezidentą. Atkreiptinas dėmesys, kad Amerikos politinėje sistemoje vyrauja dvi partijos (Respublikonų ir Demokratų), kurių prezidentiniai kandidatai ir varžosi tarpusavyje, be to stipri partinė identifikacija lemia tai, kad piliečiai lieka ištikimi savo politinėms preferencijoms. Jungtinių Amerikos Valstijų atveju rinkikas visą laiką balsuos pagal savo partinę priklausomybę. Demokratų partiją palaikantis pileitis vią laiką rinks rinkiką demokratą, kuris savo ruožtu balsuos už Demokratų partijos prezidentinį kandidatą. Valstybių praktikoje taip pat yra sutinkami daugiapakopiai netiesioginiai rinkimai, kai tarp rinkėjo ir renkamosios institucijos egzistuoja kelios tarpinės grandys. Dalis Prancūzijos Senato yra formuojama triapakopiais netiesioginiais rinkimais. Rinkėjai balsuoja už municipalinius patarėjus, kurie paskiria delegatus, o pastarieji renka senatorius.

¹⁸⁴ Конституционное право зарубежных стран: учебник для [студентов] вузов, [обучающихся по специальности Юриспруденция] / ред. Баглая М.В. и др.]. Москва: Норма, 2005. С.239.

¹⁸⁵ Маклаков В.В. Избирательное право и избирательные системы буржуазных и развивающихся стран : учебное пособие. Москва: ВЮЗИ, 1987. С.23.

Netiesioginių rinkimų būdo pasirinkimui įtakos turi ir renkamos institucijos funkcijos bei įgaliojimai. Pavyzdžiui, gali kilti klausimas, kodėl tiesioginių rinkimų principas taikomas renkant antruosius parlamento rūmus unitarinėje valstybėje, jei renkama institucija turi mažesnius įgaliojimus; nors renkant abejus rūmus tiesiogiai yra suteikiamas vienodas tautos pasitikėjimas¹⁸⁶. Arba, jei renkamos institucijos funkcijos yra atstovauti vietos valdžios interesams, tai natūralu, kad tokios institucijos turi būti renkamos vietos valdžios atstovų. Taip pat ir renkant valstybės vadovą: jeigu prezidento įgaliojimai yra riboti ir tik reprezentacinio pobūdžio, tai ar verta tokiam prezidentui suteikti visos tautos pasitikėjimą, o ne tik tautos atstovų? Nes vis dėlto, tiesiogiai renkama institucija yra legitimuojama suvereniteto turėtojo – tautos. Tai, kad legitimacija yra įgyjama iš aukštesnio subjekto, lemia institucijos įgaliojimų pobūdį ir kompetencijos ribas.

Netiesioginių rinkimų būdu dažnai yra renkami valstybių vadovai (ypatingai parlamentinėse ir pusiau prezidentinėse respublikose) ir aukštesniųjų parlamentų rūmų nariai. Kaip jau minėta dabar galiojantys Lietuvos rinkimų įstatymai numato tiesioginius atstovaujamojų valdžios institucijų rinkimus. Istoriniu požiūriu Lietuvos Respublikos 1928 m. Konstitucija nustatė, kad „Respublikos Prezidentas renkamas ypatingų Tautos atstovų...“¹⁸⁷. Pagal 1931 m. lapkričio 25 d. Prezidento rinkimų įstatymą vietos savivaldos institucijų – valsčių, miestų ir apskričių tarybų – nariai rinko rinkikus – Ypatinguosius Tautos Atstovus, kurie, ministro pirmininko sukviesti į specialų susirinkimą, rinko prezidentą.¹⁸⁸ Federacinėse valstybėse federalinį parlamentą dažnai sudaro dveji rūmai: vieni rūmai atlieka Tautos atstovybės funkciją ir yra formuojami tiesioginių rinkimų būdu. Antrieji rūmai dažnai atstovauja federacijos subjektų ar kitų administracinių vienetų, todėl tikslinga, kad šie rūmai būtų formuojami netiesioginių rinkimų būdu ir tų institucijų, kurių interesus turi atstovauti.

Netiesioginių rinkimų būdu taip pat gali būti renkamos vietos savivaldos vykdomosios institucijos. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas nustato, kad Savivaldybės taryba savo įgaliojimų laikui iš tarybos narių renka savivaldybės merą.¹⁸⁹ Savivaldybės vadovas yra renkamas netiesioginių rinkimų būdu. Šį formavimo būdą nustato įstatymas, nes Konstitucijos 119 straipsnio 3 dalyje yra tiesiogiai įtvirtinta, kad savivaldos institucijų organizavimo ir veiklos tvarką nustato įstatymas. Administracinio vieneto gyventojai renka savo atstovus, kurie iš savo

¹⁸⁶ Gélard P. Report On Second Chambers In Europe. CDL(2006)059rev. //

[http://www.venice.coe.int/docs/2006/CDL\(2006\)059rev-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2006/CDL(2006)059rev-e.pdf) prisijungta: 2008-10-12.

¹⁸⁷ Lietuvos valstybės Konstitucijos / [sudarytojas ir įvado autorius K. Valančius]. Vilnius: Mokslas, 1989. P. 43.

¹⁸⁸ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2001. P.628.

¹⁸⁹ 19 str. 1 d. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas // Valstybės žinios. 2008, Nr. 113-4290.

tarpo renka savivaldybės merą. Pažymėtina, kad savivaldybės mero rinkimams nėra sudaroma speciali rinkikų taryba. Mero rinkimai yra viena iš savivaldybės tarybos funkcijų.

7. Baigiamosios pastabos

Vienareikšmiškai teigti, kad nagrinėti principai sudaro baigtinį sąrašą negalima. Nors Geros praktikos rinkimuose kodeksas tiesiogiai įvardina visuotinių, lygių, laisvų, slaptų ir tiesioginių rinkimų principus, tačiau taip pat atkreipia dėmesį, kad rinkimai privalo būti organizuojami periodiškais intervalais. Rinkimų periodiškumas, nors ir neįvardijamas kaip principas, tačiau turi reikšmės demokratiškų rinkimų procesui ir pačiai demokratijai.

Geros praktikos rinkimuose kodekse pabrėžiama, kad rinkimai turi būti organizuojami reguliariais intervalais, o įstatymų leidžiamojo organo kadencijos trukmė neturi viršyti 5 metų. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 25 straipsnio b dalyje yra įtvirtinta nuostata, kad pilietis turi teisę balsuoti ir būti išrinktas per reguliariai rengiamus rinkimus.¹⁹⁰ Rinkimų rengimas periodiškais intervalais taip pat yra reglamentuotas Europos žmogaus teisių ir laisvių apsaugos konvencijos papildomo protokolo 3 straipsnyje. Nors rinkimų periodiškumas nėra įtvirtinamas kaip Europos rinkimų teisės paveldas, tačiau šiai rinkimų organizavimo taisyklei yra skiriamas dėmesys Tarptautinės bendruomenės priimtuose susitarimuose.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nėra tiesiogiai įtvirtintas rinkimų periodiškumas. Tam tikrų nuostatų susijusių su periodiškai rengiamais rinkimais galima rasti Konstitucijos 57 ir 80 straipsniuose, kuriuose įtvirtinta „eilinių rinkimų“ sąvoka¹⁹¹. Analizuojant šiuos straipsnius būtina atkreipti dėmesį, kad eiliniai rinkimai rengiami, 57 straipsnyje – iki pasibaigiant Seimo narių įgaliojimams¹⁹², 80 straipsnyje – iki Prezidento kadencijos pabaigos¹⁹³. Akivaizdu, kad eiliniai rinkimai yra rengiami kas ketverius ir kas penkerius metus. Taigi įvertinus šias Konstitucijos nuostatas, galima daryti išvadą, kad jose yra įtvirtintas rinkimų periodiškumas.

Rusų autorių darbuose galima rasti įvairių nuostatų, kurios yra laikomos rinkimų teisės principais. Rinkimų principais yra įvardijami: mažoritarinės ir proporcinės rinkimų sistemų derinimas; valstybinio ir nevalstybinio finansavimo derinimas organizuojant rinkimų kampaniją; nepriklausomos institucijos formavimas rinkimų organizavimui ir vykdymui; visuomenės

¹⁹⁰ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.

¹⁹¹ Tarptautinių žodžių žodyne pateikiamas „periodiškas“ apibrėžimas – pasikartojantis tam tikrais laiko tarpais. (1985 m. leidimas), Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne pateikiamas „eilinis“ apibrėžimas – einantis iš eilės. (1972 m. leidimas).

¹⁹² Lietuvos Respublikos Konstitucijos 55 str. nustato, kad Seimo nariai renkami 4 metams. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.

¹⁹³ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 78 str. 2 d. nustato, kad Prezidentas renkamas 5 metams. Ten pat.

kontrolė organizuojant rinkimų procesą ir nustatant rinkimų rezultatus; taip pat išskiriamas rungtyniškumo principas.¹⁹⁴ Tačiau ar šias rinkimų proceso organizavimo taisykles galime laikyti rinkimų principais yra ginčytinas klausimas.

Geros praktikos rinkimuose kodeksas apie rinkimų sistemą kaip apie rinkimų teisės principą neužsimena. Kaip pastebi S.Vidrinskaitė, rinkimų sistema gali kisti priklausomai nuo valstybės politinės realybės. Rinkimų sistema apibrėžiama, kaip rinkimų įstatymuose įtvirtintų taisyklių, principų ir kriterijų visuma, kuriais remiantis nustatomi balsavimo rezultatai. Rinkimų sistema turi padėti užtikrinti kandidatų lygybę ir rinkėjų lygybę. Pastaruoju atveju rinkimų sistema lemia rinkėjų balsų sprendžiamosios galios lygybės užtikrinimą.

Valstybinio ir nevalstybinio finansavimo derinimas yra neatsiejamas nuo lygių rinkimų principo. O.P.Kudinovas teigia, kad savo esme valstybinio ir nevalstybinio finansavimo derinimas reiškia, kad vykdant rinkimų kampaniją kandidatas ar politinė partija gali naudoti ne tik valstybės finansinę paramą, bet ir privačių asmenų suaukotas lėšas. Tačiau būtina pažymėti, kad toks šios taisyklės interpretavimas yra ganėtinai siauras. Valstybinio ir nevalstybinio finansavimo derinimas taip pat turi apimti ir kandidatų galimybių ir lygybės užtikrinimą finansuojant rinkiminę kampaniją. Taigi savo esme ši taisyklė reiškia ir kandidatų finansinę lygybę.

Nepriklausomos institucijos formavimas organizuoti ir vykdyti rinkimų procesą yra neatsiejamas nuo lygių rinkimų principo. Kaip jau minėta, siekiant įgyvendinti valstybės neutralumą rinkimų procese yra sudaromos specialios institucijos (Lietuvoje sudaroma Vyriausioji rinkimų komisija, apygardų ir apylinkių rinkimų komisijos), kurių pagrindinė paskirtis yra rinkimų organizavimas. Anot autorių, rinkimų proceso negali organizuoti valstybės ar vietos savivaldos institucijos. Specialiosios institucijos vykdydamos savo veiklą vadovaujasi nešališkumo, viešumo, nepriklausomumo ir kitais konstituciniais principais. Lietuvos Respublikos Vyriausiosios rinkimų komisijos įstatymo 5 straipsnis reglamentuoja, kad jokia valstybės institucija ar pareigūnas negali duoti privalomų nurodymų dėl Vyriausiosios rinkimų komisijos kompetencijai priklausančių klausimų sprendimo. Tiesiogiai yra įtvirtintas draudimas bet kokiai valstybės institucijai ar pareigūnui kištis į šios komisijos veiklą organizuojant ir vykdant rinkimus bei referendumus.

Minėtas kai kurių autorių išskiriamas visuomenės kontrolės principas gali būti vertinamas kaip laisvų rinkimų ir rinkimų slaptumo sudedamoji dalis. Savo prigimtimi šis reikalavimas gali būti tapatinamas su lietuvių autorių formuluojamu viešumo principu. Viešumo

¹⁹⁴ Кулинов О. П. Большая книга выборов: как проводятся выборы в России: опыт, теории, технологии и практика проведения избирательных кампаний в России. Москва: Арт Бизнес Центр, 2003. С.34.

ir kontrolės mechanizmų svarbą yra pabrėžęs ir Konstitucinis Teismas 1996 m. lapkričio 23 d. išvadoje. Pabrėžiama, kad viešumas užtikrina galimybę kontroliuoti rinkimų procesą, daryti jį skaidrą.¹⁹⁵ Kaip aiškinama toliau, viešumo reikalavimu turi būti grindžiamas visas rinkimų komisijų darbas (vieši posėdžiai, visuomenės informavimo priemonių, kandidatų, partijų atstovų dalyvavimas komisijų posėdžiuose ir kt.). Atstovų rinkimams, rinkimų stebėtojų, spaudos ir kitų visuomenės priemonių atstovų dalyvavimas rinkimų procese, užtikrina, kad rinkėjų valia bus deramai išreikšta.¹⁹⁶ Taigi galima teigti, kad viešumo ir visuomenės kontrolės reikalavimai yra neatsiejami nuo rinkimų komisijų veiklos organizuojant ir vykdančiomus rinkimus.

Atskiru laikomas rungtyniškumo principas yra ne kas kita kaip visuotinių, lygių ir laisvų rinkimų principų dalis. Jokiais pagrindais negali būti varžoma asmenų teisė pasinaudoti pasyviaja rinkimų teise. Neturi būti sudaromos tokios sąlygos, kad kandidatų vienoje rinkimų apygardoje galėtų būti keliamas tik vienas asmuo ar vienos partijos sąrašas, taip pat turi būti sudaromos visos sąlygos lygiais pagrindais kovoti dėl rinkėjų prielankumo.

Taigi, galima teigti, kad pagrindiniai rinkimų principai yra penki: visuotiniai, lygūs, laisvi, slapti ir tiesioginiai rinkimai. Skaidymas į detalesnius principus yra netikslingas, nes tokiu būdu principo sudedamoji dalis yra prilyginama pagrindiniam principui.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje yra tiesiogiai įtvirtinti šie rinkimų teisės principai: visuotinių rinkimų principas, lygių rinkimų principas, rinkimų slaptumas ir tiesioginių rinkimų principas. Laisvų rinkimų principas kildinamas iš Konstitucijos 1 ir 4 straipsnių. Tinkamas rinkimų teisės principų ir jų turinio atskleidimas bei reglamentavimas teisės aktuose sumažina riziką, kad jie bus netinkamai interpretuojami ir taikomi.

2. Taikant įvairius rinkimų teisės principų įgyvendinimo apribojimus valstybės naudojasi diskrecijos teise, tačiau visi apribojimai turi būti proporcingi. Lietuvos Respublikos rinkimų įstatymuose yra įtvirtinti minimalūs visuotinės rinkimų teisės apribojimai. Aktyvioji rinkimų teisė ribojama amžiaus ir veiksnio pagrindais. Pasyviajai rinkimų teisei numatyti griežtesni reikalavimai: amžius, pilietybė, veiksnumas, pilietinių ir politinių teisių turėjimas.

¹⁹⁵ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2001. P.629.

¹⁹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1996 m. lapkričio 23 d. išvada “Dėl Respublikos Prezidento paklausimų, ar per Seimo narių rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas” // Valstybės žinios. 1996-11-27, Nr.114-2644.

3. Formaliuoju aspektu lygių rinkimų principas draudžia, rinkėjų skirstymą į grupes socialiniais ir kitais kriterijais, ir pranašumo balsuojant suteikimą. Šis principas reiškia, kad vienas rinkėjas turi vieną balsą ir jo balso sprendžiamoji galia yra lygi bet kurio kito rinkėjo balso sprendžiamajai galiai.
4. Lietuvos, kaip ir užsienio valstybių, įstatymų leidėjas siekdamas užtikrinti lygių rinkimų principo apsaugą, numato nuostatas, kurių pagrindu yra peržiūrimos rinkimų apygardų ribos. Taip užkertamas kelias aktyviajai ir pasyviajai rinkimų geometrijai.
5. Siekiant užtikrinti lygių rinkimų principą valstybės institucijos privalo išlaikyti neutralią poziciją kandidatų ir politinių partijų atžvilgiu. Kandidatai ir politinės partijos taip pat negali naudoti valstybės institucijų statuso ir autoriteto rinkimų kampanijos metu. Praktikoje dažnai yra ignoruojamas šis reikalavimas, be to Lietuvos įstatyminėje bazėje nėra pakankamai griežtų sankcijų už šių reikalavimų nepaisymą. Sankcijų griežtinimas ir oficialiųjų institucijų aktyvūs veiksmai padėtų sumažinti šios problemos mastą.
6. Siekiant suvienodinti politinės kampanijos dalyvių galimybes valstybė gali riboti finansavimą iš privačių lėšų ir nustatyti vienodas valstybės dotacijas. Lietuvoje lygus finansavimas iš valstybės biudžeto padėtų užtikrinti politinės kampanijos skaidrumą.
7. Lietuvos rinkimų įstatymai nenustato pakankamos laisvos rinkėjų valios formavimosi apsaugos. Socialinės valdžios veiksmai darant įtaką rinkėjų valiai nėra ribojami, jiems netaikomos jokios sankcijos. Rinkėjų balsų pirkimo problema yra labai opi, tačiau Lietuvoje nėra efektyvaus sankcijų už šį pažeidimą taikymo mechanizmo. Operatyvesnis teisėsaugos institucijų reagavimas į rinkimų agitacijos pažeidimus, ypačingai mažesnėse rinkimų apylinkėse, padėtų spręsti šį klausimą. Aktyvūs visuomenės veiksmai padėtų greičiau išaiškinti pažeidimus.
8. Privalomas dalyvavimas rinkimuose padėtų išspręsti abstentizmo (nedalyvavimo rinkimuose) problemą, tačiau tai pažeistų laisvą rinkėjų valios išreiškimą. Dalyvavimą rinkimuose traktuojant kaip pilietinę pareigą, asmuo, kurį su valstybe sieja teisiniai santykiai, turėtų ją atlikti.
9. Slaptas balsavimas yra ne tik rinkėjo teisė, bet ir pareiga. Rinkimų slaptumas kaip rinkėjo pareiga yra susijęs su laisvu valios formavimu(si) ir išreiškimu.
10. Tiesioginių rinkimų principas reiškia, kad rinkėjas savo valią išreiškia be tarpininkų – pats asmeniškai. Politinius atstovaujamuosius organus sudarant netiesioginių rinkimų būdu kyla grėsmė iškreipti pirminę rinkėjų valią. Lietuvos Respublikoje visos politinės atstovaujamosios institucijos yra sudaromos taikant tiesioginių rinkimų principą.

Literatūros sąrašas

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 17-711.
3. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 1992, Nr.22-635.
4. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymas // Valstybės žinios. 1993, Nr. 2-29.
5. Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 115-5192.
6. Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių organizacijų įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2004-04-15, Nr. 54-1831.
7. Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 135-4894.
8. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas // Valstybės žinios. 2008, Nr. 113-4290
9. Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių kampanijų finansavimo bei finansavimo kontrolės įstatymo pakeitimo įstatymo projektas.
10. Europos Vietos Savivaldos Chartija // Valstybės žinios. 1999, Nr. 82-2418.
11. Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 1 protokolai <http://www.tm.lt/strasburas/protokolai1.doc> prisijungta: 2008-06-18.
12. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.
13. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.
14. Lietuvos Respublikos Prezidento 2008 m. lapkričio 6 d. dekretas “Dėl paklausimo Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui” // Valstybės žinios. 2008, Nr. 128-4894.
15. Lietuvos Respublikos Vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimas Dėl Lietuvos Nacionalinio radijo ir televizijos laidų, skirtų 2008 m. Seimo rinkimų agitacijai, rengimo taisyklių tvirtinimo 2008 m. rugsėjo 8 d. Nr. 94.
16. Italijos Respublikos Konstitucija www.servat.unibe.ch/icl/it00000_.html prisijungta: 2008-06-23.
17. Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucija <http://www.usconstitution.net/const.html> prisijungta: 2008-06-23.
18. Nyderlandų Karalystės Konstitucija www.servat.unibe.ch/icl/nl00000_.html prisijungta: 2008-06-23.

19. Rumunijos Konstitucija www.servat.unibe.ch/icl/ro00000_.html prisijungta: 2008-06-23.
20. Code of Good Practice in Electoral Matters. Guidelines and Explanatory Report. // CDL-STD(2003)034 [http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD\(2003\)034-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2003/CDL-STD(2003)034-e.asp) prisijungta 2008-10-02.
21. Convention on the Participation of Foreigners in Public Life at Local Level <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=144&CM=8&DF=5/19/2006&CL=ENG> prisijungta: 2008-10-02.
22. Parliamentary Constituencies Act (1986) www.uk-legislation.hmso.gov.uk/RevisedStatutes/Acts/ukpga/1986cukpga_en_1 prisijungta: 2008-10-03.
23. Voting Rights Act (1965) http://www4.law.cornell.edu/uscode/uscode42/usc_sec_42_00001973--aa006-.html prisijungta: 2008-10-10.

Specialioji literatūra

1. Abramavičius A. Asmenų lygiateisiškumo principo interpretavimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. // *Jurisprudencija*. 2006, Nr.12 (90).
2. Bacevičius.V, Vainiūtė M., Žilys J., ir kt. Konstitucinio reguliavimo įvairovė: kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006.
3. Berger V. Europos Žmogaus teisių teismo jurisprudencija. Vilnius: Pradai, 1997.
4. Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2001.
5. Jarašiūnas E. La Cour Constitutionnelle de la Republique de Lituanie et la Protction des Fondaments Constitutionnels de L'Institut des Elections Democratiques // *Jurisprudencija*. 2007, Nr. 4(94).
6. Lukošaitis A. Parlamento institucionalizacija ir teisėkūros procesas: Lietuvos atvejis: monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005.
7. Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
8. Lietuvos valstybės Konstitucijos / [sudarytojas ir įvado autorius K. Valančius]. Vilnius: Mokslas, 1989.
9. Lietuvos vyskupų laiškas artėjant Seimo rinkimams // www.bernardinai.lt/index.php?url=articles%2F85165 prisijungta: 2008-10-09.
10. Užsienio šalių konstitucijos: Prancūzijos Respublikos Konstitucija, Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis Įstatymas, Didžiosios Britanijos Konstitucija (nekonsoliduota), Suomijos Respublikos Konstitucija, Estijos Respublikos Konstitucija, Latvijos Respublikos

Konstitucija, Lenkijos Respublikos Konstitucija, Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucija, Rusijos Federacijos Konstitucija : mokomasis leidinys./ [sudarytojai Egidijus Jarašiūnas, Gediminas Mesonis] Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004.

11. Vidrinskaitė S. Rinkimų sistemos specifika ir raida Lietuvoje.// *Jurisprudencija*. 2007 Nr.11 (101).

12. Blais A., Gidengil E., Nadeau R., Nevittle N. Measuring Party Identification: Britain, Canada and the United States // *Political Behavior*. 2001, vol 23, No. 1. www.chass.utoronto.ca/~nnevitte/docs/pidfor314.pdf prisijungta: 2008-10-06.

13. Bensen C. Displacement Of Katrina Victims Still Has Impact: Apportionment In 2010 www.polidata.org/census/wprgl26a.pdf prisijungta: 2008-10-02.

14. Compulsory voting // www.aec.gov.au/Voting/Compulsory_Voting.htm prisijungta: 2008-10-08.

15. Cooperman A. House Panel Drops 'Safe Harbor for Churches' Measure www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A44665-2004Jun15 prisijungta: 2008-10-09.

16. Dean J.W. Is It Time To Consider Mandatory Voting Laws? <http://writ.news.findlaw.com/dean/20030228.html> prisijungta: 2008-10-08.

17. Europe's electoral heritage. CDL (2002) 7 rev [http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL\(2002\)007-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL(2002)007-e.asp). prisijungta: 2008-10-02

18. Garrone P. The Constitutional Principles of The Electoral Law. // New trends in electoral law in a pan-European context. CDL-STD(1998)025 [http://www.venice.coe.int/docs/1998/CDL-STD\(1998\)025-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/1998/CDL-STD(1998)025-e.asp) prisijungta: 2008-10-02.

19. Garrone P. Electoral law: general principles and regulatory levels. CDL(1992)001. [http://www.venice.coe.int/docs/1992/CDL\(1992\)001-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/1992/CDL(1992)001-e.asp) prisijungta: 2008-10-02.

20. Gélard P. Report On Second Chambers In Europe. CDL(2006)059rev. [http://www.venice.coe.int/docs/2006/CDL\(2006\)059rev-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2006/CDL(2006)059rev-e.pdf) prisijungta: 2008-10-02.

21. Gratschew M. Compulsory voting www.idea.int/vt/compulsory_voting.cfm prisijungta: 2008-10-08.

22. Hamburger J. James Mill on Universal Suffrage and the Middle Class. *The Journal of Politics*. Vol. 24, (Feb., 1962). <http://www.jstor.org/stable/2126742> prisijungta: 2008-06-12.

23. Kern P.B. Universal Suffrage without Democracy: Thomas Hare and John Stuart Mill. *The Review of Politics*. Vol. 34. <http://www.jstor.org/stable/1406497> prisijungta: 2008-06-12.

24. Political party funding in France // www.ambafrance-uk.org/Politics-Political-party-funding.html prisijungta: 2008-10-06.

25. Автономов А.С. ir kt. / red. Маклаков В.В. Зарубежное избирательное право: учебное пособие. Москва: НОРМА, 2003.
26. Кулинов О. П. Большая книга выборов: как проводятся выборы в России: опыт, теории, технологии и практика проведения избирательных кампаний в России. Москва : Арт Бизнес Центр, 2003.
27. Конституционное право зарубежных стран: учебник для [студентов] вузов, [обучающихся по специальности Юриспруденция] / red. Баглая М.В. ir kt.]. Москва: Норма, 2005.
28. Маклаков В.В. Избирательное право и избирательные системы буржуазных и развивающихся стран: учебное пособие. Москва: ВЮЗИ, 1987.

Teismų jurisprudencija

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1996 m. lapkričio 23 d. išvada “Dėl Respublikos Prezidento paklausimų, ar per Seimo narių rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas” // Valstybės žinios. 1996-11-27, Nr.114-2644.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 38 straipsnio 4 dalies ir Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 36 straipsnio 4 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”// Valstybės žinios. 1998-11-18, Nr. 100-2791.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 3 straipsnio 4 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 5 straipsnio 1 dalies 2 punkto (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 18 straipsnio 1 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 19 straipsnio 1 dalies 2, 3, 4, 8, 15 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 21 straipsnio 1 dalies 1, 5, 7, 9, 12, 15, 16, 17, 18 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), šios dalies 6 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. rugsėjo 25 d. redakcijos) ir šios dalies 14 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. lapkričio 8 d. redakcijos), taip pat dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo įrašymo į konstitucinių įstatymų sąrašą įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.” // Valstybės žinios. 2003-02-25, Nr.19-828.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1¹ straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2

straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 2004-05-26, Nr.85-3094.

5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. lapkričio 5 d. išvada “Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento paklausimo ar per 2004 m. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas” // Valstybės žinios. 2004-11-09, Nr.163-5955.

6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 34 straipsnio (2006 m. gruodžio 21 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 2007-02-03, Nr.19-722.

7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 01 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 37 straipsnio 1 dalies (2008 m. balandžio 15 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 2008-10-04, Nr.114-4367.

8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. lapkričio 7 d. išvada “Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2008 m. lapkričio 5 d. dekretu Nr. 1K-1564 išdėstyto paklausimo, ar per 2008 metų Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus nebuvo pažeistas Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas” // Valstybės žinios. 2008, Nr. 130-4992 .

9. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. kovo 16 d. byla Zdanoka prieš Latviją Nr. 58278/00 // <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=793543&portal=hbkm&source=externalbydocnumber&table=1132746FF1FE2A468ACCBBCD1763D4D8149> prisijungta: 2008-10-08.

10. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo byla Buckley V. Valeo http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0424_0001_ZO.html prisijungta: 2008-10-07.

11. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo byla Georgia V. Ashcroft <http://www.law.cornell.edu/supct/html/02-182.ZS.html> prisijungta: 2008-10-22.

12. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo byla Utah v. Evans www.supremecourtus.gov/opinions/boundvolumes.html prisijungta:2008-10-22.

13. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo byla Vieth v. Jubelirer <http://supct.law.cornell.edu/supct/html/02-1580.ZO.html> prisijungta: 2008-10-06.

14. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo byla Wesberry v. Sanders caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=US&vol=376&invol=1 prisijungta: 2008-10-02.

15. Prancūzijos Konstitucinės Tarybos 1982 m. lapkričio 18 d. sprendimas Nr.82-146
http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank_mm/anglais/a82146dc.pdf prisijungta: 2008-10-02.

16. Prancūzijos Konstitucinės Tarybos 2000 m. gegužės 30 d. sprendimas Nr. 2000-429
http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank_mm/anglais/a2000429dc.pdf prisijungta: 2008-10-20.

Santrauka

Pagrindinės sąvokos: rinkimų teisė, rinkimų teisės principai, visuotinių rinkimų principas, lygių rinkimų principas, laisvų rinkimų principas, slaptų rinkimų principas, tiesioginių rinkimų principas.

Rinkimų institutas yra labai svarbus elementas konstitucinėje demokratijoje. Demokratinėje visuomenėje suvereniteto šaltinis – Tauta, suteikia galią valstybės valdžios institucijoms. Formuojant politines atstovaujamasias institucijas rinkimų būdu, reikia užtikrinti tam tikrų fundamentalių taisyklių laikymąsi.

Pagrindiniai principai yra šie: visuotinė rinkimų teisė, lygūs rinkimai, laisvi rinkimai, slaptas balsavimas ir tiesioginiai rinkimai. Šių principų turinį sudaro smulkesni reikalavimai, kurių analizė yra svarbi siekiant suprasti principo esmę. Rinkimų principai suponuoja ne tik teises, bet ir tam tikras rinkėjo pareigas.

Pagrindiniai rinkimų teisės principai yra dažnai vadinami Europos rinkimų arba konstitucinės teisės paveldu. Rinkimų teisės principai, kuriais vadovaujantis turi būti organizuojami ir vykdomi rinkimai, yra įtvirtinti įvairios juridinės galios nacionaliniuose teisės aktuose, taip pat tarptautinės teisės normomis. Tik įtvirtinimo nepakanka, turi būti sukurtas teisės normų aparatas, kuris padėtų užtikrinti šių principų įgyvendinimą ir apsaugą. Lietuvos Konstitucijoje ir rinkimų įstatymuose yra įtvirtinti visi šie principai. Stabilus apsaugos aparatas negali susiformuoti dėl dažnai keičiamų rinkimų įstatymų nuostatų.

Magistro darbe analizuojamas rinkimų principų turinys: atskleidžiamos ir plačiau nei iki šiol aptariamoms principų sudėtinės dalys; įvertinamos ir analizuojamos problemos kylančios įgyvendinant rinkimų principus ir užtikrinant jų apsaugą.

Atliktos analizės išvadų pagrindu siūloma griežtinti atsakomybę už rinkimų principų pažeidimus, aiškiai ir nedviprasmiškai sureguliuoti rinkimų proceso finansavimo santykius.

Summary

Key words: election law, principles of election law, universal election, equal election, free election, secret suffrage, direct suffrage.

Election law is the main element of the constitutional democracy. In democratic society the Nation, as the holder of sovereignty, grants power to the authority institutions. Fundamental rules must be implemented during the formation of political representative bodies.

Fundamental principles are: universal election, equal election, free election, secret suffrage and direct suffrage. These principles consists of narrower regulations, which are important for the nature of the main principle. Electors' rights and duties originate from principles of the election law.

Main principles of the election law are sometimes called Europe's electoral or constitutional law heritage. These principles are the main rules for organizing and administrating the process of election. Constitutional democracy requires that national authorities should provide effective legal basis to implement and safeguard these rules. These principles are regulated in the Constitution of Lithuania and election statutes. Well-established safeguard apparatus can not be created, since statutes are often changed.

This research is focused on the content of principles of the election: it discloses and gives broader understanding of the compound elements of the principles; the research focuses on the problems deriving from the implementation and safeguard of the main principles.

Principles Of The Election Law

Vaidas Karmelis

2008 m. gruodžio 22 d.

v.karmelis@gmail.com